

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ БОХТАР БА НОМИ НОСИРИ ХУСРАВ

Бо ҳуқуқи дастнавис

УДК: 37.034

ББК: 74.9

С - 20

САИДОВ СУЛАЙМОН ШОХОЛМАҲМАДОВИЧ

**ТАШАККУЛИ МУНОСИБАТИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ
БОЛОӢ БА ОИЛА ҲАМЧУН АРЗИШИ МУҲИММИ ИҶТИМОӢ
ДАР ФАӢОЛИЯТИ ТАРБИЯВИИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ
МИЁНАИ УМУМӢ**

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои педагогӣ
аз руи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ,
таърихи педагогика ва таҳсилот**

**Рохбари илмӣ: Муҳаммад
Лутфуллозода доктори илмҳои
педагогӣ, профессор, академики
Академияи таҳсилоти Тоҷикистон**

ДУШАНБЕ – 2022

МУНДАРИЧА	
МУҚАДДИМА.....	3
БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ-АМАЛИИ ТАШАККУЛИ МУНОСИБАТИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ БОЛОӢ БА ОИЛА.....	15
1.1. Ташаккули муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба оила ҳамчун проблемаи иҷтимоӣ ва психологию педагогӣ.....	15
1.2. Моҳияти муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба оила дар шароити муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.....	33
1.3. Амсилаи ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ дар фаъолияти тарбиявии мактаб.....	51
Хулосаи боби якум.....	72
БОБИ 2. ТАТБИҚИ АМСИЛАИ ТАШАККУЛИ МУНОСИБАТИ АРЗИШНОК БА ОИЛА ДАР ШАРОИТИ ФАЪОЛИЯТИ ТАРБИЯВИИ МАКТАБҲОИ ҶУМҲУРӢ.....	75
2.1. Ташкили корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ доир ба ошкор намудани сатҳи ташаккулёбии муносибат ба оила ҳамчун арзиши муҳимми иҷтимоӣ дар хонандагони синфҳои болоӣ.....	75
2.2. Амалӣ намудани шароитҳои педагогӣ доир ба ташаккули муносибати арзишнок дар хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила.....	100
2.3. Ҷамъбасти корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ доир ба ташаккули муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба оила ҳамчун арзиши муҳимми иҷтимоӣ.....	126
Хулосаи боби дуюм.....	144
ХУЛОСАҲО.....	147
ФЕҲРИСТИ САРЧАШМАҲОИ ИСТИФОДАШУДА.....	152

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Тарбияи оилавӣ аз замонҳои қадим диқати олимону мутафаккиронро ба худ ҷалб карда, дар ҳар як давраи таърихӣ мазмуну мундариҷаи он такмил меёфт. Мазмуну мақсади тарбияи оилавӣ ин баланд бардоштани сатҳи маънавиёти халқу миллат ва ба ҳаёти мустақилона тайёр намудани насли наврас ба ҳисоб меравад.

Пайдоиши урфу одат ва анъанаҳои оилавӣ ҳанӯз ба замони Зардушт рост меоянд, ки дар китоби муқаддаси «Авесто» зикр ёфтаанд. Бинобар ин, дар алоқамандии зич истифода бурдан аз ақидаҳои илмии мутафаккирони пешгузашта оид ба тарбияи оилавӣ ва урфу одату анъанаҳои оилавӣ бобати ба ҳаёти оилавӣ тайёр намудани насли наврас манфиатбахш мебошад ва имрӯз ҷомеа дар назди насли калонсол вазифа мегузорад, ки ҷавонон дар рӯҳияи худогоҳӣ, ифтихори миллӣ ва меҳанпарастӣ тарбия карда шаванд.

Дар масъалаи ба ҳаёти оилавӣ тайёр намудани насли ҷавон мероси бойи адабӣ-педагогии мутафаккиронии гузаштаи форсу тоҷик ёрии калон мерасонад. Мутафаккирони форсу тоҷик ҳама вақт кӯшиш мекарданд, ки нақши тарбияи оилавиرو дар ҷамъият баланд бардоранд. Восифӣ, Сайидо, Ҳилолӣ, Биноӣ, Умари Хайём Аҳмади Дониш, Рӯдакӣ, Саъдии Шерозӣ, Ҳусайн Воизи Кошифӣ, Ҷомӣ, ва дигар намояндагони афкори педагогии халқи тоҷик мавқеи тарбияи оилавиرو хеле баланд бардоштаанд.

Имрӯзҳо оилаи тоҷик ба мушкилоти моддӣ, маънавӣ ва психологӣ рӯ ба рӯ шуда, на ҳама вақт метавонад иҷрои ҳамаи вазифаҳои дар назди худ гузошташударо, аз қабилӣ ҳифзи ҷойгузинии наслҳо, инкишофи шахсият ва ҷомеа, устувории иҷтимоӣ ва амсоли инҳоро кафолат диҳад.

Таҳқиқотҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ нишон медиҳанд, ки дар насли наврас камтаваҷҷуҳӣ ба муносибатҳои оилавӣ, аз байн рафтани урфу одат ва анъанаҳои оилавӣ, дуруст дарк накардани вазифаҳои

падару модарон ҷихати тарбияи кӯдакон ва амсоли инҳо мушоҳида карда мешавад.

Давраи ҷолибу муносиб барои тарбияи муносибати арзишнок ба оила хонандагони синни калони мактабӣ ба ҳисоб меравад, ки дар остонаи муайян намудани роҳи минбаъдаи ҳаёт қарор доранд. Дар ин синну сол хонандагон арзишҳои муҳими тарбияи оилавиرو аз худ намуда, ҳамзамон муносибаташон бо ҷомеа тағйир мекунад, ки ин ба аҳамияти назариявӣ ва амалии масъалаи баррасишаванда ишора мекунад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар ҷараёни таҳқиқот ба осори олимони маъруфи таърихшинос, бостоншинос аз қабили М.С. Андреев, А. Бобринская, Б.Г. Гафуров, М.М. Дяконов, Н.А.Кисляков, Б.А. Литвинский, М.А. Раҳимов, Н.Н. Негматов ва дигарон тақвият карда шуд.

Оид ба масъалаи таърихию педагогии оила бошад, ба мо таҳқиқотҳои олимони М.А. Орифӣ, В.В. Бартолд, А.К. Бертелс, И.С. Брагинский, Қ.Б. Қодиров, М. Лутфуллозода, И.О. Обидов, Ф. Шарифзода, Х. Раҳимзода, А. Нурув, Ф. Гулмадов ва дигарон кумаки калон расониданд.

Аз тарафи педагогони маъруфи рус (П.П. Блонский, М. И. Декмков, П.Ф. Каптерев, П.Ф. Лесгафт ва дигарон) муҳимияти ташаккули сифатҳои оиладорӣ оянда дар тақвият ба арзишҳои фарҳанги милли, муносибати бошӯрона ба ҳамсар, тайёрии ҷиддӣ ба «касби волидайнӣ» қайд шуда буданд, ки дар таҳқиқоти мо нақши калон бозиданд.

Дар давраи аввали пайдоиши мактабӣ шӯравӣ муҳимияти тарбияи ҷинсӣ ва омодагии ҷавононро ба муносибатҳои оилавии занону Л.П. Блонский, А.В. Залкина, Н.К. Крупская, А.С. Макаренко ва дигарон қайд карда буданд. Дар миёнаҳои қарни XX бошад, ин масъала аз тарафи олимони Е.А. Аркин, А.В. Ведения, К.К. Лапин ва дигарон таҳқиқ карда шуда буд.

Солҳои 80-90 қарни XX дар мазмуни таълими мактабӣ тайёрии махсуси хонандагони синфҳои болоӣ ба ҳаёти оилавӣ ва сифтҳои ахлоқӣ ба миён омад. Муҳаққиқон И. Арабов, И.В. Гребников, И.В. Дубровина, С.В. Ковалев, А.И. Кочетов, Т.А. Куликова, Т.А. Флоренская ва дигарон ҷанбаҳои муҳимми омодагии насли наврас ба ҳаёти оилавӣ, аз қабili тайёрии умумиҷамъиявӣ, педагогӣ, ахлоқӣ, физиологӣ-гигиенӣ ва монанди инҳоро таҳқиқ намудаанд.

Ба андешаи мо дар иртибот бо масъалаи мавриди таҳқиқ ташаккули муносибатҳои оилавӣ, имкониятҳои маърифатӣ-тарбиявӣ оила, инкишофи арзишҳои маънавӣ-ахлоқии оилавӣ яке аз стратегияҳои муҳимтарини илми педагогика маҳсуб меёбад.

Дар масъалаи ташаккули муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба оила як қатор муҳолифатҳо мавҷуданд, ки ҳалли онҳо дар тайёр кардани хонандагон ба ҳаёти мустақили оиладорӣ аҳамияти муҳим дорад. Онҳо зеринҳо мебошанд:

- зарурати ташкил чараёни таъмини шароитҳои педагогӣ барои ташаккули арзиши оилавӣ дар хонандагони синфҳои болоӣ ва ба таври кофӣ таҳия мавҷуд набудани асосҳои назариявӣ-методӣ ва технологияи ташаккули онҳо;

- талаботҳои афзояндаи ҷомеаю давлат ва мақоми воқеии оила дар ҷомеаи муосир ҷиҳати ташаккули арзишҳои оилавӣ, коҳиш ёфтани ниҳдҳои иҷтимоӣ ва ба таври кофӣ мавҷуд набудани корҳои тарбиявӣ дар муассисаҳои таълимӣ доир ба ташаккули арзишҳои оилавии хонандагон, набудани маводи мувофиқи илмию методӣ;

- фаъолнокии субъективии ҳуди мактаббачагон, тарбиянокии ӯ дар ин самт ва сатҳи пасти донишҳои педагогии волидайнӯ омодагии касбии омӯзгорон, фаъолияти муштаракӣ онҳо дар ташкили ин чараён дар шароитҳои муосири иҷтимоӣ-фарҳангӣ.

Зиддиятҳои ошкоршуда, масъалаи таҳқиқоти педагогиро муайян кардаанд, ки моҳияти он дар ошкор намудани муносибатҳои илмӣ-

педагогӣ ва методӣ нисбат ба ташаккули самарнокии арзиши оила дар тайёр намудани хонандагони синфҳои болоӣ ба ҳаёти оилавӣ мебошад.

Ҳамин тариқ, мубрамияти мавзуи мавриди баррасӣ, омӯзиши нокифояи он мавзуи таҳқиқоти диссертациониро муайян карданд: «Ташаккули муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба оила ҳамчун арзиши муҳимми иҷтимоӣ дар фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ»

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ғ мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертационӣ дар чорчубаи нақшаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи педагогикаи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав дар мавзуи “Такмили раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ” ба роҳ монда шудааст. Зимни кор карда баромадани мавзуи таҳқиқоти диссертационӣ мо ба Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Стандарти давлатии таҳсилот барои муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва муқаррароти асосии Консепсияи рушди оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2015, № 801) таъя намудем.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот муайян кардани шартҳои асосӣ ва воситаҳои педагогии ташаккули муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба оила ҳамчун арзиши муҳимми иҷтимоӣ дар фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.

Вазифаҳои таҳқиқот:

- дақиқ кардани сохтор ва мазмуни мафҳуми шароитҳои ташкилию педагогии ташаккули муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба оила дар фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;
- ошкор сохтани неруи педагогии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар баландбардории таваҷҷуҳи хонандагон ба оила дар ҷомеаи муосир;

– муайян намудани раванди ғанигардони тачрибаи ташаккули муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба оила бо роҳи гузаронидани корҳои озмоишӣ-таҷрибавӣ;

– таҳлили назариявӣ ва психологию педагогии муносибати арзишнок ба оила, муайян кардани низоми мафҳумҳое, ки моҳияти муносибати маънавӣ-ахлоқии муносибат ба оиларо дар хонандагони синфҳои болоӣ ташаккул медиҳанд.

Объекти таҳқиқот – раванди ташаккули муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба оила ҳамчун арзиши муҳимми иҷтимоӣ дар фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот – низоми воситаҳои ташаккули муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба оила ҳамчун арзиши муҳимми иҷтимоӣ дар фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.

Фарзияи таҳқиқот. Ташаккули муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба оила дар фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар сурате самаранок дида мешавад, ки агар:

– мавқеи ҳуди хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила ҳамчун арзиши муҳимми иҷтимоӣ муайян карда шавад;

– шароитҳои ташкилию педагогии ҷараёни муносибати арзишнок нисбат ба оила бо дарназардошти муҳити тарбиявии мактаб ва баҳисобгирии хусусиятҳои синнусолӣ ва психологии хонандагони синфҳои болоӣ ошкор карда шавад;

– ҷараёни муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила бо тарҳрезии технологияи ба баланд бардоштани сатҳи маънавияу ахлоқии хонандагон асосёфта дар ҷомеаи муосир ба ҳисоб гирифта шавад;

– омодагории таъмини илмию методии раванди ташаккули муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба оила дар фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ таъмин карда шавад.

Марҳила, макон, ва давраи таҳқиқот (доираи таърихӣ таҳқиқот)
Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар се марҳила, аз соли 2014 то соли 2021 гузаронида шуд.

Марҳилаи якум (солҳои 2014 – 2016) – омӯзиш ва таҳлили назариявии адабиёти фалсафӣ, психологию педагогӣ доир ба масъалаи тарбия оилавӣ анҷом дода шуда, дастгоҳи илмӣ таҳқиқот тарҳрезӣ карда шуд. Дар ин марҳила ғояҳои илмӣ таҳқиқот таҳия карда шуда, пойгоҳи таҷрибавӣ муайян карда шуда, озмоиши тасдиқкунанда гузаронида шуд.

Марҳилаи дуюм (солҳои 2017 – 2019). Ин марҳила ба муайян кардани методология ва таҳияи ҷанбаҳои ташкилию педагогии тарҳрезии технологияи ташаккули муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ ба оила дар амалияи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ бахшида шудааст.

Марҳилаи сеюм (солҳои 2019-2021) – таҷрибавӣ-озмоишӣ буда, дар марҳилаи мазкур татбиқи барномаи таҳқиқоти озмоишӣ амалӣ карда шуда, тавсияҳои методӣ барои истифодаи натиҷаҳои бадастомада, дар амалияи корҳои тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ доир ба ташаккули муносибати арзишманд нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ таҳия карда шуд. Дар ин марҳила натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ натиҷагирӣ карда шуда, коркарди омории маълумотҳо анҷом дода шуда, самарнокии технологияҳои тарҳрезӣшуда ва ба расмӣтадорӣ таҳқиқоти илмӣ анҷом дода шуд.

Асоси назариявӣ ва методологии таҳқиқотро нуктаи назари олимон дар бораи муносибати мукаммали ба шахсият нигаронидашуда (В.Г. Афанасев, С.И. Архангельский, Ф.Ф. Королев, В.В. Краевский, Н.В. Кузмина, Р.П. Шедровский), (Е.В. Бондаревская, Л.Г. Ваткин, В.В. Сериков, И.С. Якиманская); ташаккули ҷаҳлиятнокии шахсият нисбат ба оила (Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, Б.Ф. Ломов, М. Лутфуллозода, В.С. Мерлин, С.Л. Рубинштейн); таҳқиқотҳои фалсафӣ-этикӣ оид ба оила (О.М. Бакурадзе, В.А. Блюмкин, А.А. Гусейнов, М.С. Каган, Сагатовский); муқаррароте, ки масъалаҳои умумӣ-методологии илмӣ

педагогӣ ва мафҳумҳои педагогикаро мекушоянд (Ю.К. Бабанский, Б.С. Гершунский, Н.И. Загузов, В.В. Краевский, В.А. Сластенин, М. Лутфуллозода, И. Каримова, Ф. Шарифзода ва дигарон); назарияҳои муосир ва концепсияи тарбия ва инкишофи шахсият дар вазъияти тағйирёбандаи иҷтимоӣ-фарҳангии ҷомеа (Б.Т. Лихачев, Н.К. Сергеев, Қ.Б. Қодиров, Ф. Гулмадов, А. Нуров, Х. Раҳимзода, А.П. Трапистина ва дигарон); концепсияи гуманизатсияи таҳсилот (В.П. Бездухов, В.И.Блогер, С.Г. Вершловский, И.Х. Каримова, Ю.Н. Кулюткин, И.Х. Каримова, Г.С. Сухобская, Е.И. Шиянов).

Сарчашмаи маълумот. Сарчашмаи маълумотро осори фалсафию таърихӣ ва психологию педагогӣ, санадҳои меъёрии танзимкунандаи фаъолияти касбию педагогӣ дар соҳаи маориф; санадҳои меъёрию ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи маориф", Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи масъулияти падару модар барои таълиму тарбияи фарзанд", Концепсияи миллии тарбия, Концепсияи рушди оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то солҳои 2030, Стандарти давлатии таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрӣ, ҳуҷжатҳои инъикоскунандаи талабот ва тағйирот дар амалияи таълиму тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҷрибаи пешқадами педагогии омӯзгорон ташкил медиҳанд.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар асоси таҷриба ва маълумоти эътимодноки аз муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ба даст овардашуда ба шакл дароварда шуд: омӯзиш ва ҷамъбаст намудани таҷрибаи пешқадами омӯзгорон; мушоҳидаи мунтазам ва давомнок ба ҷараёни ташаккули муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба оила ҳамчун арзиши муҳими иҷтимоӣ; гузаронида суҳбатҳо бо омӯзгорон ва падару модарон; суҳбатҳои фардӣ ва гурӯҳӣ бо хонандагон; ташкили баҳсу андешаҳо бо хонандагон; тариқи

гузаронидани корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ санҷидани масъалаҳои дар фарзия гузошташуда.

Пойгоҳи таҳқиқот. Пойгоҳи таҷрибавӣ-озмоишӣ таҳқиқот муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии рақамҳои №8, №9, №11-и шаҳри Бохтар ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии рақамҳои № 1, № 7 ва № 26-и ноҳияи Кушониён мебошад.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот:

– вазифаҳои афзалиятноки муносибати арзишманд нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ дар чараёни фаъолияти фориғаздарсии онҳо ҳаллу фасл карда шуданд, моҳият ва сохтори илмӣ муносибат ба оила ҳамчун арзиши муҳимии иҷтимоӣ хонандаи синфи болоӣ дақиқ карда шуд;

– воситаҳои нисбатан самараноки шакл ва методҳои тарбияи муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синни калони мактабӣ вобаста ба муҳити иҷтимоӣ-фарҳангӣ ошкор карда шуд, шароитҳои педагогӣ-психологӣ татбиқи муносибати мусбии хонандагон ба арзишҳои оилавӣ муайян карда шуданд;

– нуқтаҳои назари илмӣ-методологӣ ва асосҳои назариявии тарроҳии технологияҳои ба ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила нигаронидашуда муайян карда шуд;

– маҷмуи шартҳои педагогӣ (мавқеи шахсии ҳуди хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба арзишҳои маънавӣ-ахлоқии оила, технологияи ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синни калони мактабӣ вобаста ба муҳити иҷтимоӣ-фарҳангӣ), ки ба сифати танзимкунандаи таҷрибаи маънавӣ-ахлоқии хонандагон нисбат ба арзишҳои оилавӣ хизмат мекунанд, асоснок карда шуд;

– абзори таҳлиلى коркард карда шуда, дар ин замина имконияти гузаронидани мониторинги педагогии сифати технологияҳои инкишофи муносибатҳои арзишнок нисбат ба оила ва татбиқи иҷроӣ илмӣ амалии он фароҳам оварда шуд.

Нуқтаҳои ба ҳимоя ҷиҳодшаванда:

1. Шароити педагогие, ки дар чараёни таҳқиқоти назариявӣ ва гузаронидани кори озмоишӣ асоснок карда шуданд (мубрамшавии мавқеи субъектии хонандагон нисбат ба муносибати арзишнок ба оила; ғанигардони тачрибаи ҳаётии хонандагон нисбат ба арзишҳои ахлоқии оила) барои дарки арзиши оила ҳамчун танзимгари зарурӣ ва кифоя хизмат мекунанд.

2. Маҷмуи шароити педагогӣ-психологӣ, ки моҳияти хислати муносибат ба оиларо ҳамчун арзиши муҳимми иҷтимоӣ кушода медиҳад. Аз тарафи мактаббачагон дарк намудани ҷузъи маърифатӣ-этикии арзишҳои оилавӣ, ки дарки зарурати ҳифзи анъанаҳои оилавӣ ва пайдарпайии наслҳоро таъмин мекунад асоси ваҳдати иҷтимоӣ мебошад, дар тарбияи шаҳрванд-ватандӯст хувайдо мегардад. Ҷузъи маърифатӣ-этикии арзишҳои оилавӣ, ҳамчун шароити педагогӣ аз ҷониби хонандагон дарк намудани шарик будан дар оилаи худ, таърихи он зоҳир мегардад, ки бо ин роҳ соҳаи маънавӣ-ахлоқии оилаи ояндаро ҳамгиро мекунад. Таркиби компонентҳои номбаршуда се сатҳи ташаккули муносибати арзишнок ба оилаи хонандагони синфҳои болоиро муайян кард: паст, миёна, баланд.

3. Технологияи тарбия ва ташаккули муносибати арзишнок ба оила аз ҷониби хонандагони синфҳои болоӣ дар чараёни корҳои тарбиявӣ, дар тарзу усулҳои фарогирандаи чараёни таҳқиқшаванда, аз муайян кардани мақсад то таҳлили натиҷаҳои он пешниҳод карда шуда, шаклу усулҳои муносиби ташаккули муносибати арзишнок ба оила тарроҳӣ карда шуд.

Арзиши назариявии таҳқиқот:

– натиҷаҳои кори озмоишӣ ҷиҳати васеъсозии тасаввуроти хонандагони синфҳои болоӣ дар маҷмуи технологияҳои ба ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила нигаронида шудааст ва имкон медиҳад, мушкилоти мавҷудбудаи масъалаҳои оилавӣ ба ҳадди ақал расонида шуда, назарияи педагогиро дар бораи тарбияи оилавӣ пурра созад;

– дурнамои ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синни калони мактабӣ исбот карда шуда, истифодаи маҷмуи принципҳои аз ҷиҳати илмӣ асосноккардашуда дар ҷомеаи муосир ва заминаи мусбати кӯшиши хонандагон ба аз худ кардани мафҳумҳои тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ, арзишҳои ахлоқии оила, дурнамоҳо зимни муайянсозии муносибати хонандагон нисбат ба арзишҳои оилавӣ мушаххас карда шуданд;

– монеаҳо барои аз худ кардану дар амал истифода бурдани арзишҳои ахлоқии оилаи муосири тоҷик муайян карда шуданд: сатҳи пасти самтнокии хонандагон ба арзишҳои ахлоқии оила;

– мутобиқати нопурраи фанни маърифати оиладорӣ дар шароити кунунӣ дар самти ғанигардонии таҷрибаи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синни калони мактабӣ дар шароити дигаргуншавии соҳаи маънавию ахлоқии ҷомеаи тоҷик;

– зарурати таҳия ва ҷорикунии шаклҳои дастгирии раванди ғанигардонии таҷрибаи маънавӣ-ахлоқии хонандагон, ки доништан ва ба назар гирифтани онҳо тасаввуроти илмиро дар бораи пешбини самарабахшии ғанигардонии таҷрибаи маънавии хонандагон дар муҳити бисёрфарҳангаи ҷомеаи муосир васеъ мегардонад.

Арзиши амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки хулосаҳо ва натиҷаҳои бадастомадаро омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ метавонанд зимни таҳияи барномаҳо ва технологияҳои ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синни калони мактабӣ ва ғанигардонии таҷрибаи маънавӣ-ахлоқии хонандагон тавассути эҷоди низоми тавсияҳои амалӣ дар шароити ҷомеаи муосир истифода баранд.

Ҳамзамон, тавсияҳои илмию педагогии дар қори таҳқиқотӣ коркардшударо омӯзгорон ҷиҳати баланд бардоштани самарабахшии кор доир ба ташаккули арзишҳои маънавӣ-ахлоқии оила метавонанд истифода баранд. Барномаи амалишуда бо номи «Асосҳои маънавӣ-ахлоқии оила ва никоҳ» метавонад, дар фаъолияти амалии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ истифодаи худро ёбад.

Инчунин, маводи бадастомада ва хулосаҳои тадқиқот метавонанд хангоми маърузаҳо, курсҳои махсус, семинарҳо барои мактаббачагон, омӯзгорони оянда ва шунавандагони курсҳои тақмили ихтисоси омӯзгорон мавриди истифода қарор бигирад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо мавқеъҳои ибтидоии умумиметодологӣ, далелнокии хулосаҳои назариявӣ, таҳияи методикаи таҳқиқот, истифодаи методҳое, ки ба моҳияти падидаи мавриди омӯзиш мувофиқат мекунанд, хусусияти тӯлонӣ доштани омӯзиши амалияи таҳсилотӣ дар заминаи масъалаи илмӣ мавриди омӯзиш ва ташкили кори озмоишӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ; мантиқ ва сохторсозии бобҳои назариявӣ ва амалии кори таҳқиқотӣ, муқоисаи натиҷаҳои бадастомада бо натиҷаҳои таҳқиқоти дигари аз рӯйи мавзӯ наздик дар шароити муассисаҳои таҳсилоти умумӣ таъмин шудаанд.

Натиҷаҳои таҳқиқот дар чаласаҳои илмӣ кафедраи педагогикаи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав ва конференсияҳои илмӣ ҳарсолаи дохилидонишгоҳии ҳайати профессорону омӯзгорони донишгоҳи мазкур муҳокима карда шудааст. Ҳамзамон, натиҷаҳои илмӣ кори диссертатсионӣ, муқаррароти назариявӣ ва хулосаҳои кори илмӣ, нукоти илмӣ-методии таҳқиқот дар Коллеҷи педагогии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав ва муассисаҳои таҳсилоти умумии вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди истифода қарор гирифтанд.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи ихтисоси илмӣ 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот: *банди 3* – «Антропологияи педагогӣ» (низомҳои /шароитҳои/ рушди шахс дар чараёни таълим, тарбия, таҳсилот;), *банди 4* – «Назария ва концепсияи таълим» (қонуниятҳо, принципҳои таълими бачагон дар давраҳои гуногуни бавоярасии онҳо; навъҳо ва амсилаҳои таълим, ҳудудҳои истифодаи онҳо;) мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Аз ҷониби муаллифи диссертатсия барномаи ташаккули муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба оила ҳамчун арзиши муҳимми иҷтимоӣ дар шароити муносири муассисаҳои таҳсилоти умумӣ таҳия шуда, ҳамзамон, дар бораи тасаввуроти комил пайдо намудани хонандагон ба арзишҳои оилавӣ тавсияҳои методӣ пешниҳод ва дар қисмати озмоишии таҳқиқот шаклу усулҳои самараноки ташаккули муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба оила муайян карда шудаанд.

Барои гузаронидани озмоишҳо оид ба ташаккули муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба оила методика таҳқиқот таҳия карда шуда, оид ба натиҷаи он хулосаҳои мувофиқ бароварда шудаанд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Натиҷаҳои таҳқиқот ва хулосаҳои асосӣ дар мавридҳои зерин тасвиб ва тасдиқи худро ёфтанд:

- дар раванди ташкили фаъолияти таълимӣ-тарбиявии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;
- ҳангоми гузаронидани курсҳои такмили ихтисоси омӯзгорон;
- дар конференсҳои илмӣ-назариявӣ, семинарҳо доир ба масъалаи назария ва амалияи таълиму тарбия;
- дар гузориш ва муҳокимаҳои мунтазам дар чаласаҳо ва семинарҳои илмӣ-амалии кафедраи педагогикаи уйдонишгоҳии ДДБ ба номи Носири Хусрав;
- ҳангоми маъруза ва суҳанронҳои дар конференсҳои илмӣ-амалии донишгоҳӣ ва ҷумҳуриявӣ.

Интишори натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар 13 интишороти муаллиф инъикос ёфтаанд, ки аз онҳо 7 номгӯй дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз 164 саҳифаи чопи компютерӣ иборат буда, 17 расму диаграмма ва 14 ҷадвалро дар бар гирифтааст. Рӯйхати адабиёт фарогири 174 номгӯй мебошад.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ-АМАЛИИ ТАШАККУЛИ МУНОСИБАТИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ БОЛОӢ БА ОИЛА

1.1. Ташаккули муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба оила ҳамчун проблемаи иҷтимоӣ ва психологию педагогӣ

Дар шароити кунунӣ аз даст додани анъанаҳои зиёди фарҳангию ахлоқӣ, арзишҳои этнотарихӣ зарурати омӯзиш ва тарбияи инсонӣ комилро ба миён мегузорад. Оила маҷмӯи вазифаҳои иҷтимоиро, ки аз ҷониби инсоният риоя карда мешаванд, ба танзим мебарорад ва ҳифз мекунад. Инчунин оила ҳамчун гурӯҳи иҷтимоӣ тавсиф мегардад, ки аъзоёни он дар байни якдигар бо ақди никоҳ ва дигар пайвандҳои ҳешовандӣ алоқаманд мебошанд ва аз талаботҳои ҷомеа ва идомаи ёбошанд. Аз ин рӯ, мо чунин ҳисоб мекунем, ки пеш аз ҳама мафҳуми оила ва хусусиятҳои онро шарҳу тавзеҳ намоем.

Маълум аст, ки ҳар як амале, ки аз ҷониби инсон иҷро мегардад, аз мавқеи некӣ ва бадӣ, ҳақиқат ва кизб ва амсоли инҳо мавриди баррасӣ қарор мегирад. Бо таваҷҷӯҳ ба ин гуфтаҳо, қабл аз он ки ба баррасии мафҳуми асосӣ оғоз кунем, дар таҳқиқоти худ арзиши оиларо истифода мекунем. Бинобар ин зарур аст, ки муносибатҳои назариявии мавҷударо дар бораи муайян кардани арзишҳои оилавӣ таҳлил намоем.

Дар луғатномаи С.И. Ожегов «арзиш» ҳамчун маъно тафсир мешавад. Дар ин робита дар он се маъно бо ҳам алоқаманд мешавад: тавсифи сифатҳои берунаи чизҳо ва ашёҳо, ки ҳамчун объекти муносибати арзишнок баромад мекунад; сифати психологӣ инсон, ки субъекти ин муносибатҳо мебошад; муносибат дар байни одамон, ки дорои маънои умумӣ мбошад» [94 с.10].

Арзиш, дар «Фарҳанги калимаҳои фалсафӣ» чунин тафсир мешавад, «Он чӣ ки ҳисси одамон дастур медиҳад, ки аз болои ҳамаи чиз эътироф гардад, ва ба чизе ки ба он бояд кӯшиш кард ба он бо эҳтиром эътироф ва ифтихор муносибат мекунанд» [132].

Дар «Фарҳанги психологӣ-педагогӣ-маълумотнома» мафҳуми «арзиш» ба тариқи зайл тафсир карда мешавад:

1. «Сифат ва хусусияти ашъе, ки онро фоидавор, ҷолиб ва арзишманд мекунад».

2. «Принсипи мучаррад ва умумӣ дар нисбати одамони рафторкунанда дар чаҳорчӯби фарҳанги муайяне ё ҷомеае, ки ба воситаи иҷтимогароӣ аъзоёни ин ҷомеа онро бисёр аҳамиятнок баррасӣ мекунад» [100, с.128].

Ба таърифҳои дар боло овардашуда така карда, арзишро метавон ҳамчун категорияи умумиилмӣ муайян кард, ки алоқаи мутақобилаи шахсият ва ҷомеаро бо тамоми гуногунавъии он, яке аз мафҳумҳои калидии ба ахлоқ нигаронидашуда, намунаи фарҳангӣ инъикос мекунад. «Арзиш» ҳамчун мафҳум ба гардиши илмӣ аз тарфи И. Кант ворид карда шудааст [58].

Дар фалсафа мафҳуми арзиш ҳамчун муайянкуннадаи аҳамияти ягон чиз аз тарафи файласуфи олмонӣ Г. Лотсе дар солҳои 60-уми қарни XIX қорӣ карда шудааст ва дар натиҷа соҳаи дониши фалсафӣ бо номи «аксиология» ҳамчун назарияи арзиш пайдо шудааст. Дар ин росто М. Вебер чунин меҳисобид, ки арзиш бо таваҷҷӯҳ ба манофеи давраи замони муайян карда мешавад, ва бо мурури замони қувваи худро аз даст медиҳад [39], [85]. Дар аини ҳол, мавҷуд будани арзишҳоро инкор кардан лозим нест ва онҳо аз тарафи аксари одамон дар тӯли таърих ҳамчун «принсипҳои фаротаърихӣ, ҳамабоб ва абадӣ» пазируфта мешаванд.

Э. Дюркгейм арзишро ҳамчун «мавҷуди ба таври объективона» вучуд дошта, ки ҷӣ тавр фард онро қабул мекунад, тавсиф мекунад. Вай чунин мепиндорад, ки арзиш аз арзёбие, ки субъект дар алоқаи зич бо эҳсосҳои муайян амалӣ мекунад, ҷудо нест. «Он чизе, ки арзиш дорад – дар баъзе ҷиҳатҳо хуб аст, он ҷӣ хуб аст – хоҳишпазир аст, ҳар гуна хоҳиш ҳолати ботинӣ аст» [50, с. 100].

Файласуфи шӯравӣ дар зери мафҳуми «арзиш» «падидаи табиат ва чомеа»-ро мефаҳмад, ки неъматҳои ҳаёти одамони чомеа ва табакаи муайян махсуб меёбанд [128]. Ба андешаи С.Ф. Анисимов падида ва ашёи мухити олам барои одамон арзиш пайдо мекунад ва дар ин робита онҳо гоҳҳо талаботи моддӣ ва маънавии инсонҳоро қонеъ мекунад ва ё қонеъ намекунад [22, С. 147]. Г.И. Шукина чунин меҳисобад, ки арзиш хислати объективона ва субъективона дорад, чунки онҳо объекти хоҳишҳо ва майлҳои гуногуни инсонӣ мебошад [144]. О.Р. Дробнитский чунин мешуморад, ки субъект – инсон, объект – ашё – инҳо ду тарафи воҳиди ягона ва чомеа, маишати иҷтимоии инсон, мебошанд ва ин ба он алоқаманд аст, ки арзиши ашё ба қонунҳои ҳаракати иҷтимоӣ вобаста мебошад, на балки ба хоҳиш ва ё афзалиятҳои инфиродии касе [49, с. 328]. М. Рокич муҳтавои маъноии ин мафҳумро муайян карда, дар зери мафҳуми арзиш итминони фардро дар афзалияти ким-кадом мақсад, маънои муайяни мавҷудият дар муқоиса бо дигар нави мақсадҳо мефаҳмад. Ин олим инчунин як қатор нишонаҳоро, ки ба арзиш мутааллиқанд чудо мекунад:

- теъдоди умумии арзишҳо, ки дастоварди инсон мебошанд, дар муқоиса на он қадар зиёданд;
- ҳамаи одамон арзишҳои муайянеро дарк мекунад, сарфи назар аз он ки дар сатҳҳои гуногун қарор доранд;
- арзишҳо дар низоми муайян гирд оварда шудаанд;
- сарчашмаи арзишҳо дар фарҳанг, чомеа, ниҳод ва шахсиятҳо ба назар мерасанд;
- таъсири арзишҳо тақрибан дар тамоми падидаҳои ҷамъиятӣ, ки маҷмуи омӯзиш мебошанд ба назар мерасад [206].

Ҳамин тариқ, метавон қайд кард, ки мазмуни истилоҳи арзишро аксари олимони тавассути чудо кардани як қатор нишонаҳои шаклҳои иҷтимоӣ, ба монанди, аҳамият, меёр, ғоиданокӣ зарурат ва амсоли инҳо тавсиф менамоянд. Ба таври дигар карда ҷамъ, ҳам гуногунмаъноии

мафҳум эътироф карда шуда, аз шахсият гузаронида мешавад ҳам маъно ва идеал шуур, рафтор ва мақсадҳои иҷтимоии ғайолиро ифода мекунад.

Пас, дар илм асоси муносибати диалектикий материалистӣ, се шакли мавҷудияти ин падидаҳо ҷудо мекунад:

1. Якум, вай метавонад ҳамчун идеале, ки аз тарафи шуури иҷтимоӣ коркард шудааст ва тасаввурот дар бораи атрибутҳои лозима дар соҳаҳои гуногун ҳаёти иҷтимоиро доро мебошад, баромад кунад.
2. Дуюм, арзиш метавонад дар шакли объективӣ, дар шакли моддӣ ва фарҳангии маънавӣ ё рафторҳои инсонӣ, ки татбиқи мушаххаси идеалҳои иҷтимоӣ мебошанд ироа карда шавад.
3. Сеюм, арзишҳои муҳими иҷтимоӣ, ҳаёту ғайолияти инфиродиро шикаста, ворида сохтори психикӣ инсон дар шакли арзишҳои шахсӣ мешаванд ва яке аз сарчашмаҳои далоили рафтори инсон мебошанд.

Аз ин рӯ, мо тасмим гирифтем, ки мафҳуми «арзиши иҷтимоӣ»-ро ки дар тафсири муосир ҳамчун «аҳамияти падида ва предмети воқеияти ҳақиқӣ аз нуқтаи назари мутобиқати онҳо ва ё мутобиқат накардани онҳо ба талаботи фард, гурӯҳи иҷтимоӣ, ҷомеа дар маҷмӯъ; афзалиятҳои иҷтимоӣ-фарҳангии одамон нисбат ба объектҳои гуногун ва падидаҳо, ки қодир ба қонеъ гардонидани талаботи афрод; ба манофеъ ва мақсадҳои он хизмат мекунад; императивҳои ахлоқӣ ва эстетикӣ, ки аз тарафи фарҳангии инсонӣ тавлид карда шудаанд ва маҳсули шуури иҷтимоӣ мебошанд, мавриди баррасии муфассал қарор диҳем» [206].

Бо таваҷҷӯҳ ба ин ифода метавон гуфт, ки арзишҳои иҷтимоӣ – ин маҷмуи меъёрҳои мебошанд, ки якпорчагии ҷомеаи мушаххасро таъмин мекунад, чунки дар онҳо аҳамияти неъматҳои моддӣ ва маънавӣ дар пешрабии иҷтимоӣ инъикос меёбад.

Донишмандоне, ки ба таҳқиқи масъалаи арзиш машғул мебошанд, ба таснифи амсилаҳои арзиши шуур ва рафтори шахсият диққати калон медиҳанд:

1. Арзишҳои пойгоҳие, ки маҷмуи арзиши шуур ва рафтори шахсиятро ташкил медиҳанд.
2. Арзишҳои мақсаднок, ки мақсадҳои муҳимтарин, ормон, маънии зиндагиро инъикос мекунанд. Ба онҳо ҳаёт, оила, озодӣ, амният, некуаҳволии моддӣ ва амсоли инҳо дохил мешаванд.
3. Арзишҳои меъёрӣ ва воситаҳо, сифати одамон, ки ба онҳо имконият медиҳанд ба мақсадҳои мушаххас бирасанд (хотираи таърихӣ, садоқат ба қор, дин ва амсоли инҳо) [129, с. 213-218].

Моҳияти арзишҳоро дар маҷмӯъ таҳлил карда, перомуни хусусияти «оила» истода мегузарем ва муайян мекунем, ки вай дар низоми арзишҳои иҷтимоӣ чӣ мавқеро ишғол мекунад.

Дар тӯли тамоми таърихи инкшофи ҷомеаи инсонӣ масъалаи бунёди оила яке аз масъалаҳои мубрам буда, дар фалсафа, психология, педагогика ва дигар илмҳо яке аз ҷойҳои асосиро ишғол менамуд. Дар адабиёти илмӣ гурӯҳбандии дақиқи вазифаҳои иҷтимоии оила вучуд надорад, чунки оила ҳамчун ячейкаи иҷтимоӣ аксаран тағйир меёбад.

Таҳқиқотҳои аввалин дар бораи моҳияти оила ва никоҳ дар нигоштаҳои файласуфони аҳди қадим воমেҳӯранд. Дар таҳқиқотҳои олимони аҳди қадим, аз ҷумла, Афлотун (назарияи падаршоҳии оила), анъанаҳои либералӣ ва масъалаҳои маишати оила Арасту, назарияҳои ҳаёли Т. Мор ва Т. Компонелла ва дигарон оила ҳамчун асоси тартиби иҷтимоӣ ва ҳолати табиӣ инсон ва ҷомеа баррасӣ шудааст [27], [216]. Моҳияти оила аз мавқеи назарияи ҳуқуқӣ ва инсондӯстӣ ва категорияи озодӣ ҳамчун асоси иттиҳоди оила дар таҳқиқотҳои Ф. Бекон, Т. Роббс, И. Кант, Ж.Ж. Руссо ва дигарон мавриди баррасӣ қарор гирифтааст [228], [208], [59].

Гегел ба аҳамияти маънавӣ-иҷтимоии раванди инкишоф ва фаъолияти оила таваҷҷӯҳ зоҳир карда буд. Ӯ оиларо ҳамчун гомии органикӣ ва никоҳро чун гомии динӣ тасаввур карда, оиларо чун ячейкаи табиӣ ҷомеа, ки бо ишқ ва боварӣ бо якдигар алоқаманд мебошанд, баррасӣ намудааст [46].

Масъалаҳои назариявии оила дар нимаи дууми қарни XIX дар мадди назари ҷунин антропологҳо ва олимони соҳаи иҷтимоӣ ба монанди И.Я. Баховен, Л.Г. Морган, М.М. Коволевский, К. Маркс ва Ф. Энгелс ва дигарон қарор дош, ки оиларо амчун ячейкаи ибтидоии ҷомеа ҳисоб мекарданд [210]. Л. Морган бошад, мегӯяд, ки оила ин элементҳои фаъол аст. Оила аз шакли одӣ ба олии ҳаракат мекунад ва бо таваҷҷӯҳ ба инкишофи ҷомеа оила ҳам инкишоф меёбаду дар охир аз як шакл ба шакли дигар табдил меёбад. Ф. Энгелс соли 1884 дар китоби хеш бо номи «Пайдоиши оила, моликияти хусусӣ ва давлат» менависад, ки: «Доирае, ки бо риштаҳои умумии никоҳ фаро гирифта мешавад, дар оғоз ҳеле васеъ аст, аммо фақат як ҷуфт менамояд, ки дар ҳоли ҳозир ин шакл афзалият дорад ва принципҳои умумии эволютсияи оиларо таъмин мекунад» [209].

Олимон О. Конт, Г. Спенсер ҷонибдори концепсияи прогрессии таърихӣ оила буда, ҳамабобии оиларо ҳамчун падидаи иҷтимоӣ исбот мекунад ва таъкид менамоянд, ки оила ҳамчун ҷузъи асосии иҷтимоӣ мутобиқ ба намунаи ҳамаи ҷомеа эътироф карда мешавад. Мутобиқ ба ин назария оила ҳамчун ҳомил ва ҳофизи моликият мебошад, ки бидуни вай озодӣ вуҷуд надорад. Дар ҳақиқат оила ба татбиқи принципи худкифоягӣ тамоюл дорад, ки ин сифат онро сарчашмаи асосии таъмини иҷтимоии маишати инсонҳо намудааст.

Барои таҳқиқоти мо андешаи фалсафии олимони қарнҳои XIX ва XX, ба монанди Н. Бердяев, В. Розанов, В. Соловев ва дигарон аҳамияти калон доранд [205]. Аз ҷониби онҳо самтҳои мукаммали омӯзиши оила таҳқиқ карда шуданд, ки дар онҳо арзишҳои оилавӣ аз мавқеи

аксиологии концепсияи алтруизм (барои манфиати дигарон аз баҳри худ гузаштаг) ва асосҳои маънавӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Дар пойгоҳи ин идеяҳои инсондӯстӣ, оила ҳамчун арзиши оӣ аз рӯи меъёрҳои хислати алтруистӣ ва динидошта мавриди баррасӣ қарор дода шуда, ба «принсипи муҳаббати ҳамагонӣ»-и В. Соловев таъя карда шудааст [211]. Барои таҳлили оила муқаррароте, ки дар сохтори илмӣ оила пешниҳод шудааст, дорои аҳамияти принципиалӣ мебошад [87]; [97]; [121]. Ин назария аз ғояи аввалияи 96 мақомҳо ва нақшҳои оилавӣ дар муқобили ҳамаи дигарон баромада, мушаххасоти онҳоро дар фарҳангҳои муҳталиф инкор накарда ва шартӣ асосии устувории ҷомеа ва алоқамандӣ бо тобеъ намудани кӯшишҳои инфиродӣ ба ниёзҳои оила мебошад.

Олимони соҳаи иҷтимоиёти рус оиларо ҳамчун падидаи афзалиятноки ҷомеа ҳисобида, мавқеи оиларо дар ҷомеаи муосир асоснок намудаанд. А.Г. Харчев муҳиммияти чунин вазифаҳои оила, ба монанди тавлиди аҳолӣ, мутобиқ шудан ба ҷомеа, ташкили хоҷагидорӣ ва истироҳатро ишора кардааст [134]. С.Д. Лабтенок вазифаи муҳимтарини оиларо дар бозтавлиди инсонҳо, хоҷагидорӣ-маишӣ ва истироҳат мебинад [73]. Н.Г. Юркевич бошад, таваллуди фарзандон, раванди тарбия, муоширати маънавӣ, ташкили истироҳат, ба даст овардани воситаҳои лозима барои ҳаётро вазифаи оила меҳисобад [150]. Э.И. Васильева бошад, чунин меҳисобад, ки вазифаи асосии оила ин истеъмоли неъматҳои моддӣ ва маънавӣ, ташкили вақтгузаронӣ ва амсоли инҳо ба ҳисоб меравад [37].

Андешаи анъанаи муносибати вазифаҳои иҷтимоии оиларо идома дода М.С. Матковский муносибати системавиро барои истифода интихоб намудааст [84].

Таҳлили адабиёт доир ба масъалаи мазкура нишон дод, ки муҳаққиқон ба унвони вазифаҳои асосии оила вазифаи сермаҳсулии онро номбар кардаанд. Муҳиммияти ин вазифа фақат аз тавлиди кӯдакон

иборат набуда, балки аз он иборат аст, ки худи оғози оиларо нишон медиҳад. Вазифаи хоҷагӣ ва иқтисодии оила маъноӣ онро дорад, ки аъзоёни он барои ҳаёт воситаҳои лозимаро эҷод мекунанд.

Бояд зикр намуд, ки вазифаи махсуси оила аз тарбияи фарзанд иборат мебошад, чунки кӯдак дар оила низоми меъёрҳои ахлоқиро, ки аз бобоён боқӣ мондааст, аз худ мекунанд. Ҳангоми истироҳату кори муштарак аъзои оила ба якдигар наздик мешаванд муносибатҳои оилавӣ тақвият меёбанд. Дар вақти истироҳат аъзои оила ба вақтгузарониҳои гуногун машғул шуда, саломатии худро барқарор намуда, ба якдигар бештар екунанд.

Қайд кардан ба маврид аст, ки дар ҷараёни инкишофи ҷомеа вазифаҳои оила иваз тағйир меёбанд. Барои мисол, дар оилаҳои падарсолорӣ вазифаҳои тарбиявӣ ва иқтисодӣ афзалият доштанд, дар шароитҳои ҷомеаи индустриалӣ бошад, оилаҳои серфарзанд мавқеи худро аз даст додаанд. Аммо вазифаи тарбиявӣ сарвари вазифаҳои иҷтимоӣ гашта. оилаи муосир бавежа дар асоси он пойдор шудааст.

Ҳамаи ин баёнгарӣ он аст, ки барои ҳар як давраи таърихӣ тасаввуроти хос дар бораи оила, ғоя ва принципҳои муносибати мутақобила дар байни аъзоёни он хос мебошад. Ба таври дигар ғуём ин муносибатҳо дар зери таъсири он системаи арзишҳои ба ин ё он давраи замон хос буда ташаккул ёфтаанд. Барои мо муҳим он аст, ки табдилёбии ақидаҳоро дар бораи оила ҳамчун арзиши муҳимми иҷтимоӣ дар андешаҳои фалсафӣ таърихӣ дунболгирӣ кунем.

Масъалаҳои аҳамияти оила ва муносибатҳои оилавӣ аз тарфи донишмандони зерин таҳқиқ шудаанд: антиқа Арасту, Афлотун дар Аврупои ғарбӣ Ф. Бекон, Гегел, И. Кант, Ш. Монтеске, Ж.Ж. Руссо ва дигарон, дар фалсафи рус Н.А. Бердяев, С.И. Голод, И.А. Ильин, В.В. Розанов, В.С. Соловев ва дигарон [27], [46], [30], [56], [205], [211].

Арасту дар бораи вазифаҳои арзишноки оила сухан ронда, чунин ҳисоб мекард, ки оила ин падидаи ғайритаърихӣ мебошад, чунки вай дар

тӯли таърихи инсоният тағйир намеёбад ва вазифаи аслии вай пас аз худ инсонеро ба мисли худ боқӣ гузоштан аст. Файласуф инчунин тавачҷӯҳи махсусро ба тарбияи насли наврас зоҳир карда буд. Ба ғайр аз ин ӯ чунин ҳисоб мекард, ки давлате, ки барои рушд кӯшиш мекунад, оила барои он набояд бетафовут бошад. Чомеа бояд кӯдакон ва занони муътабар дошта бошад. Ба андешаи ӯ чун занон қисмати бештари аҳолии озоди чомеар ташкил медиҳанд, кӯдакон бошанд, иштирокдорони ҳаёти сиёсии оянда мебошанд ва кӯдакони то 7-соларо лозим аст, ки дар муҳити хона тарбия кард. Бо ин роҳ муҳимияти ин вазифаҳо ва қабл аз ҳама вазифаҳои тарбиявии оила асоснок карда мешаванд.

Аз давраҳои қадим ҳаёт дар оила тавассути низоми меъёру анъана ва суннатҳое, ки рафтори инсонро вориди қолаби муайян мекарданд ба танзим дароварда мешуд. Дар чараёни чудо кардани оила ҳамчун институти мустақил ташаккули қонуни оила, ки шомили низоми ҷазо бобати иҷро накардани меъёр ва қоида, хешовандӣ, ҳамсарӣ ва волидайнӣ мебошад ба амал омадааст.

Сарчашмаи асосии таҳкимкунандаи хусусиятҳои муносибатҳои оилавӣ ва арзёбии чомеа дар марҳилаҳои барвақти таърихи Россия, меъёрҳои ҳуқуқи маъмулӣ, ки дар байни мардум ва гӯрӯҳи ғайримасеҳӣ вучуд доштанд ва дар солномаҳои ёдоварӣ шудаанд, баромад мекарданд. Бо ташкили давлати қадимаи рус ва қабули масеҳият тавачҷӯҳ аз тарафи давлат нисбат ба оила дар меъёрҳои қонунии навишта шуда инъикоси худро ёфтанд: дар оинномаи княз Владимири I, Ярослав Мудрый ва писарони ӯ, инчунин соли 1832 маҷмӯи қонунҳо ба тасвиб раисда буд, ки шомили санадҳои меъёрию ҳуқуқии амалкунанда, минҷумла танзимкунандаи муносибатҳои никоҳу оилавӣ мебошанд.

Дар қарнҳои миёна оилаҳо бо доштани алоқаҳои тӯлонӣ ва хешовандии бисёрзина фарқ мекарданд. Хусусиятҳои ҳаёти иқтисодии давраи феодалӣ бо он алоқаманд буд, ки инсон ба дудмони муайяне мутааллиқ буд. Дар Осиё Марказӣ ва дар маҷмӯъ дар Европа оила ва

арзиши иҷтимоии он қабл аз ҳама марбут ба манофеи моддии қавмҳои феодалий ва бо устувории алоқаҳои хешовандӣ ва эътибори дастгирии хешовандон дар масъалаҳои мерос ва амвол зоҳир мешуд. Қайд кардан ба маврид аст, ки алоқаҳои хешовандӣ ва муносибатҳои ахлоқӣ дар ҷомеа нисбат ба манофеи молӣ дар зинаҳои хеле пасттар қарор доштанд. Дар Осиёи Марказӣ ин вазъият то соли 1917 бе тағйир монда буд, дар ҷомеаи Аврупоӣ бошад, низоми арзиш тадриҷан табдил ёфтани гирифт. Масалан, Тертулиан қайд карда буд, ки нигоҳ ягона алтернативаи алоқаҳои бебанду бори хориҷ аз никоҳ мебошад. Ё чунин ҳисоб мекард, ки сарчашмаи шахдҳои заминӣ худҳоҳӣ, кибр ва қонеъ набудан ба чизи кам мебошад. Аз ин рӯ никоҳ ин ҳама бебанду борӣ ва хараҷу марҷро пешгирӣ мекунад [125], [202].

Барои он давра андешаҳои Августин Блаженный низ характернок мебошанд, ки ӯ чунин меҳисобид, ки мақсади барпо намудани оила ҳамчун иттифоқ бояд ба таври истисно фақат таваллуди фарзандон бошад [183].

Дар давраи Эҳё ва Давраи нав дар натиҷаи инқилоби индустриалӣ, рукнҳои падарсолории калони хоҷагидорӣ мунҳал гардиданд ва сохтори он ваз шуд. Қариб, ки дар ҳамаи ҷомеаҳои индустриалӣ аз тарфи ҷомеа оилаи хурд қобили қабул шуда пазируфта шуд, ки дар он падару модар ва якҷанднафар фарзандон вучуд доштанду дар он дигар маълумоте аз хешовандони беҳадду канор вучуд надошт. Тадриҷан далоили сохтани оила низ тағйир меёфт. Дар ин рӯба Э.Р. Гиденс қайд мекунад, ки далели ақди никоҳ барои аксари аҳли ҷомеа ҳатмӣ шуд, на масоили иқтисодӣ. Ғояҳои ишқи романтикӣ паҳн гардиданд, ки он боиси маҳдуд гардидани алоқаи аъзоёни оила гардида, ба оила хусусияти махсус бахшид [47, с. 53].

Дар ин давра таъсири дин ба ҳаёти ҷомеа кам шуд, идеал-образи ғайбӣ фардият гашт ва шахсияти боқувват, ҳамаатрафа инкишофёфта, мустақил ва эҷодкор ба вучуд омад. Ин равиҳо дар таҳқиқотҳои

донишмандони он замон Ф. Бекон, Ш. Монтеске, Ж.Ж. Руссо ва дигарон инъикоси худро ёфтанд [208]. Ф. Бекон қайд карда буд, ки ҳамаи корҳои беҳтарин, ки ғоидовар буданд, аз тарафи ашхоси мучаррад ва бефарзанд анҷом дода мешуданд [208], [210]. Муҳаббат ба андешаи ӯ падидае мебошад, ки оиларо мустаҳкам мекунад. Инчунин донишманд чунин меҳисобад, ки муҳаббат неруи созанда низ дорад: муҳаббати ҳамсарон идомаи инсонитяро ба вуҷуд меорад, муҳаббати дӯстона онро таҳким мебахшад, аммо муҳаббати бе банду бор ва ҳарачу марч оиларо таҳқир карда, онро ба нестӣ мебарад.

Ба ҷузъ Ф. Бекон файласуф Ш. Монтеске ба тарбияи оилавӣ аҳамияти калон дода буд. Ӯ ба масъалаҳои нигоҳ ва оила вазифаҳои тарбиявии оила диққати калон зоҳир карда буд. Ӯ қайд карда буд, ки барои дар кӯдакон бедор кардани ҳисси дӯстдорӣ нисбат ба Ватан лозим аст, ки ин муҳаббат ва ишқ дар дили падарон ҷойгузин бошад. Дар акси ҳол ҳар он чизе, ки дар оила ба фарзандон талқин мешавад, бо таъсири беруна аз байн меравад [86. с. 518-524].

Намояндаи қаноати либералии маорифи Франсия Ж.Ж. Руссо алоқаманди ба ватани Бузургро талқин мекунад ва ҳимояи мановфеи онро дар раванди тарбияи дар оила мебинад. Ӯ қайд мекунад, шавҳари хуб, падари хуб, писари хуб – ҳамзамон шаҳрвандони хуб низ мебошанд [109, с.15].

Оид ба низоими арзишҳои Европайи қарни XIX оид ба оила андешаҳои зиёдро ёдовар шудан мумкин. Аз ҷумла, тағйир ёфтани андешаҳо нисбат ба оила ва хонавода ҳамчун арзиши иҷтимоӣ, бо мафҳумҳои аз қабилӣ қонун, моликият ва қарордод, ифода карда мешуданд, қабл аз ҳама инъикоси муносибатҳои иқтисодӣ.

И. Кант чунин меҳисобад, ки кӯдакон барои оила мақсади истисноӣ намебошанд, вай қабл аз ҳама бо муносибатҳои мутақобила дар байни аъзоёни оила дар асоси замонати ҳуқуқҳои қонунии онҳо муайян карда мешавад. Ҳамзамон ӯ қайд карда буд, ки вазифаи волидайн тарбияи

ахлокии фарзандон мебошад. Гегел чунин ҳисоб мекард, ки мафҳуми «оила» аз зерин иборат мебошад: таваллуди фарзандон, муҳаббатӣ табиӣ; табъхушии бошууруна ва эҳсосоти муҳаббати бошууруна; меҳнати муштарак, ғамхориҳои мутақобила ва хизматрасонӣ; тарбия. Файласуф ба муносибатҳое, ки инсон вориди онҳо мегардад, тавачҷӯҳи махсус зоҳир мекард [58, с. 66].

Дар Тоҷикистон арзёбии оила дар ҷомеа ба эътирофи арзишҳо чунин вазифаҳои оилавӣ ба монанди интиқоли анъанаҳо ба наслҳои оянда, таъмини пайдарҳами донишҳои бисёрасра асос ёфта буд. Оила воҳиди истеҳсолӣ, шароити асосии некуахлоқии инсон буда, меҳнати онро муносибатҳои оилавӣ муайян мекунанд.

Муҳимият ва аҳамияти оила дар ҷомеа он инъикос меёфт, ки вай намоишдиҳандаи таҷрибаи маънавӣ ва ахлоқии гузаштагон буда, дар оила дарки мафҳумҳое гузошта мешаванд, ки вай низ дар оянда бунёдкунандаи оила хоҳад шуд. Дар ҷараёни тарбияи кӯдакон натавонанд волидайн, балки насли калонсоли ҳешовандон, бибию бобо, ки ба таҷрибаи гузаштагон таъям мекунанд, ба воситаи анъанаҳои оилавӣ ба кӯдакон натавонанд муҳаббат ба меҳнат, балки эҳтиром ба калонсолон, қоидаҳои рафтори дар ҷомеа қабулшуда ва амсоли инро ёд медиҳанд, иштирок мекарданд.

Қайд кардан ба маврид аст, ки то қарни XX дар фалсафаи рус мақоми динӣ-этикии оила ҳамчун арзиши иҷтимоии пойгоҳӣ ҷойгузин шуда буд. Дар қарҳои донишмандони зерин: Н.А. Бердяев, И.А. Ильин, В.В. Розанов, В.С. Соловев, П.А. Флоренский ва дигарон ба масъалаҳои моҳияти ҷинсҳо, оила, фалсафаи муҳаббат, рафтори ахлоқӣ ва амсоли инҳо диққати калон дода шудааст [205], [211].

В.В. Розанов ба оила ва никоҳ баҳои воқеӣ дода буд. Ӯ инчунин таъкид карда буд, ки оила дорои аҳамияти аввалиндараҷа дар раванди тарбия мебошад, чунки ба андешаи ӯ дар хонавода, кӯдак ҳамаи дастурҳои тарбиявиро ба роҳат қабул мекунад. Мактаб дар ин ҳолат

бояд худро ба ин чараён муқобл нагузошта, балки ҳамқадами оила гардад. Аммо бояд қайд кард, ки на ҳамаи намояндагони ин давра дар тафсири оила дорои назароти якхеле мебошанд. Оила – таъкид кардааст Н.А. Бердяев, фақат барои зиддиуфунат ва безараргардонии зинои масеҳиён, итоаткорӣ, канораҷӯӣ аз гуноҳ аст [30]. Вай ба ҳамон қонунҳое итоат мекунад, ки давлат, хоҷагӣ ва амсоли инҳо итоат мекунад. И.А. Илин ва П.А. Флоренский дар бораи алоқаи ҷомеа бо оила ба таври дигар арзёбӣ мекунад [56]. Ба ақидаи П.А. Флоренский оила «ҳамчун мақоми олии якпорча» бевосита ба фаҳмише ба монанди давлат ва қабила алоқаманд аст [133], вай намоишгари маънавӣ ва фарҳангии низоми арзишҳои қабила буда, пайдарҳамии наслҳоро таъмин мекунад. Дар байни оила ва идеологияи давлатӣ мавҷуд будани алоқаи диалектиро таъкид намуда, мутафаккир қайд мекунад, ки аз як тараф фарҳанг ва анъанаи типӣ оиларо муайян бояд кард, аз тарафи дигар бавежа оила ҳамчун ниҳоди иҷтимоӣ сарчашмаи ташаккули шуури инфиродӣ ва иҷтимоӣ мебошад.

И.А. Илин қайд мекунад, ки оила – ин аввалин ва ҳазамон иттиҳоди табиӣи муқаддасе мебошад, ки инсон бо тавачҷӯх ба зарурият онро барпо мекунад. Оила бояд бар пояи муҳаббат, итминон ва озодӣ бунёд карда шавад. Инсонро лозим аст, ки дар ин иттиҳод бо «аввалин ҳаракати вичдонии дил» аз вай ба шаклҳои дигари робитаҳои маърифати инсонӣ – Ватан ва давлат ҳаракат кунад [122]. Олим дар атрофи тарбияи кӯдак дар оила ёдовар шуда, қайд карда буд, ки чизи аз ҳама муҳимтарин дар ин раванд – ин аз назари маънавӣ бедор кардани он ва дар бораи мушкилоти дар пеш истода ӯро хабардор кардан аст. Боя дар зехн кӯдакро ҳамчун қаҳрамони оянда тарбия кард, ки худро эҳтиром куна два ҳазамон шахсияти маънаивро дар кӯдак тарбия кардан лозим аст, ки дар муқобили ширинҳои бардурӯғи зиндагӣ тоб оварда тавонад [56].

Назарот нисбат ба оила ва аҳамияти он дар таълимоти марксистизм инкишофи минбаъдаи худро ёфтааст. Онҳо оиларо ҳамчун институти

иқтисодӣ, ки ба вай шакли моликияти бартаридоштаи хусусӣ ва сохти давлатдорӣ мутобиқ ба форматсияи иҷтимоӣ-иқтисодии мушаххас таъсир мерасонад мавриди баррасӣ қарор медиҳанд. Дар давраи баъдиинкилобӣ дар зери таъсири тағйиротҳои иҷтимоӣ дарки мучаддади аҳамияти иҷтимоии оила дар андешаи фалсафӣ ва амалияи ҷомеаи сотсиалистӣ ба амал омад.

Дар нимаи дуюми асри XIX ва оғози асри XX оила ҳамчун ниҳоди тарбиявӣ мавриди баррасӣ қарор мегирад ва дар таҳқиқотҳои М. Демков, П.Ф. Каптерев, П.Ф. Лесгафт, К.Д. Ушиносский ва дигарон ба назар мерасад. Оила ҳамчун муҳити табиӣ ҳаёти барои кӯдакон омӯхта мешавад. Дар концепсияҳои педагогии ҳеш П.Ф. Каптерев, М.М. Рубинштейн ва дигарон воситаҳои асосии тарбия дар оила анъанаҳои халқӣ, меҳнат ва динро ҳисоб мекарданд [108], [130], [205], [211].

К.Д. Ушинский қайд мекунад, ки «Аҳамияти махсус дар ташаккули муносибати арзишнок нисбат оила дар насли ҷавон интиқоли мероси миллӣ ва фарҳангии халқи худ онҳо ба воситаи ҳифз намудани анъанаҳои оилавӣ ва одатҳо мебошад» [130]. Е.В. Шмелева қайд кардааст, ки дарки муҳимияти таваллуди фарзандон дар оила вазифаи ахлоқии волидайнӣ оянда мебошад.

Тағйиротҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар Тоҷикистони Шӯравӣ ва пасошӯравӣ на танҳо боиси табдили арзёбии оила дар ҷомеа ҳамчун арзиши тарзи ҳаёти оилавӣ гаштанд, балки дар натиҷаи мутобиқшавии аҳолии Тоҷикистон ба шароитҳои тағйирёбандаи зиндагӣ иҷтимоӣ ҷаҳонишаванда, шаклҳои нави оила арзи вучуд карданд. Дар ин давра андешаҳои фалсафӣ нисбат ба оила идомаи анъанаҳои вучуддошта буда, аммо ғояҳои назарраси нав бо таваҷҷуҳ ба хусусиятҳои бавучудоии оилавӣ ворид карда шуда буданд. Дар ин робита муҳаққиқон ба таназзули меъёрҳои ахлоқӣ, тағйирёбии тасаввуротҳои анъанавӣ дар бораи оила, ноустувории ақдҳо, афзоиши теъдоди оилаҳои нопурра, коҳиш ёфтани нақши оила дар тарбияи фарзандон ишора мекунанд.

Ба чузъ ин, як қатор чараёнҳои номатлуб ба мушоҳида мерасанд: фоизи баланди аз ҳам чудо шудани оилаҳо, заиф гаштани иқтисоди тарбиявии оила, коҳиш ёфтани масъулияти волидайн бобати таъмин ва тарбияи фарзандон. Дар аксари маворид гап дар сари он аст, ки одами муосир ба таври бошууруна аз барпо кардани оила даст мекашад ва аксаран онҳое, ки издивоҷ мекунанд, ё ба таври психологӣ ё ахлоқӣ ба ташкили оилаи худ омода нестанд ва ба таври заиф дурнамои ҳаёти оилавино тасаввур мекунанд.

Ҳарчанд мафҳуми «муносибат» ба оила ҳамчун арзиши муҳимми иҷтимоӣ дар илми педагогӣ арзёбӣ шудааст, донишмандон-педагогҳои дар бораи муҳимияти оила барои ҷомеа ва дар бораи воситаҳои асосии бошуурунаи тарбияи насли наврас, муносибати масъулиятнок ба оила навишта, нишонаҳои асосии чунин муносибатро муайян карда буданд.

Яке аз аввалинҳо шуда А.С. Макаренко дар бораи зарурати дар насли наврас тарбия намудани муносибати масъулиятнок нисбат ба оила фикрҳои ҷолибро ба миён гузошта буд. Вай ба масъалаи тарбияи оиладори оянда диққати калон дода, ба ин мафҳум чунин сифатҳои ахлоқии умумибашарино шомил намудааст: шаъну шараф, ҳисси қарзи инсонӣ, босавод будан, интизомнокӣ, маҳорати ҳештандор будан, маҳорати шод будан, аз назари ҷисмонӣ солим будан, нек будан ва монанди инҳо. Ба ақидаи А.С. Макаренко сифатҳои ба монанди масъулиятнок будан дар муносибати оиладорӣ, эҳтиром дар байни ҳамсарон, ғамхорӣ, маҳорати нишон додани эҳсосоти амиқ, шод будан дар муносибати оилавӣ хеле муҳим мебошанд [83]. А.С. Макаренко қайд карда буд, ки ташаккул додани тасаввурот дар бораи оиладори намунавӣ кофӣ нест, балки тарбияи одати рафтори дуруст дар оила бисёр муҳим аст [83].

Ба масъалаи тарбияи оиладори оянда дар адабиёти педагогии даврони шӯравӣ дар солҳои 60-70-ум фикрҳои ҷолиб вучуд дошт, сарфи назар аз он ки дар солҳои 50-уми қарни гузашта олимони А.Е. Андрианов,

Е.А. Аркин, А.В. Веденов, К.К. Лапин [172] масъалаҳои гуногуни тарбияи олавиро мавриди баррасӣ қарор дода буданд.

Дар асарҳои В.А. Сухомлинский ҷанбаҳои гуногуни тарбияи ахлоқии мактаббачагон, ки асоси онро ба андешаи ӯ ташаккули сифати оиладори оянда ташкил медиҳанд, мавриди баррасӣ қарор гирифтааст [123]. Вай нишонаҳои асосии тарбияи ахлоқиро дар оила ба таври зерин баён намудааст: маҳорати ҳамсарони оянда дар масъалаи масъул будан нисбат ба якдигар; омодагӣ ба якдигарфаҳмӣ; маҳорти нигоҳ доштани дарсхост ва талаботҳои худ ба хоҳири каси дигар; дарки масъалаи зан ва мард будан; муносибати ҷавонписар ба ҷавондухтар; дарки муҳиммияти ҳифз ва афзоиши анъанаҳои оилавӣ ва амсоли инҳо.

Андешаҳои В.А. Сухомлинский барои таҳқиқоти мо хеле наздик мебошанд, чунки омодагии насли наврас ба муносибатҳои оила ва никоҳро ӯ ҳамчун ташаккули муносибати бошуурона ба оила тасаввур карда [124], ин масъаларо барои таҳсилоти мактабӣ афзалиятнок меҳисобид. Донишман қайд кард буд, ки мактаб ҳама чизро меомӯзонад, ба ҷуз аз чизи асосӣ-зиндагӣ кардан дар оила. Кӯдакон бисёр чизҳои лозим ва нолозимро ёд мегиранд, аммо дар айни ҳол донишҳои ҷушӯӣ дар бораи он ки одам чӣ тавр барои барпо кардани оила омодагӣ бигирад ва зан ё шавҳар, падар ё модар будан барои фарзандон чӣ мӯно дорадро наредонанд [125].

Дар солҳои 80-90-уми қарни XX масъалаи омодагии насли наврас ба ҳаёти олавиро кӯшиш карданд, дар сатҳи давлатӣ ба воситаи ҷорӣ намудани курси мактабии «Этика ва психологияи ҳаёти оилавӣ» барои синфҳои болоӣ ҳаллу фасл намоянд.

Барои мо таҳқиқотҳои олимони ин давра диққатҷалбкунанда мебошанд, чунки дар ин таҳқиқоҳо ахбор дар бораи воситаҳо ва шаклҳои тарбияи ахлоқии оиладори оянда барои синфҳои болоӣ ва омодагии онҳо ба ташкил намудани оилаи худ мавҷуд мебошад, И.

Арабов, И.В. Гребенников, Т.А. Куликова, Г.П. Разуллехина, Х. Раҳимзода, И.Я. Студенте, Т.А. Флоренская ва дигарон [24], [104].

Дар таҳқиқотҳои номбаршуда, ба масъалаи тасаввурот дар бораи нақши зан ва мард дар соҳаи оила ва маишат, инкишофи тасаввурот дар бораи зан ва ё мард будан, зарурати тарбияи ҷинсӣ, дар насли ҷавон тарбия намудани сифатҳои ояндаи падару модаронро қайд карда, диққати махсус дода шудааст Д.Н. Исаев, В.Б. Коган, Д.В. Колесов ва дигарон [164], [57], [64].

Омодагии оиладори оянда дар ҷараёни корҳои амалӣ бо оилаҳо дар педагогикаи иҷтимоӣ ва оилавӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст Ю.В. Василкова, А.Н. Ганичева, О.Л. Зверева, Н.В. Мудрик ва дигарон [38], [88], [53], [170]. Донишмандон чунин тарафҳои муҳимми ҳаёти оилавино чудо мекунад, ба монанди маҳрамияти комил, сатҳи баланди эҳтироми ҷаҳонгар А.В. Мудрик, покҷидонӣ, масъулиятнокӣ, меҳнатдӯстӣ, поккорӣ, боодобӣ, муаддабӣ, маҳорати ташкил намудани вақти истироҳати хеш, маҳорати худро нигоҳ доштан дар байни аҳли ҷомеа, малакаҳои гигиенӣ, омода будан ба ақди никоҳ ва иҷро намудани супоришҳои оилавӣ, тарбияи фарзандон, эҳтиром гузоштан ба волидайн, одамони солхӯрда ва дигарон [88].

Масъали омодагӣ ба никоҳ ва ҳаёти оилавӣ ва маҳорати оиладор будан дар таҳқиқотҳои И. Арабов, Н.С. Верештакина, И.В. Дубровина, С.В. Ковалев, А.И. Кочетов. Х. Раҳимзода ва дигарон баррасӣ шудаанд [25], [184], [62], [198]. Онҳо ин масъаларо ҳамчун баёни мақсадноки шахсият, ки шомили вачҳ, муносибати эҳсосҳо, сифатҳои иродавӣ ва интеллектуалӣ, донишҳо, андешаҳо, эътимодҳо, маҳорат ва малакаҳо ва амсоли инҳо мебошанд, дида баромадаанд.

Дар охири қарни XX ва аввали қарни XXI дар педагогика бо таваҷҷуҳ ба инкишофи босуръати чунин соҳаи илм ҳамчун аксиологияи педагогӣ тадқиқотҳои пайдо шуданд, ки муносибати арзишмандро баррасӣ мекунад, ки ядроии он арзишҳои умумибашарӣ мебошанд: инсон,

оила, Ватан, меҳнат ва монанди инҳо Е.В. Бондаревская, В.А. Караковский, Л.И. Новиков, Л.И. Селиванов, В.А. Сластенин ва дигарон [119].

Аз мавқеи муносибати инсондӯстона нисбат ба объектҳои гуногуни воқеӣ донишмандони зерин аз қабилӣ Н.А. Григорев, Д.В. Кирилов, О.Т. Ковечиников, И.В. Крубова, Т.Н. Логачев, Т.В. Самоходкина дар таҳқиқотҳои худ тавсифи асосии муносибатҳои арзишноки оилавиرو хулоса карда шудаанд [190].

Дар баъзе тадқиқотҳои диссертатсионӣ Н. Гноев, Е.И. Зритиев, Т.П. Машихин ва дигарон [191] масъалаи тарбияи сифати оиладори оянда ва дар хонандагон ташаккул додани омодагӣ ба ҳаёти оилавӣ мавридӣ баррасӣ қарор гирифтааст. Барои таҳқиқоти мо нуктаҳои назари олимон, ки дар бораи муносибати арзишноки донишчӯён нисбат ба ниҳоди оила, тамоюлҳои арзишмандии оилавии ҳаёти шахсии хатмкунандагони мактаб [203]; ташаккули муносибати арзишнок ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ ҳамчун арзиши муҳимми иҷтимоӣ М.С. Коренькова; ташаккули арзиши оила дар байни ҷавонони донишчӯ [191]; афзоиши тамоюли арзишноки маънии ҳаёт дар байни ҷавонон А.Г. Хотбуляева ва дигарон [136] мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд, бисёр муҳим мебошад. Муаллифон дар ҷаҳорчӯбаи чунин муносибат қайд мекунанд, ки муносибати арзишнок имконият медиҳад, дар шуури шахсият амсилаи идеалии оила ва ҳаёти оилавиرو ташаккул дод, ки ба унвони тамоюли тақомули минбаъдаи худинкишофдиҳии насли ҷавон баромад хоҳад кард.

Дар айнаи ҳол баррасӣ ва коркард нашудани масъалаи ташаккули муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба оила ҳамчун арзиши муҳимми иҷтимоӣ дар шароити нави иҷтимоӣ-фарҳангии Тоҷикистон асосе мегардад, барои тадқиқоти минбаъдаи он.

Ҳамин тариқ, таҳлили абиёти илмиро доир ба масъалаи муносибати арзишнок ба оила хулоса карда қайд мекунем, ки:

- оила нисбат бааз дигар таъсиррасониҳо ба шахсияти кӯдак бештар таъсири тарбиявӣ дорад;
- дар оила ташаккули шахсияти кӯдак, тарбияи оиладор ва шаҳрванди оянда сурат мегирад;
- оила пайдарпайии наслҳоро таъмин мекунад.

Амсилаи намунавии оила маъмулан ҳамон амсилае ҳисоб меёбад, ки дар асоси иттиҳоди мустаҳками байни марду зан барпо шудааст. Вай сарчашмаи асосии ташакул, пайдарпайии наслҳоро анҷом дода ва бадин тартиб барои бунёди он масъулияти волидайнро барои тарбияи кӯдакон таъмин менамояд.

1.2. Моҳияти муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба оила дар шароити муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ

Дар фасли боло мо нуктаҳои назди гуногуни олимону дар бораи моҳият ва сохтори оила мавриди баррасӣ қарор додем, ки мафҳумҳои ба монанди «муносибат», «муносибати арзишнок»-ро мекушоанд. Дар асоси онҳо метавон якҷанд муносибатро нисбат ба омӯзиши масъалаи мазкур ҷудо кард: ягонагӣ, ҳаётдӯстӣ, системавӣ-сохторӣ, фаъолиятнокӣ, иҷтимоӣ, муносибати арзишнок. Дар онҳо асосан нақши муттаҳидкунандаи он бо дигар институтҳои иҷтимоии тарбия кушода дода мешавад; хусусиятҳои ҳаётдӯстии оила муайян карда мешавад; наъми муносибатҳои оилавӣ; фаъолиятӣ; иҷтимоӣ ва ҳамкориҳои он бо дигар ниҳодҳои иҷтимоии ҷомеа; арзишҳои, ки нури аарзишноки онро дар ҳамкорӣ бо дигар омилҳо барои баррасии ҳар чӣ бештари фаҳмишҳои аз қабилҳои «муносибат», «муносибати арзишнок» ва амсоли инҳо инъикос мекунанд. Ба ғайр аз ин, оила ҳамчун ҷузъи ягонаи иҷтимоӣ, ки ташакул ва инкишофи он дар натиҷаи ҳамкориҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, маънавӣ ва сиёсии ҳаёти фаъолияти ҷомеа ва дар ниҳояти қор ҳудудатбиққунии шахсият, тарзи зиндагии оила ва дар маҷмӯъ ҷомеаро муайян мекунад, сурат мегирад. Вобаста ба ин оила вазифаи дугоноро

ичро мекунад. Аз як тараф оила ин гурӯҳӣ хурди иҷтимоӣ бошад, аз тарафи дигар оила ниҳоди муҳимтарини анъанавии иҷтимоӣ мебошад, ки дар назди ҷомеа рисолати махсус дорад, яъне бозтавлиди ҷомеа ҳамчун низоми иҷтимоӣ, ҳамкорӣ одамон ва ғайра.

Гурӯҳбандии педагогии оилаҳо асоси тадқиқоти моро ташкил дода, он имкон медиҳад, дар бораи оила ҳамчун падидаи иҷтимоӣ-педагогӣ ҳарф мулоҳизаронӣ кунем. Пас, имрӯзҳо ҷустуҷӯи шеваҳои нав нисбат ба кушодани масоили оилавӣ зарур аст. Яке аз онҳо арзишнокии оила махсуб мешавад, ки моҳияти оиларо ҳамчун арзиши олии ифода карда, дарк кардани дастоварди воқеии оила аллакай дар шароитҳои муосир пешбинӣ кардани ташаккулёбии он дар оянда ба унвони пешравӣ дар ҷомеа зарур мебошад.

Тафсири педагогии оила ҳамчун арзиш ба андешаи Ю.Г. Королёва аз як тараф ошкор намудани имконоти тарбиявӣ ва инкишофии ҳаёти оилавӣ, анъанаи оилавӣ, ҳаёту ҷаҳолияти муосири оила бошад, аз тарафи дигар ҷустуҷӯи роҳҳои самараноки шиносоии ҷавонон ба арзишҳои ҳамсарӣ, волидайнӣ, хешовандӣ мебошад. Муносибати арзишманд дар педагогика имконият медиҳад, оиларо ҳамчун падидаи иҷтимоии аҳамиятнок, ки аз тарафи инсоният эътироф гардидааст баррасӣ намуда, онро дар иҷтимоӣ ҳамчун арзиши шахсии субъективӣ баррасӣ кардан лозим аст [16. с.10].

Дар ин маврид манфиати муайяне барои таҳқиқоти мо он вазифаҳои оила зарур аст, ки аз тарафи Ю.В.Тягунова пешниҳод карда шудаанд доранд [201, с.20-21]. Ба андешаи ӯ оила дар ҷомеа якчанд вазифаро иҷро мекунад, ки зеринҳо мебаршанд: тавлиди биологии аъзоёни ҷомеа; иҷтимоинамоии насли наврас; нигоҳдории саломатии ҷисмонии аъзоёни ҷомеа; ташкили муносиби вақти истироҳат; назорати иҷтимоӣ; ба тартиб овардани рафторҳои ахлоқии аъзоёни оила дар соҳаҳои гуногун, масъулият ва вазифаҳои волидайн дар тарбияи фарзандон.

Ба ҷуз аз расонидани ғоида ба ҷомеа ва вазифаҳои иҷтимоӣ қайд мекунад муаллиф, оила инчунин вазифаи қонеъ гардонидани талаботҳои инфиродии инсонро низ бар дӯш дорад, яъне қонеъ гардонидани талаботи кӯдакон; қонеъ гардонидани талаботи волидайн; дарёфт кардани хизматрасониҳои хоҷагӣ-маишӣ аз тарафи як аъзои оила барои аъзоёни дигари он; ба даст овардани воситаҳои моддӣ аз тарафи як аъзои оила ба аъзои дигари он; ташаккул ва дастгирии таҳримҳои қонунӣ ва ахлоқӣ бобати вайрон кардани меъёрҳои ҳаёти иҷтимоӣ дар ҳаёти оилавӣ ва муносибатҳои оилавӣ; баланд бардоштани боигарии маънавии аъзоёни оила; қонеъ гардонидани талабот ба якҷоя гузаронидани вақти ҳолӣ. Оила инчунин дорои нишонаҳои махсуси зерин низ мебошад:

- тамоюли мусбати эмотсионалии муносибатҳои байнишахсӣ дар байни аъзоёни он;
- муттаҳидии оилавӣ, ягонагии мақсад ва вазифаҳои он;
- гуногунии иҷтимоии оила аз назари ҷинсӣ, синну солӣ, вижагиҳои инфиродӣ, мановфеи касбӣ, мақоми иҷтимоӣ-фарҳангӣ;
- алоқаҳои доимӣ дар дохили оила байни ҳамсарон волидайн ва фарзандон;
- маҳорати инкишоф додани фардияти шахсии кӯдак ва дар ӯ инкишоф додани хислатҳои зерин: маҳорати ба таври воқеӣ қабул намудан ва фаҳмидани ҳеш ва дигарон, маҳорати худтатбиқкунии ҳеш ҳамчун шахсият; зоҳир намудани хусусиятҳои инфиродии ҳеш; маҳорати манфиатҳо ва талаботҳо; маҳорати ҳамкорӣ кардан; дилсӯзӣ барои дигарон, мусоидат намудан ба дигарон; талаботи дӯст доштани наздикон ва ба онҳо бовар кардан; боварӣ ба лозим будани ҳеш ва ин ки вай дӯстдори дигарон аст.

Дар таҳқиқот ба мақсади муайян кардани оила ҳамчун коллективи тарбиявӣ, мо ба коркарди коллективи барномаи пулларзиши мураттабшуда аз тарафи муаллифон В.Б. Списадел ва Н.И. Минко таъҷирдем [59]:

- тарбияи шахрванд дар асоси анъанаҳои оилавӣ, таҷрибаи наслҳои калонсол, муҳаббат ба табиат ва кишвари хеш ҳамчун оғози тарбияи пуразиши шахрвандӣ;
- тарбияи шахси меҳнаткаш дар асоси корҳои муштарак, вазифаҳои оилавӣ, ҳамкорӣ, ҳамэҷодкорӣ. Бахусус оила аввалин маҳорат ва малакаҳои кориро ташаккул дода, сарфакорӣ, маданияти меҳнат, поквичдонӣ, меҳнатдӯстӣ, масъулиятшиносиро меомӯзонад;
- таъмини саломатӣ ва кӯдакии беолоиш, ки бидуни он инкишофи муносиби психологӣ кӯдак, маҳорати коркунии ӯ дар оянда ва хушбахтии оилавӣ аз имкон берунаст.

Таҳлил мазмун ва сохтори оила ҳамчун институти оилавии ҷомеа нишон медиҳад, ки чунин мафҳумҳое аз қабili «муносибат», «арзишнокӣ», «муносибати арзишнокӣ» нақши ҳалкунанда мебозанд. Бо таваҷҷуҳ ба гуфтаҳои боло мо тасмим гирифтем, ки дар қори хеш нисбат ба мафҳуми «муносибати арзишнок» муфассалтар истода мегузарем.

Дар иртибот ба масъалаи дар боло зикршуда, намояндагони илмҳои гуногун аз қабili фалсафа, психологӣ ва педагогика С.Ф. Анисимов, Б.С. Братус, В.А. Василенко, О.Р. Дробнитский, Г.М. Каджиспирова, М.С. Каган, Д.А. Леонтев, В.Н. Мясичев, Л.П. Разбегава, Р.М. Рогова, В.П. Тугаринов, Н.З. Чавчавадзе ва дигарон ба таҳқиқи масъалаи мавқеи оила дар ҷомеа машғул шудаанд [55].

Мафҳумҳои муносибатро мушаххас намуда, мо ба хулосае омадем, ки муносибат ин низоми комили робитаҳои иҷтимоӣ, интиҳобӣ, инфиродии инсон бо фаъолияти объективӣ мебошад. Муносибат ба маънои мушаххас чараёнҳои мухталифи барои шахсият хосро ифода мекунад [65].

Тарафҳои ҷудогонаи воқеият, ки бо шахсият ва муносибатҳои иҷтимоӣ алоқаманд мебошанд мутобик ба гуфтаҳои В.Н. Мясичев ҳамчун воқияте тасаввур карда мешаванд, ки ба олами зиндагии ӯ шомил шудаанд ва аҳамияти шахсӣ ва арзишнокро касб мекунад [89. с.110-125].

Чун дар мазмуни таҳқиқоти мо объекти муносибат ба оила мебошад, аз ин рӯ ҳамчун арзиш зарур аст, мафҳуми «муносибати арзишнок»-ро нисбатан муфассалтар дида бароем.

Дар ин робита, барои фаҳмидани чараёни гузариши арзишҳои иҷтимоӣ ба шахсии махсус, лозим аст ба таносуби «мафҳум» «арзиш», «муносибати арзишнок», «арзёбӣ» муроҷиат кардан лозим аст. Чи хеле ки В.П. Тугаринов қайд мекунад, арзёбӣ асоси муносибати арзишнокро ташкил медиҳад, ки истиқрори субъективии арзиш, воситаи дарки моҳияти чизеро барои шахсият дар назар дорад. Арзишноки ин мавзӯи арзёбӣ мебошад [128; 129].

Ин категорияро омӯхта, як қатор олимони Б.И. Донов, О.Р. Дробнитский, А.В. Кирьяков, Д.А. Леонтьев, Л.И. Столович ва дигарон [49], [60], [74] дар муносибати инсон ва ҷаҳони беруна, онро ҳамчун яке аз шаклҳои дарки воқеият мавриди баррасӣ қарор додаанд.

Чунин фаҳмиш ба онҳо имкон медиҳад, ки муҳиммӣи муносибати арзишнокро таъкид намоянд, ки ба иллати ҷанбаи ҷаҳонбинӣ-маъноӣ доштан вазифадор аст, ки ҳолати иҷтимоӣ-фарҳангиро муайян кунад.

Мафҳуми «арзишҳои шахсӣ»-ро мавриди истифода қарор дода, Б.С. Братус қобилияти муносибатҳои арзишнокро баррасӣ карда, самти ҷаҳонбинӣи инсонро муайян мекунад. Арзишҳои шахсӣ маъноӣ асосии ҳаётии даркшуда ва қабулшуда мебошанд [34].

Инсон масъалаи маъниро ҳаллу ҷавоб намуда, барои худ маъниҳои зиндагиро месозад [75].

Қайд кардан ба маврид аст, ки зимни мавҷуд будани миқдори зиёди мавқеъҳо олимони масъалаи мазкурро таҳқиқкунанда ба ҳулосаҳои зерин расиданд:

- арзишҳо ва муносибатҳои арзишнок ба якдигар зич алоқаманд мебошанд, мазмуни онҳо ба одам ва ҷаҳонбинӣи онҳо вобастагии зич дорад;

- муносибатҳои арзишнок аҳамияти объектҳои ҷудогонро барои субъект инъикос намуда, на танҳо талаботҳои ҳаминамлаҳзагии онро қонеъ мегардонад, балки «майдони маъноӣ»-ро В.С. Бартус фаро мегиранд, ки бо ҷаҳонбинии шахсият зоҳир мегардад;

Муносибати арзишнок бо тарафҳои ҷудогонро воқеият ҳамчун як шакли аслии дарки инсоният баромад мекунад. Ба шарофати алоқаи мутақобила дар байни муносибатҳои арзишнок ва арзиши бошуурона, муносибати арзишнок ва фаъолият ба як воҳиди том мубаддал мешаванд, чунки шуур бо тавачҷуҳ ба муносибате, ки дар ҷараёни фаъолият бавучуд меояд, ба қор оғоз мекунад. Ба андешаи С.Л. Рубинштейн шуур тавассути муносибатҳои воқеии фард фаъолият мекунад [108].

Маҷеи объективият ва субъективияти муносибати арзишнок дар назарияи шахсият асосӣ мебошад, чунки муносибати арзишнок объект ва субъекти худро доранд. Аз ин рӯ, консепсияҳои гуногуни ахлоқӣ мувофиқи ин ё он фаҳмиши таносуби арзишнокии шуур ва арзишнокии объект қарор ёфтаанд, ки тавассути арзёбӣ ҳамчун низоми муносибати арзишнок қабул мегарданд.

Дар шахсият ҳангоми ҷараёни дарки воқеият дастури маърифатӣ-эмотсионалӣ-иродавии муносибат ва аҳамиятнок нисбат ба ягон объект ва муҳити атроф ба вучуд меояд. Дар ин робита, муносибати арзишнок ҳамзамон ҷараёни дарки фаҳмиши муносибати ҷаҳон аз нуқтаи назари арзишҳо ва натиҷаҳои ин ҷараён ҳам муносибат ба арзишҳо ва ҳам барои шахсият аҳамиятнок мебошанд. Дар дурнамо ин муносибатҳо дар эҳсосҳо, андешаҳо, рафторҳои инсон инъикос меёбанд. Тафсири онҳо имкон медиҳанд муайян кунем, ки чӣ ва барои чӣ ин чизҳо барои инсон муҳим мебошанд.

Муносибатҳои арзишнок дар психология аз нуқтаи назари ҳамкориҳои фаъол бо муҳити воқеӣ чун тавсифи фаъолияти шахсияти инсон мавриди баррасӣ қарор мегиранд. Қайд кардан ба маврид аст, ки агар объекти

фаъоли воқеият, ки ба он муносибат равона карда шудааст, ба таври объективона аз назари иҷтимоӣ муҳим бошад, пас шахсият дар муносибатҳои эмотсионалӣ-зеҳнии худ баҳои мусбат бидиҳад, пас муносибати шахсиятро нисбат ба арзишҳо аризишманд меҳисобанд. Аммо фарқияти назаррасе дар байни аҳамияти объекти воқеӣ ва муносибат ба он мавҷуд мебошад. Аз тарафи кӯдак аз худ кардани моҳияти фанни муайян кофӣ нест, балки лозим аст, ки ӯ ба фанни омӯхташванда ба таври лозима муносибат кунад. Фақат дар ин сурат донишҳои ба даст овардашуда, зинда маҳсуб ёфта, муносибати кӯдакро ба ҷаҳон муайян мекунад [75]. Чӣ тавре ки М.С. Коган қайд мекунад, ташаккули муносибати арзишнок дар натиҷаи дарки маъноӣ шахсии моҳият арзёбии марбут ба арзишҳои азсаргузаронӣ ба амал бароварда мешавад [57]. Дар зери мафҳуми маъно Л.С. Виготский «муносибати самаранок ба мазмуни дар калима ҷойдодашударо мефаҳмад, ки ҳамчун субъект дар ҷараёни таҷрибаи ӯ пайдо мешавад» [41]. А.Н. Леонтьев ҳамеша дар бораи мавҷудияти муносибати субъективӣ ба объекти воқеият мулоҳизаронӣ менамуд. [74]. Ҳамаи ин дар бораи мавҷуд набудани низоми устувори маъноӣ ва афзоишёбанда будани он ҳамчун нишонаи субъективӣ гувоҳӣ медиҳад.

Гуфтаҳои болоро ҷамъбаст карда, метавон хулоса кард, ки мазмуни объективии шахсият арзиши оиларо инъикос намуда, ҳамзамон муносибатҳои шахсиро нисбат ба он коркард мекунанд. Дар айнаи ҳол муносибат ба оила ҳамчун арзиш он вақт имкон дорад, ки вай барои инсон маъноӣ шахсӣ пайдо мекунад.

Барои ҳаллу ҷасли самаранок ва муваффақонаи вазифаи корҳои таълимӣ-тарбиявии мактаб ин корҳо хеле муҳим мебошанд. Риоя накардани ин омилҳо боиси ихтилоф дар рафтори хонандагон гардида, тарзи дурусти ташаккул ва инкишофи шахсияти онҳоро мутаваккиф месозад.

Масъалаи ташаккули муносибати арзишнокро метавон дар давраи синни хурди мактабӣ паси кард, чунки ин синнусол барои хонандаи мактаб оғози бисёр муҳим ва давраи масъулиятноки инкишофи сифатҳои инсонӣ, мебошад, ки бунёд кардани асосҳои муҳити арзишноқӣ-маъноии шахсиятро дар назар дорад. Аз ин рӯ, мақсади асосии инкишофи маънавӣ ва ахлоқии шахсияти синни хурди мактабӣ, ки ҷумла дар ташаккули чунин хислатҳои шахсии ӯ ба монанди муҳаббат ба оила, муҳаббат ба ватани кучак ва бузурги хеш, муҳаббат ба халқи худ, омода будан ба ҳаракатҳои мустақилонаи ғайриқонунӣ ва масъулият бобати рафторҳои худ дар баробари оила ва ҷомеа ва амсоли инҳо инъикос меёбад, аввалиндараҷа меҳисобем.

Дар ин робита мактаб имрӯзҳо ниҳоди муҳимми иҷтимоӣ маҳсуб меёбад, ки дар он на фақат қорҳои тарбиявӣ ва идоракунии педагогии тарбияи оилавӣ сураат мегирад, балки қабл аз ҳама дар кӯдакон фардият, маҳоратҳо, тамоюлҳои арзишнок ва ормонҳо дар асоси ҷустуҷӯи эҷодии доимиро ташаккул медиҳад. Дар қорҳои тарбияи оилавӣ бо дарназардошти иқтисодии тарбиявии тарроҳии иҷтимоӣ ташаккули муносибати арзишнок ба оила низ сураат мегирад.

Масъали ташаккули муносибати арзишнок дар синну соли наврасӣ аз масъалаҳои доғии рӯз маҳсуб мегардад, вақте кӯдак бештар аз ҳама зерӣ таъсири манфӣ, телевизион, интернет, бозигҳои компютерӣ қарор дорад, ин таъсирасониҳо боиси он хоҳанд шуд, ки дар кӯдак ҳеле ҷизҳо ба самти манфӣ тағйир хоҳанд ёфт.

Давраи ибтидоӣ – ҷавонии барвақт, онро дар як формула баён кардан аз имкон берун аст, чунки хусусияти вай аз зуд ба амал омадани фардият иборат мебошад. Дар ҷавонон дарки воқияти зидагӣ пайдо шуда, ташаккули умумиятҳои ҷадид ба вуқӯъ мепайвандад ва ҷавонон на рӯйи нишонаҳои умумӣ бо ҳам муттаҳид мешаванд (синф, мактаб, гурӯҳи таълимӣ, маҳфил ва амсоли инҳо [103; с.102].

Дар давраи ҷавонии барвақт дар байни ҷавонон падидаи возеҳи талабот ба вучуд меояд. Гирифтани ҷавобҳои оқилона ба саволҳои мураккаби ҳаёти боиси хеле бой гаштани маънавиёти ҷавонон хоҳад шуд.

Яке аз қисматҳои ташкилкунандаи ин ҷараён аз худ кардани арзишҳои ҳаёти мебошад. Ҳар чӣ қадар, ки хонандаи синфи болоӣ аз назари иҷтимоӣ болиғтар шавад, ҳамон қадар ӯ рӯ ба сӯйи оянда дорад, дар ӯ чӣ бештар далелҳое ба вучуд меоянд, ки ба дурнамои ҳаёт вобаста мебошанд.

Дар ин синну сол чунин заминаҳое барои ташаккули ҷаҳонбинӣ арзи хастӣ мекунад, аз қабилӣ: ҳаҷми назарраси донишҳо, қодир будан ба тафаккури мучарради назариявӣ, бой гаштани таҷрибаи иҷтимоӣ, шавқу рақбат ба худшиносӣ, зарурати интиҳоби бошуурунаи роҳи ҳаёт ва амсоли инҳо. Ҳамаи ин мушаххасот шароити муносибе барои дар онҳо ташаккул додани муносибат ба оила ҳамчун арзиш ба ҳисоб меравад. Дар ин давра донишҳои мактаббачагон нисбат ба таҷрибаи зиндагии онҳо, ки ба ташаккули муносибати арзишнок ба оила таъсир мерасонад, афзалият дорад. Барои аз худ кардани арзиши «оила» барои онҳо таҳсилоти гуманитарӣ нақши калон мебозад, ки онҳо тавассути арзишҳои умумибашарӣ тасвири тамои ҷаҳонро дар хонандагони сифҳои болоӣ ба вучуд оварда, бо ин роҳ сифатҳои инсонӣ ва муносибати арзишнокро инкишоф медиҳанд [103, с.93].

Мутобиқ ба андешаҳои В.В. Сериков донишҳои гуманитарии аз тарафи инсон аз худ кардашуда, таҳлили сабаб ва самтҳои арзишию маъноии маишати дурустро дар назар доранд, ки натиҷаи дарки воқеии «тасвири комили ҷаҳон» мебошад [115-117]. Ҳамин тариқ, вай бо маъниофариниш омехта гардида, ба таҳияи муносибати шахсӣ ҳамчун оломи таҳсилоти гуманитарӣ мусоидат мекунад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки дар тадқиқоти мо илмҳои гуманитарӣ ба таври пурра аҳамияти иҷтимоии арзиши «оилар»-ро кушода, шуури якпорчаро дар баробари ҳаҷми муайни донишҳо ташаккул медиҳанд.

Донишмандон Л.С. Выготский, Л.И. Рувинский ва дигарон тасдиқ мекунанд, ки ташаккули низоми муносибатҳои арзишноки шахсият аз солҳои хеле барвақт амалӣ карда мешавад ва натиҷаи амалӣ намудани таҷрибаи ҳамкорӣ бо дигарон қабл аз ҳама бо одамони наздик мебошад [41].

Имрӯзҳо доир ба ташаккули донишҳои шахсӣ ба вежа дар педагогика ва психологияи рус аввалиндарача назарияи интериоризатсияи (ба шуури одамон ворид шудани сохтори ғаъолияти беруна муносибатҳои иҷтимоӣ) А.Н. Леонтев ба ҳисоб меравад, ки ҷараёни ташаккули сифатҳои шахсӣ ҳамчун амсилаи якпорча махсуб меёбад [75]. Рафтори шахсият дар ин маврид ба меъёрҳои дар ҷомеа қабулшуда мутобиқат дорад.

Бо дарназардошти аз худ кардани муносибатҳои арзишнок аз тарафи шахсият ба хулосае омадан мумкин, ки муносибат ба оила ҳамчун арзиши муҳимми иҷтимоӣ барои синфҳои болоӣ метавонад вазифаҳои зеринро иҷро намояд: маърифатӣ (дар васеъ шудан ва амик гаштани донишҳо дар бораи оила ва арзиши он зоҳир мегардад); тақвияти эмотсионалӣ (дарки эмотсионалиини донишҳо дар бораи оиларо таъмин мекунанд); маъноӣ (аз ҷустуҷӯ, дарк ва қабули маънои шахсии арзиши тадқиқшаванда); танзимӣ-ташҳисӣ (амалӣ намудани маҳорати субъект ҷиҳати баҳо додан ба ғаъолияти хеш дар соҳаи муносибатҳои оилавӣ ва пешгӯии кардани амсилаи оилаи оянда ба унвони аҳамияти иҷтимоии он).

Вазифаҳои номбаршуда наметавонанд пурра он таъсиррасониро нишон диҳанд, ки дониши шахсӣ дар маҷмӯъ ба шахсият ба иллати мураккабии табиати амалкарди падидаи дидашаванда таъсир мерасонад. Чунки вазифаи муносибати арзишнок ба оила алоқаҳои назаррасро дар

байни сифатҳои додашудаи шахсияти хонандагон дар назар дорад ва дар натиҷа метавонанд ҳамчун амсила баромад кунад, баромадкунад.

Бо таваҷҷуҳ ба нуқтаҳои назари дар боло зикршуда, бояд қайд кард, ки баррасии вазифаҳои муносибати арзишнок ба оила ба омилҳои муайяне вобаста мебошанд, ки ба ташаккул ва қабл аз ҳама ба пуррагӣ ва амиқии донишҳои ба даст оварда шуда таъсир мерасонад. Дар натиҷа дар асоси онҳо ташаккули ин донишҳои шахсӣ ба амал бароварда мешаванд.

Дар ин робита, моҳияти муносибати арзишнок ба оила дар сохтори вазифаҳои он инъикос меёбад ва «инъикоси» ин сохторҳо шомили ҷузъҳои зерин мебошад: маърифатӣ-ахлоқӣ, эмотсионалӣ-маъноӣ, ғайриқонуниятӣ. Мазмуни онҳо аз иқтидори фанҳои гуманитарии марбут ба ин синну сол пур карда шудааст.

Ҷузъи маърифатӣ-ахлоқии муносибати арзишнок ба оила ягонагии донишҳо дар бораи оиларо дар назар дорад, ки мазмуни онҳо бо кумаки ғояҳои зерин кушода мешаванд: баррасии арзишҳои оилавӣ ҳамчун пойгоҳи ахлоқӣ; ғояҳои пайдарҳамии наслҳо; ғояҳои масъулиятшиносии оилаҳо дар баробари тарбияи шахрвандӣ аз назари маънавӣ бой. Ғояи арзишҳои оилавӣ ҳамчун пойгоҳи ахлоқӣ калидӣ буда ва ба воситаи мафҳуми «арзиши оилавӣ» дар тадқиқоти мо кушода мешавад.

Арзишҳои оилавӣ – ин маҷмӯи тасаввуротҳои мебошанд, ки барои оила хос аст ва дар анъана ва расму оинҳо, ки аз насл ба насл мегузаранд ва одамон онҳоро дар якҷоягӣ бо ҳам дар доираи хона аз сар мегузаронанд, иборат мебошанд. Онҳо ҳамчун бахше аз фарҳанги умумибашарӣ дар худ ҳамаи сифатҳои инсонӣ ва биологӣ, психологӣ, ахлоқиро инъикос намуда, пойгоҳи ахлоқӣ дар муносибатҳои оилавӣ мебошанд.

Моҳияти чунин арзишҳо дар ҳешутаборӣ, фарзандон, модарӣ, падарӣ ва амсоли инҳо зухур меёбад ва шахсияти онҳо ба алоқаи байни арзишҳои оилавӣ вобаста мебошад.

Тадқиқотҳои А.Н. Антонов, О.Г. Дробицкий, А.Г. Здравомыслов, В.М. Медков, Л.И. Савинов [49], [110] доир ба арзишҳои иҷтимоӣ ва ахлоқии оила ва таҳқиқотҳои ба масъалаи омодагии хонандагони синфҳои болоӣ ба дарки ҳаёти оилавӣ бахшидашуда Л.Я. Верб, Е.И. Зритиев, Н.А. Максименко ва дигарон муҳим будани масъалаи мазкурро ба миён гузоштаанд [39], [193].

Масалан, сотсиологҳо М.С. Матковский, Л.И. Савинов дар соҳаҳои гуногуни никоҳу оилавӣ намуди арзишҳои зерини оилавино чудо кардаанд [84], [110]:

- дар соҳаи рафтори қабл аз ақди никоҳ барои шахсият (муҳаббат, ҷолибии ҷисмонӣ, шавқ, мақом дар ҷомеа ва ғайраҳо);
- барои оила: арзишҳои марбут ба имконоти идомаи насл, ном. васеъ намудани алоқаҳои хешовандӣ, дунболгирии расму оин ва тарзи зиндагии оила;
- барои ҷомеа; муносибати эҳтиромангез ба анъанаҳои миллий ва расму оинҳо;
- дар соҳаи ҳамаҷанма: якдигарфаҳмӣ, масъулият барои якдигар, ғамхорӣ, дилсӯзӣ, омода будан барои раоснидани кумак;
- фарзандон ҳамчун арзиши оилавӣ (идомаи насл, мерос, таъя дар пирӣ, ҳаёти оилавӣ);
- иҷтимоигароӣ ҳамчун арзиши оилавӣ;
- вазифаҳои оилавӣ ҳамчун арзиш (тарбиявӣ, хоҷагидорӣ, эмотсионалӣ, фароғатӣ ва амсоли инҳо).

Мо чунин мепиндорем, ки гуфтаҳои болоро бо чунин арзишҳои пур қардан лозим аст, ки аҳамияти иҷтимоии онро инъикос намоянд:

- арзишҳои марбут ба риояи анъанаҳои этнофарҳангии алоқаманд ба тарбияи оилавӣ, муносибати мутақобилаи пайдарҳамии наслҳо;
- арзишҳои марбут ба масъулиятшиносии волидайн бобати тарбияи шаҳрванди ояндаи аз назари маънавӣ ва ахлоқӣ бой, яъне алоқаманд ба тарбияи оилавӣ;

Бо мақсади кушодани ғояи пайдарҳамии наслҳо зарур аст фаҳмишхое аз кабили: «анъана», «анъанаи оилавӣ» ва «пайдарҳамии наслҳо» кушода дода шаванд. Дар мавҷудияти оила наслҳо, анъанаҳо нақш мебозанд. Онро мерос аз гузаштагон медонанд, яъне принцип ва ё шаклҳои рафторе, ки дар асоси онҳо маданияти умумибашарӣ инкишоф меёбад. Ба андешаи В.А. Кутиров анъана ин арзиши ҷабҳаҳои гуногунро фарогиранда, низоми тағйирпазирии фарҳанг мебошад [72]. Пас шароити зарури инкишофи фарҳанг нигоҳ доштани интиқоли мусбати он ба наслҳои оянда мебошад, яъне бо ин роҳ пайдарҳамиро таъмин намуда интиқоли онро аз насл ба наслҳо мутобиқ ба қонуни пайдарҳамӣ ва дар асоси анъанаҳои пешрафтаи ҳамқадами забон таъмин кардан лозим аст.

Иҷтимоисозии шахсият асоси пайдарҳамии наслҳоро ташкил медиҳад. Қайд кардан ба маврид аст, ки интиқоли мерос ба шарофати ғайолияти муштараки намояндагони наслҳои гуногун ва аз худ кардани анъанаҳои дигар наслҳо мебошад ва оилаҳо бо ин роҳ ниҳоди асосии иҷтимоисозии шахсият маҳсуб меёбанд.

Анъанаҳои оилавӣ дар педагогика ҳамчун маҷмӯи меъёрҳои рафтор ва суннатҳои мавриди баррасӣ қарор мегиранд, ки дар оила арзи ҳастӣ карда, дар он ҷо маҳфуз монда, аз насли калонсол ба насли ҷавон интқол мегарданд. Таҳлили адабиёти мухталиф нишон медиҳад, ки анъанаҳои оилавӣ дар натиҷаи тарбияи оилавӣ ба вучуд меоянд: эҳтиром гузоштан ба насли калонсол, волидайн, эҳтиром гузоштан ба бонувон, модарон; некпиндорӣ ва расонидани кумак; ғамхорӣ дар бораи кӯдакон, меҳмоннавозӣ, меҳнатдӯстӣ ва устуворӣ.

Анъанаҳои оилавӣ ба шарофати такроршавии доимии ҳеш дорои иқтидори калони тарбиявӣ мебошанд ва ба таври муназзам аз тарфи ҳамаи аъзоёни оила ҳамчун меъёрҳои ҳатмӣ пазируфта мешаванд. Онҳо асоси устувории оила ба ҳисоб рафта, ба мустаҳкамшавии робита дар байни аъзоёни оила мусоидат мекунанд.

Оила вазифадор аст эътиқод ва хислати кӯдаконро бо тавачҷух ба хусусияти таъсиррасонии табиӣ ва доимии хеш ташаккул диҳад. Вазифаи асосии вай тарбияи ахлоқӣ, ташаккули шахрванде мебошад, ки аввалан бидуни муноқиша ва даъво ба сохтори ҷомеа шомил шуда, сониян ба таври пурра ба зиндагӣ ва кор мепардозад, яъне оила вазифаи тарбиявиرو амалӣ намуда, аҳамияти иҷтимоии хешро нишон медиҳад.

Мушаххастар, тафсир намудани мафҳуми «шаҳрванд» ба мо роҳ имкон медиҳад, барои чӣ ва чӣ тавр кӯдаконро тарбия намоем.

Мафҳуми «шаҳрванд» дар фалсафа тавассути маҷмӯи сифатҳои ахлоқӣ тавсиф мегардад. Шаҳрванд ин шахсе мебошад, ки дорои ҳуқуқҳо ва вазифаҳои шаҳрвандӣ мебошад ва бо аъмоли хеш онҳоро ба даст оварда, амалӣ менамояд. Дар зери мафҳуми шаҳрванд будан маҷмӯи сифатҳои субъективии шахсият фаҳмида мешаванд, ки онҳо дар муносибат ва фаъолиятҳои ӯ ҳангоми иҷро намудани вазифаҳои калидии иҷтимоӣ зоҳир мегарданд: ба қонунҳо итоат кардан, муҳаббат ба ватан ва ҳифзи манфиатҳои Ватан, ҷонибдорӣ тамоюлҳо ба арзишҳои ахлоқӣ ва меъёрҳои ба таври умум пазируфташуда, дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти иҷтимоӣ [131].

Арзишҳои ҳаёти оилавӣ аз оила оғоз мегарданд ва барои ҳар як шаҳрванд дорои аҳамиятҳои ба худ хос мебошанд. Асосҳои ҳамкорӣ дар оила дар муносибатҳо дар ҷомеа зоҳир мегарданд ва маҳаки рафтори шаҳрвандии инсонро ташкил медиҳанд. Чун тарбияи атфол ин нафақат вазифаи маънавии оила, балки вазифа ва ҳуқуқҳои конституционии аъзоёни он мебошад. Волидайн бошанд, бобати тарбияи маънавии фарзандони хеш, ташаккули шахрванде, ки дар зехн ва рафтораш барои хушбахтии халқ ва Ватани худ омодааст зиндагӣ кунад, масъуланд, чунки тавассути оила кӯдакон ба Ватан пайванд будани хешро мефаҳманд, анъана ва фарҳанги миллати худро дарк мекунанд.

Муҳити орому муътадили психологӣ муносибатҳои оилавӣ идроки ҳиссиётҳои мусбиро инъикос намуда, маъноӣ шахсӣ касб намуда,

талаботи ботинии инсон нисбат ба ҳудаш ба ҳисоб меравад [76]. Дар сурати мавҷуд намудани маънӣ ҷаҳон барои фард ба бенизомӣ табдил меёбад, ба иллати ғум шудани масири ҳаракат ғайолият аз имкон берун мешавад. Маъноӣ шахсии ба даст овардаи донишҳои муносибати шахсиро, ҳамчун нишондиҳандаи ташаккулёфтаи арзишҳои муносибат дар бораи расидагии «худшиносоии шахсият» ғувоҳӣ медиҳанд [108], [75].

Ҳиссиётҳое, ки ба манфиатҳои маърифатӣ ҳамсафар мебошанд, ба андешаи М.С. Каган пойгоҳи таҷаҷҷоӣ он маҳсуб намешаванд, аммо дар айнаи ҳол онҳо нақши баҳусус пойгоҳи таҷаҷҷоиро иҷро мекунанд [57, с.160]. Ин ҷунин раванди психикӣ ва вазъияте мебошад, ки дар шакли азсарғузaronии бевоситаи аҳамияти падида ва вазъияте, ки ба фард таъсир мерасонад, инъикос ёфтаанд [57, с.427].

Ҳиссиётҳо ҳамчун арзиши оилавӣ дар ҳонандагони синфҳои болоӣ шартӣ барои бошуурона аз худ кардани донишҳо дар бораи оила маҳсуб меёбанд. Дар асоси ҳиссиётҳо, ҳушҷолӣ, ҳайрон шудан, ҳадс задан, эътимод доштан, шак доштан, манфиатдор будан ҳонадагон қодиранд ба ҷудо кардани ҷизи муҳим аз ҷизи қамаҳамият дар бораи оила, таҳияи муносибатҳои шахсӣ дар натиҷаи азсарғузaronиҳо асосан ба диғарғуншавии ҷаҳони ботинии онҳо, ки ҳамчун арзиш ақсуламали эмотсионалиро нисбат ба оила инъикос месозанд, муяссар мешаванд.

Муносибати эмотсионалӣ дар аз худ кардани арзишҳои оилавӣ метавонад дар шаклҳои зерин баён гардад:

- ғазои эмотсионалие, ки ҳангоми дарки ахбор дар бораи арзиши оила аз тарафи ҳонандагони синфҳои болоӣ ба вучуд меояд;
- азсарғузaronиҳои эмотсионалии марбут ба арзиши баррасишаванда, ки инфиродӣ ва ноустувор буданро ифода мекунанд;
- ақсуламали устувори эмотсионалӣ ҳангоми пазируфтани оила ҳамчун арзиш.

Чузъи фаъолиятнокии муносибати арзишнок нисбат ба хонандагони синфҳои болоӣ дар асоси маъноӣ шахсии муносибати арзишнок ба оила таъкил намудани фаъолияти хешро дар назар дорад.

Ба андешаи А.В. Кирякова хонандагони синфҳои болоӣ, ки ба иҷтимоӣ масир гирифтаанд ва худро дар он шинохтаанд, дурнамои ояндаро месозанд. Ў қодир аст ва кӯшиш мекунад, худро бишиносад ва ояндаро дарк карда ба имрӯза хеш ворид намояд [60, с.75].

Фаъолият ҳамчун шакли асосии муносибати фаъл нисбат ба муҳити атроф ба таври мақсаднок тағйир додани онро дар назар дорад.

Ба андешаи Л.П. Разбегаева дар матни гуманитарӣ ва таҳсилоти гуманитарии мактаббачагон шомили иртибототи арзишию маъноӣ мегарданд. Вай ҳамчун фарди махсуси фаъолият баромад мекунад, ки барои аз худ кардани арзишҳои шахсӣ шароит муҳайё мекунад, ҳамзамон иқтидори арзишии донишҳои гуманитариро мубрам месозад [101-102].

Чи хеле ки С.Ю. Головин қайд мекунад, «шуури муштарак инъикоси дуруст дар тасаввуротҳо ва тафаккури ҷаҳон, қонуҳои табиат ва ҷомеа муносибати байни одамон, ҷойи инсон дар ҷомеа ва рафтори ӯ маҳоратро таъмин мекунад» [48, с.153].

Асосан, дар таҳқиқоти мо сухан дар бораи арзишҳои оилавӣ меравад, ки таъкили онҳо дар муҳити иҷтимоӣ-фарҳангии таҳсилоти гуманитарӣ ҳамчун маҷмӯи шароити ҳавасмандкунандаи фаълнокии хонандагон доир ба аз худ кардани арзиш дар маҷмӯъ, арзиши «оила» аз он ҷумла ба амал бароварда мешавад. Ба ин муҳит ҷаҳони фарҳангӣ, ки бо мазмуни илмҳои гуманитарӣ, муносибатҳои субъективӣ пур карда шудааст, дохил мешавад, ки дар он вазифаҳои миёнаравии аъзоёни оилаи мактаббачагон амалӣ карда шуда, омӯхта мешаванд.

Чузъҳои номбаршудаи муносибати арзишнок дорои мазмуни ягонагӣ буда, чузъҳои гуногунро барои ба даст овардани низоми комил муттаҳид мекунанд. Дар айнӣ ҳол ҳар як чузъ дорои шароити ҳақиқии амалӣ намудани имконоти худро дорад. Дар ин робита ҷараёни

ташаккули шахсии зикршуда дар синфҳои болоӣ ба ягонагии канданошудани маърифатӣ-ахлоқӣ, эмотсионалӣ-маъноӣ ва ҷузъӣ ғаъолиятноқӣ ва ҳамзамон бо ташаккулёбии онҳо амалӣ карда мешаванд.

Ҳамин тариқ, муносибати арзишнок нисбат ба оила – ин навгони шахсие мебошад, ки дарки шахсии аҳамияти анъанаҳои оилавиرو ҳамчун асоси пайдарҳамии наслҳо ва ягонагии иҷтимоӣ, ки дар амалӣ намудани маҳорати ҳамгиро сохтани тарҳи оилаи ҷихати тарбияи насли ҷавон ҳамчун шаҳрванди ҷомеа зоҳир мегардад, характернок мебошад. Дар ин ҷараён ҷудо кардани критерияҳо ва сатҳи ташаккулёфтагии он зарур мебошад.

Бо таваҷҷуҳ ба он ки иқтидори тарбиявии оила ҳамчун низоми афзоишёбандаи педагогии мебошад, барои ба даст овардани маълумотҳо доир ба тағйиротҳои ба амал оянда дар сатҳи ташаккулёфтаи ҷузъҳо, зарур аст, иқтидори оилаи муносири тоҷикӣ ҳаллу ҷасл карда шавад.

Дар айни ҳол дар илми педагогика он қоидае бидуни баҳс мебошад, ки ғаъолияти тарбиявӣ намуди зарурии ғаъолияти хонандагон, воситаи муҳимтарини ошкор намудани маҳоратҳои эҷодии ташаккули маънавӣ-ахлоқии шахсият, омодагии мактаббачагон барои иҷро намудани нақши иҷтимоӣ дар ҳаёт мебошад: шаҳрванд, соҳибкасб ва оиладор. Аз ин рӯ, дар байни ҷанбаҳои ғаъолияти тарбиявӣ барои хонандагони синфҳои болоӣ мо фақат як имконоти ин намуди ғаъолиятро барои дар онҳо ташаккули додани муносибати арзишнок нисбат ба оила мавриди баррасӣ қарор медиҳем. Барои ҳаллу ҷасли ин масъала дар ҷараёни тарбия масъалаҳои умумие, ки моҳияти муносибати иҷтимоиро нисбат ба оила мекушоянд ва имконоти онро ҳамчун қисмати таркибии ҷараёни таълимӣ-тарбиявӣ дар мактаб нишон медиҳанд, дорои аҳамияти қалон мебошад.

Вазифаи асосии он инҳо мебошанд: ташкили қорҳои рекламавии дастрас барои қӯдакон, ки натиҷаҳои мушаххас ба бор меорад; ба ҳаёти

кӯдак ворид кардани чӯзҳои бӯӣ; фантазияҳо ва ғайраҳо; аз тараф умум пазируфта шуда самти корҳои ғориғаздарсӣ бобати қонеӣ гардонидани талаботи атфол ва ҷавонон дар муоширати ғайриформалӣ [93, с.15].

Дар ҳоли ҳозир фаъолияти тарбиявӣ соҳаи таваҷҷуҳи хос аз тарафи муҳаққиқон аз қабилӣ Л.М. Донченко, Н.Н. Поздникина, Е.А. Расслова, Г.Р. Тимуршина ва дигарон мебошад, ки маҷмӯи навҳои гуногуни фаъолият дар ин ҷараёно муайян мекунанд [196-197]:

- *зеҳнӣ-маърифатӣ*, ки дорои аҳамияти махсус дар синни мактабӣ мебошанд, чунки сухан дар бораи андухтани донишҳо оид ба ҷаҳон ва инкишофи талаботҳои маърифатӣ меравад;
- *арзишӣ-тамоюлӣ* имкон медиҳад критерияҳои илмӣ, эстетикӣ мавқеи ҳаётии инсонӣ инкишофёбанда таҳия карда шаванд;
- *бадеӣ-эҷодӣ*, ки мақсади он аз инкишофи завқи эстетикӣ бобати касби зебӣ иборат мебошад;
- *иртибототӣ*, ки дар муоширати озод татбиқ мегардад;
- *варзишӣ*, ки ҳадафи ҳифз ва таҳкими сломатии насли наврасро дорад.

Масъалаи интихоби критерияҳо ва нишондиҳандаҳо имкон медиҳанд, ахбори воқеӣ доир ба ин масъала омӯхта шавад. Маъмулан дар зерӣ мафҳуми критерияҳо ба таври анъанавӣ стандартҳо, нишонаҳои сифат, хислатҳои объекти омӯхташаванда, ки имкон медиҳад дар бораи вазъияти онҳо ва сатҳи амалкард ва инкишофи онҳо баррасӣ карда шавад, фаҳмида мешавад. Нишондиҳандаҳо ин тавсифи миқдорӣ ва сифатӣ ташаккулёбии ҳар як сифат, хислат, нишонаи объекти омӯхташаванд, ба таври дигар ғӯем, ченаки ташаккулёбии ин ё он меъёр мебошад.

Дар тадқиқоти мо критерияи ташаккулёбии муносибати арзишнок нисбат ба ҳонандагони синфҳои болоӣ ҳамчун нишондиҳандаи сифатӣ, сатҳ бошад, ҳамчун тавсифи миқдории вобаста ба интихоби меъёрҳо

мавриди баррасӣ карор дода шудааст. Чунки омӯзиши чараёни ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила ба ошкор намудани тавсифи нишондиҳандаҳои сифатии критерияҳои ташаккули муносибати арзишнок бо интиқоли баъдии маълумотҳои нишондиҳандаҳои сифатӣ дар сатҳи миқдории ташаккулёфтаи арзиши аҳамияти иҷтимоидошта нисбат ба оила вобаста мебошад.

Дар асоси гуфтаҳои боло мо критерияҳо ва нишондиҳандаҳои ташаккулёфтагии хонандагони синфҳои болоиро нисбат ба оила, ҳангоми ҷудо кардани онҳо, ки ҷузъҳои маърифатӣ-ахлоқӣ ва ғаъолиятии муносибати арзишнок нисбат ба оила ба назар гирифта шуданд, муайян кардем ва хусусиятҳои зерин мушаххас карда шуданд:

– **маърифатӣ:** пуррагӣ ва амиқии донишҳо дар бораи аҳамияти иҷтимоии оила (донишҳо дар бораи арзишҳои оилавӣ ҳамчун асоси ахлоқ, дар бораи пайдарҳамии наслҳо, дар бораи масъулиятшиносии оила дар баробари тарбияи шаҳрванд, дарки муҳимияти ҳифз ва афзоиши анъанаҳои оилавӣ);

– **эмотсионалӣ:** дарк ва дараҷаи аҳамияти иҷтимоӣ ва шахсии арзишҳои оилавӣ (фазаи мусоиди оилавӣ, пешниҳодҳои мушаххаси аксуламали устувор бобати дарки оила ҳамчун арзиш);

– **ғаъолиятӣ:** ташаккул ёфтани маҳоратҳои арзишии мазмунӣ иртиботидошта (маҳорати дарки иттилоот дар бораи оила, муайян кардани алоқа дар байни таърихи оилаи хеш ва таърихи ватан, асоснок кардани аҳамияти иҷтимоии оила ва сохтани образи оилаи оянда дар мҷтимоӣ-фарҳангӣ).

1.3. Амсилаи ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ дар матни ғаъолияти тарбиявии мактаб

Таҳлили масъалаи ба муносибатҳои ҷузъҳои субъективӣ таҳсилот таалукдошта дар адабиёти психологӣ-педагогӣ яқранг набудани муносибатҳои мавҷударо нисбат ба ҳаллу фасли муносибати арзишнок

нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ нишон медиҳад. Ба вучуд овардани шароити педагогӣ ба таври зич ба чунин проблемаҳо дар соҳаи таҳсилот алоқаманд мебошад, ки чараҳои тарбия таҳсилот ва таълимро аз нуқтаи назари арзишнокии онҳо мавриди таҳлил қарор медиҳанд.

Таърихан дар низоми маориф муайян кардани самти ҳаракатҳо дар ҷаҳорҷӯбаи иваз намудани арзишҳо дар тафаккури иҷтимоӣ ва низоми таълим (Н.С. Розов) амалӣ мешавад, ки доир ба субъекти муносибатҳо нисбат ба арзишҳо, ба умумибашарӣ, миллӣ, синфӣ, гурӯҳӣ ва фардӣ ҷудо мешаванд [107].

Бо таваҷҷуҳ ба ин нуқтаи назар дақиқ кардан зарур аст, ки арзишҳои педагогӣ муҳайё кардани шароит буда, фаъолияти муайянеро амалӣ мекунанд ва дорои сатҳи гуногуни мавҷудият мебошанд: иҷтимоӣ-педагогӣ, инфиродӣ-шахсӣ, ва касбӣ-гурӯҳӣ. Шуури хонандагон арзишҳои иҷтимоӣ-педагогӣ, касбӣ-гурӯҳиро иваз намуда, низоми арзишҳои шахсии худро месозад, ки ҷузъҳои онҳо намуди вазифаҳои иҷтимоӣ-эстетикӣ, иҷтимоӣ-фарҳангиро ба худ мегиранд. Ба унвони вазифаи иҷтимоӣ-эстетикӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангӣ консепсияи маъноӣ-шахсии арзишҳои оилавӣ ҳамчун арзиши ба худ хоси стратегияи оиладори оянда баромад мекунанд. Аз ин рӯ, дар ҷаҳорҷӯби ин чараён ба таври пайдарҳам ва бонизом талаботи намунаи иҷтимоӣ-фарҳангиро, ки ба омодагии хонандагони синфҳои болоӣ ба ҳаёти оилавӣ равона шудааст ба ҳисоб гирифтани лозим аст.

Аз ин мавқеъ зарурати муайян кардани пайдарпаии самарноки ташаккули муносибати муҳимми иҷтимоӣ нисбат ба оила ба вучуд меояд, яъне зарурияти сохтани амсилаи мувофиқ, ки ҳамчун воситаи ташаккули муносибати хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила дар асоси технологияҳои нав ба вучуд меояд.

Амсила – ин тасвир, нақша, тасвири ягон объекте мебошад, ки дар шакли кучактар ва содатар дар шакли сохтору сифат ва муносибатҳои

дучониба дар байни чузъҳои он ва барои гирифтани иттилоот дар бораи объекти таҳқиқшаванда ба таври содагардонидашуда инъикосшуда мебошад [138, с. 481].

Истилоҳи ташаккул ҳамчун чараёни объективии мақсаднок [79]; механизми таъсиррасонии бошуурона ба инкишофи шахсият бо кумаки ягон омил ё восита [73], ки бо ин роҳ ба аз худ кардани арзиши оилавӣ мусоидат мекунад муайян карда мешавад.

Ба унвони пойгоҳ барои сохтани амсилаи чараёни ташаккули муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила мавридҳои зерин баромад кардаанд: ғояи муносибати онтологӣ Г. Гегел, И. Кант, ки аз тарафи шахсият пайдо кардани тарзи мавҷудият, асли «**Ман**», худтатбиқкуниро дар назар дорад; ғояҳои муносибати аксиологӣ И. Илин, Ш. Монтеске, В.В. Розанов, Ж.Ж. Руссо, ки оиларо ҳамчун арзиши аҳамиятнок барои ҷомеае мепиндорад; намоиш додани арзишҳои иҷтимоӣ; ғояҳои муносибати арзишнок дар таҳсилот [33], [101], ки ба ташаккули низоми тамоюлҳои арзишӣ «Муносибатҳои арзишии шахсият, ки таҳсилоти гуманитариро ҳамчун муҳити иҷтимоӣ-фарҳангӣ муайян мекунад ва дар он ҷо ба мактаббачагон додани арзишҳои умумибашарӣ ба амал меояд; назарияи якпорчагии чараён [56], ки ба якпорчагии чараёнҳои педагогӣ даъват карда, чараёни таълиму тарбияро асоснок мекунад ва ин ба инкишофи шахсияти комил ҳидоятшуда ва муайянкунандаи самтҳои методологии муносибати шахсият ба оила ҳамчун арзиши муҳимми иҷтимоӣ маҳсуб меёбад; муносибати ғайолиятнок нисбат ба чараёни ташкили педагогӣ [75] ва муносибати ба шахсият нигаронидашуда дар таҳсилот [114-115], ки ба нақши махсуси ғайолият дар ташаккули шуури шахсият ба таълимро даъват карда, шароити шахсияти тарбиягирандаро ҳамчун субъекти чараёни таълимӣ-тарбиявӣ, ки имконият медиҳад низоми воситаҳои лозима тарроҳӣ карда шаванд; ғояҳои чараёни сермаҳсули тафаккури эҷодӣ дар таҳсилот А.В.

Хуторский, ки имконоти аз тарафи хонанда бунёд гузоштани натиҷаи маърифатии хешро дар назар дорад [137].

Бо таваҷҷӯҳ ба гуфтаҳои боло ифодаи ғояҳои асосии ин муносибатҳоро муҳим мешуморем. Муносибати онтологӣ пайдо кардани тарзи мавҷудияти ҳудии шахсият, пайдо кардани асли «ман» дар чараёни маърифатии худмуайянкунӣ ва худтатбиқкуниро дар назар ад. Дар ин муносибат вазифаи асосӣ таваҷҷуҳи омехта барои дарк ва яқдигарфаҳмии субъектҳои воқеӣ ба ҳисоб меравад.

Дар низоми ҳозираи педагогӣ таҳсилот чараёни аз худ кардани арзишҳои умумибашарӣ махсуб ёфта, марҳилаҳои зеринро дар назар дорад: ироаи арзишҳо дар шароитҳои воқеӣ; арзёбии аввалияи он, таъмини муносибати устувори эмотсионалии мусбӣ нисбат ба ин арзиш; кушодани маънои арзиш ва моҳияти он; қабули бошууроии арзиш; шомил намудани муносибати арзишноқ дар шароитҳои иҷтимоии муошират ва амалкарди тарбиягирандагон; таҳкими муносибати арзишноқ дар рафтор ва фаъолияти тарбиягирандагон [48, с. 44].

Ҳангоми сохтани амсилаи чараёни ташаккули муносибати арзишноқ нисбат ба оила аз мавқеи муносибати арзишноқ диққати мактаббачагонро ба аз худ кардани арзишҳо дар чараёни интиҳоб ва воситаҳои дидактикӣ ҷалб намудан шарур аст.

Муносибати якпорча ҷузъҳои чараёни дидактики, ки ба воситаи мафҳумҳои зерин муайян мегардад: «мазмун», «маводи таълим», «метод», «усул», «воситаи дидактикӣ», «шаклҳо» ва амсоли инҳо, ки ба тартиби муайяни марҳилаҳои он чараён мегирад; мақсад, восита, натиҷа, ки дар ин ҷо ҷузъи низомофар мақсади марҳилаҳо ва чараёни ташкили дигар марҳилаҳо махсуб меёбад. Ҳамин тариқ, якпорчагии чараёни педагогӣ ба сатҳи баланди самаранокии он ҳамчун ҳислатҳои ҷудогонаи шахсият инчунин ҳамаи сохтори шахсият дар маҷмӯъ дар чараёни муносибати арзишноқи мактаббача мусоидат мекунад.

Мутобиқ ба муносибати фаъолиятнок инсон бояд ба тарви фаълоне таҷрибаи таърихро аз худ кунад, ки қисмати муҳимтарини он тарҷибаи аз худ кардани арзиш махсуб меёбад. Ба ҷуз ин дар ҷаҳорҷӯби ин мунсоибат концепсияи ташаккули марҳила ба марҳилаи ҳаракатҳои оқилоне, ки ҷараёни касби донишхоро ҳангоми аз тарафи хонандагон ба амал баровардани низоми фаъолият асоснок мекунад, ба таври васеъ паҳн шудааст [43].

Муносибати ба шахсият нигаронидашуда, ҳангоми сохтани амсила дар таҳқиқот бо ҳислати дутарафаи ҷараёни педагогӣ бо дарназардошти талабот ва имконоти шахсияти субъекти ҷараёни маърифатӣ марбут мебошад. Ин концепсия бар пояи принсипи методологии ягонагии таъсири беруна ва дохилӣ, ки ба инкишофи шаклҳои гуногуни таҷрибаи шахсӣ нигаронида шудааст, асос ёфтааст.

Бо ин концепсия инчунин тафаккури самараноки эҷодӣ ба таври зич алоқаманд мебошад, чунки имконоти сохтани маҳсулоти шахсии маърифатӣ ба ҳаракаткунандагон асосан донишҳо доир ба таърих ё мақсади низоми маъниҳои ҳаётиро дар назар дорад [117]. Ин муносибат ба интиҳоби воситаҳои дидактикӣ мусоидат намуда, ташкили фаъолияти тарроҳии мактаббачагонро ба анҷом мерасонад. Мақсади асосии таълими тафаккури самараноки эҷодӣ – ин аз тарафи хонанда тарроҳии маъно, мақсад, ва мазмуни таҳсилоти хеш, инчунин ҷараёни ташкил, ташхис, ва дарки он мебошад [137]. Дар ин ҳолат хонанда доираи таҳсилоти хешро дар ҳар қадам аз ҷанҳои омӯхташаванда муайян карда, на танҳо донишхоро аз худ мекунад, балки мақсади машғулиятҳо, барномаҳои таълимӣ, тарзҳои омӯзиши мавзӯҳо, шаклҳои пешниҳод ва арзёбии натиҷаҳои маърифатӣ, ки бевосита дар ҷараёни фаъолияти хонандагон зоҳир мегардад, мушаххас менамояд.

Механизми амалишавии арзишҳо ҳангоми муҳайё сохтани ҷараёни педагогӣ аз ҷониби психологҳо Л.С. Выготский, ва А.Н. Леонтев [41], [75]

асоснок карда шуда, аз он иборат аст, ки «вижагиҳои шахсӣ» дар кӯдак аз берун ба дохил бо тартиби муайян ташаккул меёбанд:

- мушоҳидаи намунаи рафторҳо;
- кӯшиши ба иқтибос гирифтани ва дар ғайрияти шахсӣ ва муошират мавриди истифода қарор додани онҳо;
- истифодаи минбаъдаи низомнокӣ ва маъмулии онҳо нисбат ба якдигар;
- дигаргун сохтани намунаҳои аввалия ва қабулшуда, дар вижагии ботинии ҳеш.

Мутобиқ ба назарияи ғайрияти А.Н. Леонтев ҳамаи инкишофи психологии шахсият марбут ба ҷараёни аз тарафи фард аз худ кардани донишҳо «бо тарзи ғайрият, таҷрибаи иҷтимоии андӯхташудаи инсоният» мебошад [75]. Ба андешаи Б.Г. Ананев ташаккули шахсият ба воситаи ҷараёнҳои маърифатӣ, ҷараёни аз худ кардани натиҷаҳои фарҳанг ва таҷрибаи иҷтимоӣ дар ҷараёни таълим ва тарбия, аз худ кардани нақшҳои иҷтимоӣ, фаҳмиш ва вазифаҳоеро, ки сохтори онро муайян мекунад, ба ҳисоб меравад. Соҳаи вачҳҳо ва арзишҳо бевосита марбут ба ташаккули иҷтимоии шахсият мебошанд [20, с. 248].

Қабули арзишҳои муҳими иҷтимоӣ ба андешаи И.Ф. Клименко тавассути аз худ кардани меъёрҳои иҷтимоӣ ҳам дар масъалаи забонӣ ва ҳам дар масъалаи рафтор ба амал бароварда мешаванд [61].

Аз гуфтаҳои боло метавон ба хулоса омад, ки дарки арзиши оила ҷараёни бошууронае мебошад, ки ин раванд дар фард мавҷуд будани маҳорати аз теъдоди бисёр падидаҳо ҷудо кардани он қисматҳоеро дар назар дорад, ки барои ӯ муҳим мебошанд ва сипас онҳоро ба сохтори муайяне вобаста ба мақсадҳои шахсии ҳаётӣ ва имконоти амалӣ намудани онҳо табдил медиҳад. Ин маҳорат танҳо дар сурати ба таври кофӣ баланд будани сатҳи инкишофи шахсият, шомили дараҷаи мувоиfqи ташаккул ёфтани шуур ва ниҳоди иҷтимоӣ-психологӣ будан, имкон дорад [71].

Аз худ кардани арзишҳо мутобиқ ба гуфтаҳои Б.И. Додонов танҳо дар сурати мусбат будани арзёбӣ (эмотсионалӣ ва ратсионалӣ) ба амал меояд [186, с.11].

Дар ҷараёни аз худ кардани арзишҳои оилавӣ дар баробари омилҳои ақлонӣ ва эмотсионалӣ ҷойи махсусро ҷузъҳои иродавӣ низ ишғол мекунанд, чунки ирода амалан ҳамаи ҷараёнҳои асосии психологӣ дар бораи иҷроиши ирода дар идоракунии фаъолияти фардро дар назар дорад, қайд мекунад, Р.С. Немов [90, с. 363].

Л.П. Разбегаева механизми ташаккули ҷаҳони ботиниро ба маҷмӯи «фаҳмиш-пазируфтани» вобаста медонад [101]. Чунин механизмҳоро дар баёни хеш дар ифодаи фаъолиятҳои беруна пайдо мекунанд, ки ба механизми азхуд кардани арзишҳо: *«ҷустуҷӯ-арзёбӣ-интиҳоб-фикри шахсӣ»* тааллуқ дорад.

Акнун дар бораи ҷузъҳои ин механизм таваққуф мекунем. Ҷустуҷӯ чунин тавсифҳоро доро мебошад: объект, фосола, самтнокӣ ва дараҷаи мустақилият, чунки арзиши оила ва ҷанбаҳои иҷтимоии он, аввалан ҳамчун объекти ҷустуҷӯ баромад мекунад, сониян, интиҳоби фаъолияти ҳамкорӣ дар таълим бо мактаббачагон сурат мегирад ва вижагии воситаҳои истифодашаванда, фосола ва дараҷаи мустақилияти ҷустуҷӯро муайян мекунад. Ҳамзамон, дарки талабот ва ба даст овардани дониши объект ҳамчун вазифаи асосӣ ва механизми ҷустуҷӯ баромад мекунад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки ба шарофати ҷустуҷӯ хонанда дар бораи арзишҳои оилавӣ дониш ба даст оварда, дар натиҷаи пайвасти омӯхтан, онҳоро ғанӣ мегардонад. Ҷустуҷӯ ҳамчун марҳилаи ибтидоии механизм дар хонандагон ташаккул додани муносибат нисбат ба оила ҳамчун арзиш махсуб меёбад, ки нисбатан возеҳтар дар фаъолияти маърифатии онҳо бармало шуда, дар ҳамаи марҳилаҳои инкишофи таҳсилоти амал мекунад. И.Я. Лернер ҷустуҷӯро ҳамчун методи таълим, ки дорои вазифаи махсуси инкишофдиҳанда мебошад, мавриди баррасӣ қарор додаст [76].

Арзёбӣ ҷузъи зерини хулосашудаи механизми арзишнок мебошад, ки бо ҷустуҷӯ алокаи зич дошта ва дар ҷаҳорчӯби фаъолият «объектҳои арзишнок барои субъектро» ошкор мекунад [17, с.90]. Мубаддал гаштани фард ба шахсият, чи хеле ки Т.Ф. Акбашев қайд мекунад, на ба хоҳири он ба амал меояд, ки ӯ дарк мекунад, балки ба хоҳири он ба амал меояд, ки дар ӯ муносибати шахсӣ нисбат ба объекти дарк тавассути арзёбӣ ба амал меояд, чунки вай тавассути аксуламалҳои эмотсионалӣ ва иродавии субъект ифода мегардад. Пас дар ҷараёни ташаккули муносибати арзишнок дар мактаббачагон нисбат ба оила ба вучуд овардани муносибати мусбат ҳамчун механизми таҳкимёбандаи арзиш ва интиҳоб ба мақсади ба таври муваффақона ҷараён гирифтани ҷараёни мазкур мебошад.

Таносуби масъалаи берунӣ ва дохилии ҳаёту фаъолияти инсон интиҳобро ҳамчун механизм таъмин мекунад. Муҳаққиқон нақши интиҳобро ҳамчун механизми ташаккули муносибати арзишнок тавсиф намуда, дар бораи он ба хулоса омаданд, ки дар натиҷаи ин ҷараён гузариш аз сухан тавассути арзёбӣ ба фаъолият амалӣ карда мешавад [172]; барои анҷом додани амали интиҳоб фард бояд аз якҷанд имкониятҳои мавҷуда якеро интиҳоб кунад; зимни дар ҳонандагони синфҳои болоӣ ташаккул ёфтани муносибатҳои арзишнок бояд вазъияти таълимӣ-тарбиявӣ ба вучуд оварда шавад, ки ба мактаббача имкон диҳад, ки интиҳоби шахсии худро муайян кунад [113].

Муҳаққиқон И.С. Кон, А.В. Мудрик, Е.А. Шумилик қайд мекунанд, ки бавежа синни ҷавонӣ давраи «интиҳоби тасмим» мебошад. Барои ҳамин ҳам дар инсон доштани маҳорат ва имконоти дарки қабули тасмими «афзалияти шакли самаранокӯ оқилона ва таҷрибаи ахлоқӣ»-ро талаб мекунад. Дар асоси интиҳоби арзиши нисбатан муҳим аз теъдоди зиёд ё маҳдуд кардани доираи шаклҳо ҷараёни тағйирёбии шахсият ба амал меояд [88, с.70]. Қайд кардан ба маврид аст, ки «интиҳоби арзишҳо»

шарти асосии муносибати шахсияти образи инсони фарҳангӣ, ва худмуаррифии фарҳангии он мебошад [59, с. 20].

Вазифаи интиҳоб ҳамчун қузъи механизми ташаккули муносибати арзишнок дар хонандагон нисбат ба оила, кашф ва таҳкими муносибати эмотсионалӣ-маъноии нисбат ба оила буда, инчунин ин механизм ба таври зич бо ҳиссиёту ҳолати эмотсионалӣ алоқаманд мебошад.

Ҳолати эмотсионалӣ ҳамчун пешгӯии мавқеи ҳаёти воқеӣ, нақшаи зиндагӣ, дурнамои воқеии самаранок буда, ҳамин тариқ симои оиладори ояндаро месозад.

Ин чиз дар навбати худ аз тарафи донишманд ҳамчун нишондиҳандаи чараёни тамоюл дар он тавсиф гардида, ҷустуҷӯ, арзёбӣ, интиҳоб ва натиҷаи тарроҳии дурнамои ояндаи шахси анҷом медиҳад [203, с. 201].

Ин нишондиҳанда мутобиқ ба гуфтаи донишмандон боиси тағйиротҳои устувор дар соҳаи арзишҳои мактаббачагон хоҳанд шуд.

Чараёнҳои дар боло тасвиршуда, пайдарҳамии марҳилаҳои чараёни амсиларонишудаи сатҳҳои идоракунии муносибати арзишнок нисбат ба оиларо, ки сифатнокии марҳилаҳоро муайян мекунанд, нишон додаанд. Инчунин дар асоси имконияти арзишнокии фанҳои гуманитарӣ дар таҳқиқот марҳилаҳои зерини чараёни ташаккули муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила ҷудо карда шудаанд расми 1 нишон дода шудааст.

Расми 1. – Марҳалаҳои ташаккулёбӣ

Марҳилаи якум асосан ба ташаккули сатҳи арзишию тамоюли ташаккулёбӣ равона шуда, ба ҷутзҳои механизми арзишноки ҷустуҷӯ, ки дар маҳорати хонандагон бобати берун овардани иттилоот аз матни фарҳангӣ дар бораи арзишҳои оилавӣ ва дарки онҳо зоҳир мегардад, нисбат дорад.

Марҳилаи дуум ба дастёбии хонандагон ба сатҳи ташаккулёбии муносибати арзишнок нисбат ба оила, ки ба ҷуззҳои механизми арзишноки «*арзёбӣ*» ва «*интиҳоб*» тааллуқ дошта ва дар маҳорати берун овардани иттилоот дар бораи арзишҳои оилавӣ; асоснок кардани аҳамияти иҷтимоии оила; барқарор кардани алоқа дар байни таърихи оилаи худ ва халқи худ равона карда шудааст. Дар ин марҳила ташаккули дарк ва фаҳмиши аҳамияти иҷтимоӣ ва шахсии оила ба амал меояд.

Марҳилаи сеюм барои ба даст овардани сатҳи танзимӣ-ташҳисии ташаккулёфтагии муносибати арзишнок нисбат ба оила, ки ба ҷуззҳои механизми «*образи оянда*» нисбатдоранд ва бо қабули арзишҳои оилавӣ характернок буда, муносибатҳои таҳқиқшавандаро дар низоми муносибатҳои хонандагон бо иҷтимо ҳамгиро мекунад, иборат мебошанд.

Дастрасӣ ба ин сатҳи ташаккулёфтагӣ маҳорати ҳамгироии тарроҳии оилаи оянда дар масъалаи муҳимияти иҷтимоии онро дар назар дорад.

Раванди таҳқиқшаванда вақте самаранок мешавад, ки агар дар вазъиятҳои самаранокӣ шахс аз нуқтаи назари педагогӣ ташкил карда шуда бошад.

Дар илми педагогика вазъият ҳамчун бахши ҷараёни таълимию тарбиявӣ равонашуда, ба ташкили ғайолияи гуногунҷанбаи калонсолон В.С. Илин, ки тарроҳии ҳаёту ғайолияи тарбиягирандагон, табиати муносиби инкишофи шахсии фардро дар назар дорад, фаҳмида мешавад В.В. Сериков [00].

Чун вазъият воҳиди чараёни педагогӣ мебошад. Аз ин рӯ, он шомили фаъолияти муштарки омӯзгор, хонанда, ки соҳаи фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангиро муайян мекунад ва ба таври мақсаднок ба технологияҳои дидактикии интихобшуда равона карда шудааст. Ин масъала аз тарафи донишмандони зерин мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст: З.И. Васильева, В.И. Загвязинский, В.В. Краевский, Б.Т. Лихачев, В. Серикова ва дигарон [36], [51], [68], [77], 114]. Самаранокии чараёни педагогӣ, менависад Б.Т.Лихачев ба воситаи аз тарафи омӯзгор сохтани вазъияти назариявии педагогӣ, ки низоми он чараёни педагогиро ташкил медиҳад муайян карда мешавад [77]. Сохтани вазъияти педагогӣ фақат дар раванди ба таври мақсаднок равонашудаи ҳамкориҳои мазмундори омӯзгор ва хонанда бо муҳити атроф имкон дорад. Дар натиҷа тағйиротхое, ки аз тарафи омӯзгор ба нақша гирифта шуда буданд, дар шахсияти инкишофёбандаи инсон ба амал меоянд [77, с.75].

Дар ҳоли ҳозир дар ҷаҳорҷӯби таҳқиқотҳои диссертатсионӣ чунин намунаҳои вазъияти педагогӣ: аҳамияти шахсидошта – А.И. Круглова; *«арзишҳои проблемавии-аҳамиятдор»* – Т.Н. Лихачева; *«арзишҳои проблемавии-маъноӣ»* – Т.В. Самоходкина; *«арзишҳои маъноии проблемвӣ»* – О.С. Марапов ва дигарон мавриди таҳқиқот қарор гирифта истодаанд.

Таҳлили адабиёти илмӣ нишон дод, ки ба унвони яке аз намунаҳои дарки вазъиятҳои ба вучуд омада ва вазъияти муҳимми педагогӣ, дарки муносибатҳои иҷтимоӣ нисбат ба оила ба миён меояд ва маҷмӯи шароитҳои ҳавасмандгардонии фаъолнокии хонандагонии синфҳои болоиро доир ба аз худ кардани арзиши оила дар ҷаҳорҷӯби фаъолияти тарбиявии мактаб дар назар дорад.

Аз ин рӯ, ҷудо кардани вазъиятҳои самаранокии шахсии муҳимми педагогӣ, ки ба таври ҷудогона мазмуни ҷорабиниҳои тарбиявиро ташкил медиҳанд ва дар он ҷо арзиши муҳимми иҷтимоии оила, ки дар шакли проблема пешниҳод гардидааст, ба мақсад мувофиқ маҳсуб мешавад:

- пайдарпайии супоришҳои проблемавии арзишӣ-маъноӣю тарбиявӣ, шакли амалӣ намудани вазъияти самаранокӯ шахсии аз ҷиҳати педагогӣ муҳим бояд ба назар гирифта шавад;
- омӯзгор (роҳбари синф), ташкилкунандаи вазъияти самаранокӣ шахсии муҳимми педагогӣ ва субъекти фаъоли он мебошад;
- хонандаи синфи болоӣ, ки дорой талабот ба худмубрамсозӣ ва худинкишофдиҳӣ мебошад, кӯшиш мекунад онҳоро дар фаъолияти маърифатии ҷараёни тарбиявӣ амалӣ намояд.

Аз худ кардани арзишҳои оилавӣ аз тарафи хонандагонӣ синфҳои болоӣ ба воситаи супоришҳои проблемавии арзишию маъноӣю ҷустуҷӯӣ мустақилонаи фаъолияти онҳоро таъмин менамоя. Мавҷуд будани проблема барои мактаббачагон мушкilotи назариявӣ ва амалиро ба вуҷуд меоварад, ки талаботи маърифатиро бобати ба даст овардани супориши нави номаълум, ки барои такмили дурусти фаъолият зарур аст ва қодир ба гузаронидани муваффақиятҳои ба даст оварда мебошад, бедор мекунад [77; с.194].

Чун масъалаҳои баррасишавандаи арзишию маъноӣю самаранок буда, барои кушодани маъноӣю муносибати арзишноқ нисбат ба оила мусоидат мекунанд. Ҳамзамон, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ оид ба ҳислатҳои шахсии маъноӣю арзишидошта имкон ба вуҷуд меояд, ки он бо роҳи истифодаи мазмунӣ мантҳои фарҳангӣ дар ҷараёни ташкили қорҳои тарбиявӣ амалӣ мегардад.

Дар ҷараёни қорҳои тарбиявӣ ҳангоми бунёд кардани шахсияти вазъияти аҳамиятноки педагогӣ ва интиҳоби арзишҳои пурмазмун барои супоришҳои ҷудогона, аввалан, ба таҳқиқоти самаранокӣ иқтидори арзишноки маводи таърихӣ, анъана ва суннати мардум, сониян мурочиати хонандагон ба омӯзиши оилаи ҳеш мусоидат мекунанд. Дар навбати худ оила иттилооти иҷтимоӣ, фарҳангӣ, этникӣ, ҳифзкунандаи арзишҳои анъанавӣ оилавӣ буда, бо ин роҳ ба хонандагон кумак мерасонад, ки алоқаи маводи ташаккулдиҳандаи тарбиявиро бо ҳаёти ҳеш ва бо ҳаёти оилаи худ дарк намоянд.

Ба ҷузъ аз мавриди тасвиршуда, дар ҷаҳорҷӯби мурочиат ба арзишҳои оилавӣ нақши махсусро ҳангоми ташаккули муносибати хонанадагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила масъалаи супоришҳои арзишию маъноии ба ҳодисаҳои таърихӣ, падидаҳо, ки баҳои онҳо барои гузашта ва ҳозира равона шуда буд, мебозад. Таърихи ҳамаҷуз ба кумаки аксҳо, бозичаҳо ва монанди инҳо, иштироки аъзои оила дар ҳодисаҳои таърихӣ ва таҳлили онҳо низ дар бораи дарки арзишҳои оилавӣ кӯмак мерасонад.

Мутобиқ ба чунин нақша арзишҳои проблемавӣ-супоришҳои маъноӣ ҳангоми ташаккули маҳоратҳои арзишию коммуникативӣ дар синфҳои болоӣ дар ҷараёни корҳои тарбиявӣ мавриди истифода қарор мегирифтанд. Ин супоришҳо аз рӯйи якчанд асос: ҳислат, мазмун, самти мақсадҳо ва ҳислати натиҷаҳои фаъолияти фикрӣ мавриди истифода қарор мегирифтанд.

Аз рӯйи мазмун супоришҳо ба гурӯҳҳои зерин ҷудо карда мешаванд: онҳое, ки моҳияти ғояҳои арзишҳои оилавию ҳамчун асоси ахлоқи синфҳои болоӣ мекушоянд; моҳияти ғояҳои пайдарҳамии наслҳо; моҳияти арзиши масъулиятшиносии оила бобати тарбияи шаҳрванд. Мутобиқ ба самти мақсадҳо ва ҳислати натиҷаҳои фаъолияти фикрӣ: супоришҳои ҳислати маърифатидошта, ки иҷро кардани онҳо ҷустуҷӯи нишонаҳои иҷтимоӣ-муҳимми арзиши оила дар маводи тарбиявӣ супориши ҳислати арзишидошта, ки аз хонадагони синфҳои болоӣ асосноккунии муносибати шахсии худро нисбат ба арзишҳои оилавӣ талаб мекунанд; ҳислати пешгӯйидошта, ки иҷроии онҳо маҳорати тарроҳии образи оилаи ояндаро дар асоси дарки аҳамияти иҷтимоии он таъмин мекунад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки имкониятҳои калон барои ташаккули муносибат ба оила ҳамчун арзиши иҷтимоии муҳим дар фаъолияти тарбиявӣ дар шароитҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мавҷуд мебошад. Раванди тарбиявӣ имконият медиҳад, соҳаи тарғиботи маърифатии арзишҳои иҷтимоии муҳим ва соҳаи муносибатҳои амалии

мактаббачагон бо ҳам алоқаманд шаванд. Онҳо онро иҷро намуда, ҷустуҷӯи ҳаллу фасли масоили шахсии муҳимро бо таъба моҳияти он дар бораи сифатҳои инсонӣ, таҷрибаи фардӣ ва маҳорат дар ин самтҳоро анҷом медиҳанд.

Бо таваҷҷӯҳ ба ин лозим аст, маъно ва имконоти чунин мафҳумҳо ба монанди *«фаъолияти тарбиявӣ»*, *«раванди тарбиявӣ»*, *«иқтидори тарбиявӣ»* кушодадода шаванд.

Дар ҷараёни ягонаи маърифатӣ фаъолияти тарбиявӣ дар алоқаи зич бо таълим асосан ба тарбияи мактабча равона карда шудааст, дар сурате, ки таълим – дорои мақсади ҳеш, аз худ кардани дониш, маҳорат ва малака мебошад. Дар навбати худ фаъолияти тарбиявии ғайритаълимӣ, ки дар он иқтидори тарбиявӣ мавҷуд мебошад, фақат бо хусусиятҳои барои он хос характернок мебошад. Ба андешаи З.И. Василева дар шароитҳои ҷараёни маърифатии муташаккили мақсаднок ин фаъолият бояд амалан ба таври махсус ташкил карда шуда бошад ва ба ин ҷараён ворид карда шуда бошад [37; с.23].

Ба андешаи донишмандон Б.М. Бим-Бад, О.С. Газман, И.Я. Пернер ва дигарон фаъолияти таълимӣ ва фориғаздарсӣ ҳар ду дар якҷоягӣ як масъалаи асосӣ – ба насли наврас додани таҷрибаи иҷтимоиро ҳаллу фасл менамоянд (машғулиятҳо, ба амал баровардани тарзи фаъолиятҳо, таҷрибаи муносибатҳои эмотсионалӣ-арзишӣ ва ғайра). Аммо мазмуни онҳо дорои дониш, маҳорат ва навъи фаъолиятҳои гуногун мебошад.

Мутобиқ ба мазмуни ҳеш фаъолияти тарбиявӣ нисбат ба таълимӣ ғанитар ва рангинтар буда, дорои имконоти номаҳдуд барои инкишофи шахсияти мактаббача, сохтани шароитҳои муносиб барои фаъолияти мустақилонаи ҷараёни тарбиявӣ, барои ба қайд гирифтани маҳоратҳои шахсии мактаббача ва талаботҳои он мебошад. Инчунин фаъолияти тарбиявӣ ба воситаи барномаи ягонаи таълимӣ ба танзим дароварда нашудааст.

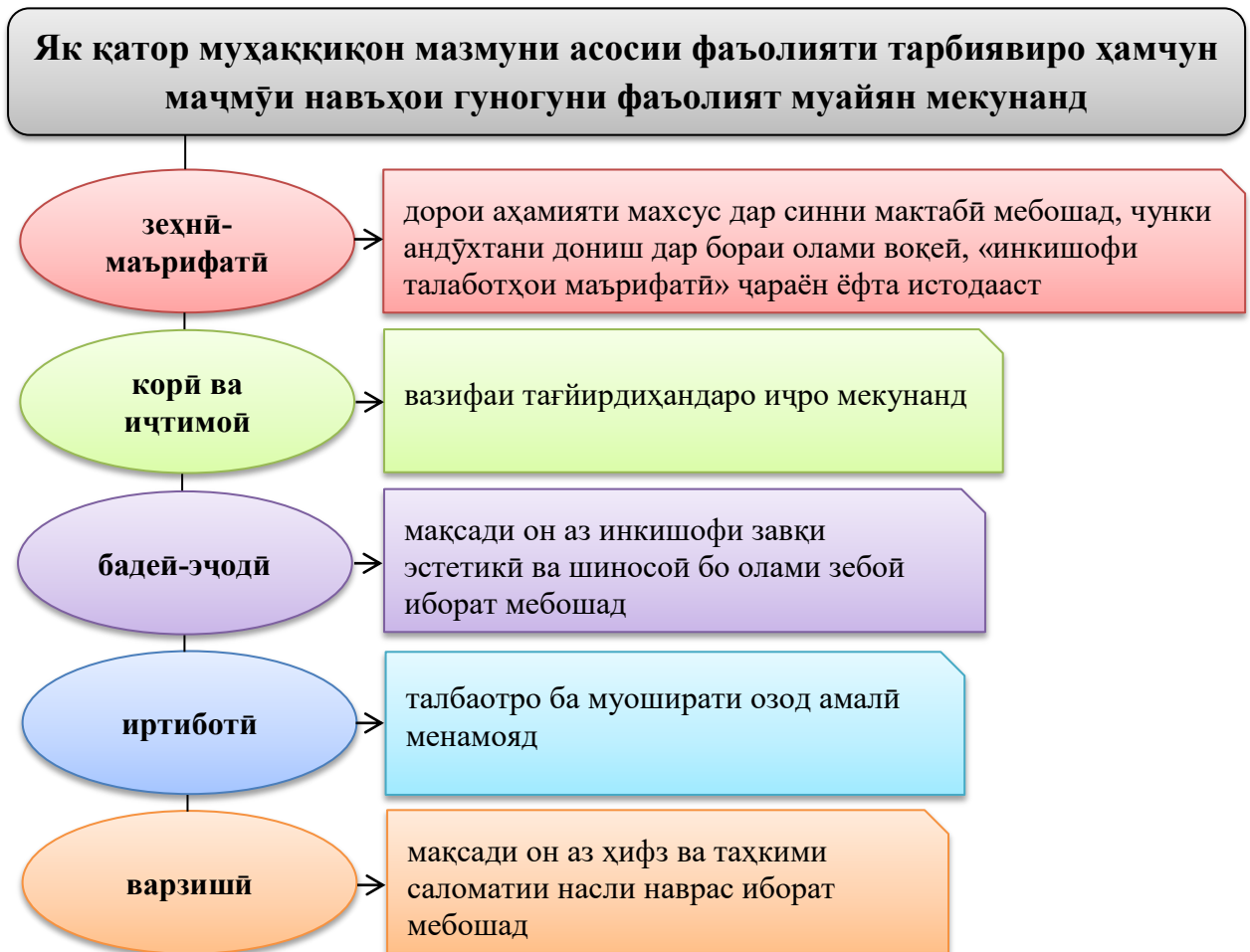
Ба андешаи муҳаққиқон, ба ҷуз аз фарқият дар ҷузъи мазмунӣ ва фаъолияти тарбиявӣ, ихтилофҳои назаррас дар масъалаи сохторӣ низ

мавҷуд мебошанд. Чун, агар дар фаъолияти таълимӣ ҷузъи маърифатӣ ва мантиқӣ афзалият дошта бошанд, пас дар ҷузъи арзиши тарбиявӣ бошад, тамоюлӣ, вачҳнокӣ, эмотсионалӣ, рафтору кирдор афзалият доранд.

Дар солҳои 90-ум ба гуногунсоҳавӣ будани талаботҳои инфиродии манфиатҳои мактаббачагон таваҷҷуҳи вижа зоҳир карда мешуд.

Фаъолияти тарбиявии педагогӣ афзалиятҳои зеринро инкишоф медиҳад: ба монанди ҳаракати инсон ба худтатбиқкунӣ, ба шахсияти маънавии инкишофи инсон, иҷтимоӣ будан дар сохтори шахсият ва муносибатҳои иҷтимоии одилона дар байни одамони ҳамачониба инкишофёфта.

Барои таҳқиқоти мо ҷузъи аксиологии ин масъала дорои аҳамияти муҳим мебошад. Имрӯзҳо дар илми педагогӣ муқаррарот дар бораи фаъолияти тарбиявӣ бидуни баҳс авлавияти хосаро доро мебошад. Ин бахши воқъии фаъолияти мактаббача, муҳимтарин воситаи ошкор карадани маҳоратҳои эҷодӣ, ташаккули маънавиёт ва ахлоқи шахсият, омодагии онҳо ба иҷрои нақшҳои иҷтимоӣ дар ҳаёт, касбӣ, оиладорӣ ва шаҳрвандӣ мебошад. Дар байни онҳо мо фақат яктои он – имконоти тарбиявии ин намуди фаъолият барои дар хонандагони синфҳои болоӣ ташаккул додани муносибати арзишнок нисбат ба ҳаёти оилавиرو мавриди баррасӣ қарор медиҳем. Дар ин робита, барои мо асосҳои назариявии чараёни тарбиявии донишмандон: Л.И. Маленкова, Е.В. Бондаревская, И.Д. Демакова, В.А. Караковский, В.П. Сергеева, В.А. Щуркова ва дигарон, ки вазифаҳо ва самтҳои асосӣ доир ба тарбияи хонандагонро мекушоянд, дорои аҳамияти махсус мебошанд. Дар ҳоли ҳозир фаъолияти тарбиявии мактаб соҳаи таваҷҷуҳи аз ҳад зиёд барои донишмандон-педагогҳо мебошад. Имконотҳои ин намуди фаъолият барои ташаккули истиқрори шаҳрвандии мактаббачагони синфҳои болоӣ Г.А. Тимуришина, дар тарбияи маънавии хонандагон Н.Н. Поздникина, Л.Н. Донченко, дар тарбияи ҳукукии хонандагони синфҳои болоӣ омӯхта мешавад (расми 2).

Расми 2. – Навъҳои гуногуни фаъолият

Онҳо инчунин ба унвони шароит мавридҳои зеринро қайд мекунанд: анъанҳо ва вижагиҳои мактаб, хусусиятҳои синнусолӣ ва инфиродӣ, шахсияти омӯзгор, коллективи тарбиявӣ, фаъолияти фаъоли худӣ хонандагон, навъҳои фаъолияти педагогӣ ва амсоли инҳо.

Дар ин робита, қайд кардан ба маврид асос, ки дар илми педагогӣ дар бораи ин масъала андешаи ягона вучуд надорад. Аз ин рӯ, тарбияи муносибати арзишнокро нисбат ба оила ва хонандагони синфҳои болоӣ дар чараёни фаъолияти тарбиявии мактабҳо мавриди баррасӣ қарор дода, мо шароитҳои асосии сифатҳои таҳқиқшавандаи шахсият дар хонандагони синфҳои болоиро ҷудо кардем: шахсият ва касбияти омӯзгорон ҳамгироии мазмуни тарбияи муносибати арзишнок нисбат ба оила бо мазмуни фанҳои умумитаълимӣ, ки ба воситаи фаъолияти

якҷояи омӯзгор ва хонандагон, омӯзгорони фаннӣ бо роҳбарони синфҳо, чалби волидайн ба ин раванд амалӣ карда мешавад.

Кӯдак дар муҳити оила аввалин тасаввуротхоро дар бораи «*мардонагӣ*», дар бораи нақшҳои оилавӣ, вазифаҳои ҳамсарӣ ва волидайнӣ гирифта ва ӯ малакаҳои рафтори иҷтимоиро аз худ карда, услуби муносибати волидайн, муносибати ҳамкории меҳнатии якдигарро бо аъзоёни оила, аз худ карда, дар ӯ малакаҳои зарурии оилавӣ-маишии марбут ба пеш бурдани хоҷагии оилавӣ тарбия карда мешавад. Шаъну эътибори волидайн – ин шакли вижаи интиқоли таҷрибаи насли калонсол ба насли ҷавон мебошад, пас низоми мураттаби шароитҳои педагогӣ доир ба ин масъала зарур мебошад.

Дар ҷараёни амсиласозӣ мо кӯшиш кардем, ҳангоми асосӣ будани ҷанбаи маъноии ахлоқии тарбия дигар тарафҳои тарбия на қисмат ба қисмат, балки дар алоқаманди бо якдигар, ҳамзамон бо пайдо кардани нуфуз ба якдигар ва такмил додани якдигар, яъне ба таври маҷмӯӣ амалӣ карда шаванд [145, с. 26]. Ба таҳқиқотҳои Н.Е. Шуркова така намуда, чунин меҳисобем, ки дар ҷараёни таҳқиқот ташкили ҷорабиниҳои тарбиявӣ ҳаллу фасл карда мешуданд ва вазифаҳои фаъолияти тарбиявӣ ҳамчун мавридҳои зерин баромад мекарданд: маърифатӣ, вачҳнокӣ-арзишӣ, коммуникативӣ ва фаъолиятӣ.

Вазифаи маърифатӣ қабл аз ҳама, дар тавсеа ва дарки муҳимияти оила, муносибатҳои дохилиоилавӣ, нақшҳои оилавӣ, инчунин дар ташаккули маҳоратҳои воқеии арзёбии муносибатҳои оилавӣ, оқибатҳои ҳаркат ва рафторҳои худ, масъулиятшиносӣ бобати тозагии ахлоқии оила зоҳир мешавад.

Тамоюл ба издивоҷ, роҳбаладӣ, ҳифз ва таҳкими алоқаҳои ҳешовандӣ ва пайдарпайии анъанаҳои оилавӣ, инчунин ёд додан ва тарроҳи кардани фаъолиятҳои амалӣ дар асоси арзёбии амалишуда, имкон медиҳанд, самти шахсияти хонандагони синфҳои болоиро ба оила ҳамчун арзиши иҷтимоӣ-ҳавасмандсозӣ кард.

Чун аз ҳама муҳимтарин ин талабот ба ташаккули шахсияти синҳои болоӣ ба муошират мебошад, пас нақши махсус ба вазифаи иртиботӣ (коммуникативӣ) мутааллиқ мебошад. Бахусус дар ин ҷо ҷавобгардонии эмотсионалӣ ба эҳсосот, азсаргузаронии аъзоёни оила, дӯстон, қонебгардонии ахлоқӣ аз изҳори муҳаббат ва ғамхорӣ наздикон ба амал баровардани талабот ба муоширати онҳо татбиқ карда мешавад.

Чалб ва иштироки ғаёл дар ҳаёти оилавӣ, таъмини ғаёлияти вазифаи малакаҳои ҳамкорӣ расонидани кумак ба волидайн, дӯстон, ҳешовандон, одати тарзи ҳаёти солим ва ба изҳори масъулият дар дӯстӣ, муҳаббат, муносибатҳои оилавӣ мусоидат мекунад. Ҳамин тариқ, дар натиҷа ба дарки хушбахтӣ дар ҳаёти оилавӣ мусоидат мекунад.

Алоқаи мутақобилаи зич ва якдигарро тақмил кардани ҷузъҳои сохтори ғаёлияти тарбиявӣ мактаб ваҳдати дохилии ин падида ро муайян мекунад. Чун тарбияи муносибати арзишнок нисбат ба оила дорои хислати махсус мебошад, аз ин рӯ вай на бояд бо ҷорабиниҳои ҷудогонаи танҳо ба танҳо маҳдуд шавад, балки ташкили ҷараёни муназамро талаб намояд.

Ба амал баровардани муносибати бонизом дар ҷараёни тарбияи муносибати арзишнок нисбат ба оила дар ҳонандагони синфҳои болоӣ фаҳмидан ва дар амал татбиқ кардани принципҳои объективиро талб мекунад, ки қорҳои тарбиявӣ доир ба ташаккули хислати шахсии таҳқиқшавандаи мактаббача тақя мекунад:

- **принципи гуманизатсия**, қабл аз ҳама ташаккули сифатҳои инсонии шахсият, сохтани шароитҳои қулай барои инкишофи эҷодкорӣ инфиродин ҳонандагони синфҳои болоӣ;
- **принципи тамоюли шахсӣ** – ташаккули тамоюлҳои арзишноки нақшаҳои ҳаётӣ, дастурҳо, ваҷҳҳои афзалиятдор ва муассири шахсият;
- **принципи фардиқунонии** ҳамаи қорҳо доир ба ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар ғаёлияти тарбиявӣ мутобиқ ба

хусусиятҳои синнусол ва инфиродии мактаббачагон, бо сатҳи тарбиянокии иҷтимоии онҳо, ба назар гирифтани дархостҳои маънавӣ ва манфиатҳо;

- **принципи ягонагии ҷудонашаванда** бо ҷараёни тарбиявии мактаб, таъмини ягонагии ҳамкорӣ дар шуур, талабот, эмотсияҳо, ва рафтори хонандагон, ки ба сохтори муносибати арзишнок нисбат ба ҳаёти оилавӣ мусоидат мекунад;
- **принципи ҷойгузинӣ ва пайдарпай** дар ташаккули мактаббачагон, муносибати арзишнок нисбат ба оила, таъҷиботи ба даст овардани донишҳои қаблӣ, сифатҳои мусбат, меъёрҳои рафтор;
- **принципи фаъолияти муштараки оила ва мактаб дар** ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила, ба хонандагони иснфҳои болоӣ ироаи талаботҳои ягона ва ҳамоҳангшуда, дар ҷараёни тарбиявӣ;
- **принципи хабардор будан** – воситаҳои гуногун, шаклҳо ва методҳо, дигаргунсозӣ ва истифодаи иттилоот бо таъҷиботи ба аҳамияти шахсӣ ва иҷтимоии он;

Таҳлили назариявии масъалаи таҳқиқшаванда нишон дод, ки муносибати арзишнок нисбат ба оила аз нуқтаи назари педагогӣ падидаи мураккабе мебошад, ки на танҳо дар мавқеи шахсият нисбат ба оила зоҳир мегардад, инчунин ин падида ба тамоми ҳаёти инсон дахил буда, муайянкунандаи масири ҳаёт мебошад. Аз ҷониби дигар ошкор намудани арзиши оила барои шахсиятҳои ҷудогона ва ё ҷомеа дар маҷмӯъ аз он нуқтаи назар муҳим мебошад, ки ба воситаи он насли наврас ба ҳаёти оилавӣ омода мегардад.

Таҳлили масъалаи тарбияи муносибати арзишнок мактаббачагон нисбат ба оила дар марҳилаҳои гуногуни инкишофи илми педагогӣ нишон дод, ки бояд муносибати арзишнок нисбат ба оила ва бараъакс кадру манзалати оила барои инсон ошкор карда шавад.

Дар чараёни таҳқиқот муайян карда шуд, ки синни калони мактабӣ бо хассосияти худ барои ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила ва ҳаёти оилавӣ хос мебошад. Ин амал бо он тасдиқ карда мешавад, ки дар хонандагони синфҳои болоӣ эҳсоси калон будан пайдо мешавад, таҷрибаи ҳаётӣ дар асоси одатҳои хеле зудтар аз худ карда шуда нисбатан ғанӣ мегардад ва дар ин замина метавон муносибати арзишнок, меъёрҳои рафтор ва амсоли инро ташаккул дод. Ин амал дар навбати худ асоси муносибе барои инкишофи сатҳи муайяни ташаккулёфта нисбат ба ҳаёти оилавӣ дар хонандагони синфҳои болоӣ махсуб меёбад.

Дар ин самт нишонаҳои муносибати арзишнок нисбат ба оила, ки ягонагии далелҳо, бовариҳо, шуур, соҳаи эмотсионалӣ ва фаъолияти хонанадгони синфҳои болоиро инъикос менамоянд, чудо карда шаванд. Бо ин мақсад дар сохтори муносибати арзишнок нисбат ба оила ҷузъҳои бо ҳам алоқаманди маърифатӣ, эмотсионалӣ, вачҳнокӣ, фаъолиятнокӣ чудо карда шуданд. Фаъолияти тарбиявӣ бояд дар асоси алоқаи зич дар байни ҷузъҳо зимни муносибати фаъолиятнок нисбат ба ташаккули муносибати арзишнок ба оила, нисбат ба сифатҳои шахсияти оиладори оянда бунёд карда шаванд.

Дар асоси таҳлили адабиёти илмӣ дар таҳқиқот масъалаи муносибати арзишнок ба оила ҳамчун навъи пешбарандаи корҳои тарбиявӣ оид ба ҳаёти оилавӣ тайёр намудани хонандагони синфҳои болоӣ арзёбӣ карда шудааст. Фаъолияти тарбиявиро ҳамчун омили муҳимми арзиши иҷтимоии хонандагони синфҳои болоӣ ба оила баррасӣ намуда, хусусиятҳои назарраси ин фаъолият, ки онро аз фаъолияти таълимӣ фарқ мекунонад чудо кардан лозим аст. Мо инчунин, муқарраротро дар бораи сатҳи кофии тарбиянокии муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оиларо дар чараёни фаъолияти тарбиявии корҳои дастаҷамъона, ки низоми ҷорабиниҳои тарбиявиро мутобиқ ба барномаи «*Асосҳои педагогии ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба ҳаёти оилавӣ*»-ро дар ташаккули

донишҳо дар бораи оила ба эътибор гирифтем. Дар ин зимн сифати оиладори оянда дар асоси арзишҳои маънавию ахлоқӣ ва волидайн доир ба ин масъала бо така ба иқтидор ва фаъолияти тарбиявии оила таъмин карда мешавад. Амсилаи назариявии чараёни ташаккули муносибати арзишнок дар хонандагони синфҳои болоӣ дар шароити фаъолияти тарбиявии мактабҳо, ки аз тарафи мо таҳия карда шудааст, мавридҳои зеринро таъмин мекунад:

- якпорчгӣ, низомнокӣ, самтнокии чараёни таҳқиқшаванда (мақсад, пойгоҳи методологӣ, принципҳо, механизмҳо, шароитҳои педагогӣ, марҳилаҳо, натиҷаҳо);
- ҳамгироии ҷониби мазмунноки тарбияи тамоюлҳои арзишнок ва мантиқӣ, ташаккули самтнокии шахсияти хонандагони синфҳои болоӣ (аз ташаккули тасаввури муносибати арзишнок нисбат ба оила то шомил шудани фаъоли хонандагони синфҳои болоӣ ба низоми муносибатҳо бо муҳити атроф тавассути қабул намудани он ҳамчун мавқеи шахсӣ дар асоси фаъолгардонии чараёнҳои ба таҷрибаи шахсӣ асосёфта);
- рушди ин чараён (марҳилаҳо; ҷустуҷӯи арзишӣ, самаранокӣ, фаъолияти ба таҷрибаи шахсӣ асосёфта).

Амсилаи назариявӣ самтнокии чараёни ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила тасаввури хонандагони синфҳои болоиро дар дар бораи муҳаббат, ҳақиқат, меъёрҳои ахлоқии оила, ҷомеа ва иҷтимо ро ҳамгиро мекунад. Мавҷудияти фаъолияти самаранокро устувор ҳамчун интихоби арзишноки оиладори оянда характернок мешавад. Дар шароити муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар ҳар як марҳилаи корҳои тарбиявӣ пайдарҳамии муносибати арзишнок нисбат ба арзишҳои оилавӣ ташаккул меёбад. Ҳамзамон, ба таври устувор рафтори хонандагони синфҳои болоӣ дар вазъияти интихоби мавқеи ахлоқӣ ва муносибатҳои мутақобилаи оилавӣ ба воситаи қиёс кардани он бо

арзишҳои олии умумибашарӣ муайян карда мешавад. Татбиқи ин амсиларо дар боби оянда мавриди баррасӣ қарор хоҳем дод.

Хулосаи боби якум

Мутобиқ ба натиҷаи корҳои озмоишӣ доир ба ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила ба хулосаҳои зерин расидем:

1. Дар асоси озмоиши тасдиқкунанда зимни гузаронидани корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ сатҳи аввалияи ташаккулёбии муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила муайян карда шуданд.

2. Барои дастрасӣ ба мақсади гузошташуд, мутобиқ ба амсилаи тарҳрезिशудаи ташаккули муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила дар чараёни фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва татбиқи барномаи «Асосҳои педагогии ташаккули муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба ҳаёти оилавӣ» амалӣ карда шуданд.

3. Дар марҳилаи якуми ташаккулдиҳандаи озмоиш дарки муносибатҳои арзишнок нисбат ба оила ва инкишофи устувории онҳо дар чараёни тарбияи ба шахсият нигаронидашуда ба амал омаданд. Барои ин кор воситаҳои гуногуни педагогӣ, ки дар мазмуни ҷузъҳои маърифатӣ, тарбиявӣ, ташкилию педагогӣ, ҷорабиниҳои тарбиявӣ ҷой дода шудаанд, мавриди истифода қарор гирифтанд. Ин кор ба ташаккули муносибатҳои арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила таъсири муайяне расониданд: теъдоди хонандагони синфҳои болоӣ бо сатҳи миёна ва баланди муносибати арзишнок нисбат ба оила зиёд шуда, сатҳи паст кам шудааст.

Дар марҳилаи дууми озмоиш таъсирнокии муносибатҳои арзишнок нисбат ба тарбияи оилавӣ дар хонандагони синфҳои болоӣ таҳия гардида, амсилаи рафтори ҳеш дар хонандагони синфҳои болоӣ дар фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба

инкишофи муносибати арзишнок нисбат ба оила дар маҷмӯъ ва ба ташаккулёбии ҷузъҳои зерин: маърифатӣ, эмотсионалию арзишӣ ва ғайриятиҳои таъсири назаррасе расонидаанд. Дар гурӯҳҳои озмоишӣ теъдоди хонандагони синфҳои болоӣ чӣ қадар дарки арзишҳои оилавӣ афзоиш ёфта ва дар поёни озмоиш 35,1%-ро ташкил дод. Сатҳи паст бошад ба 31% қоҳиш ёфта, 39,5%-ро ташкил дод. Ин дар натиҷаи ҷалби хонандагони синфҳои болоӣ ва волидайнӣ онҳо ба ҷараёни ғайри тарбиявӣ, инчунин истифодаи доимии неруи тарбиявии мазмун, шакл ва методҳои ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар ғайрияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба амал омадааст.

4. Кори озмоишӣ дуруст будан ва самаранок будани технологияи пешниҳодшударо чӣ қадар ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагон тасдиқ мекунанд, Натиҷаҳои озмоиш ҷиҳатан доданд, ки дар гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ майли умумӣ ба назар мерасад: бо таваҷҷуҳ ба пешравии хонандагони синфҳои болоӣ мутобиқ ба марҳилаҳои ташаккули арзишҳои оилавӣ ташкилшуда мутобиқ ба амсила, арзишҳо, тағйиротҳои ташкилшуда дар муносибатҳои арзишнок нисбат ба оила ва сатҳи инкишофи он дар гурӯҳҳои махсуси мухталиф гуногун мебошанд.

5. Қобили муқоиса будани сатҳи ташаккулёфтаи муносибатҳои арзишиноки хонандагони синфҳои болоӣ то тағйирёбӣ ва дар фарҷоми он имкон медиҳанд, самаранокии амсилаи тарҳрезӣшудаи мо тасдиқ ва амалӣ гардад.

6. Истифодаи муваффақиятноки амсилаи ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар асоси муносибати бонизому ҳамгироёна имконоти воқеии дар онҳо ин сифатҳоро ба мақсади тақмили ҷараёни таълимӣ-тарбиявӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ нишон медиҳад.

Ҳамин тариқ, гузаронидани корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ зарурати омодагии мақсадноки хонандагони синфҳои болоиро нисбат ба ҳаёти оилавӣ бо дарназардошти мубрамсозии фаъолияти тарбиявии хонандагони синфҳои болоӣ тасдиқ мекунад. Таҳлили муқоисавии натиҷаи санҷишҳои назоратӣ тасдиқ карданд, ки бавежа маҷмӯи шароитҳои педагогии ошкоркардашуда дар сохтори амсилаи тарҳрезиишуда оид ба чараҳои ташаккули муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ ба оила самаранокии корҳои гузаронидашуда ва омодагии хонандагонро ба ҳаёти оилавӣ таъмин менамояд.

БОБИ 2. ТАТБИҚИ АМСИЛАИ ТАШАККУЛИ МУНОСИБАТИ АРЗИШНОК БА ОИЛА ДАР ШАРОИТИ ФАЪОЛИЯТИ ТАРБИЯВИИ МАКТАБҲОИ ҶУМҲУРӢ

2.1. Ташкили корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ доир ба ошкор намудани сатҳи ташаккулёбии муносибат ба оила ҳамчун арзиши муҳимми иҷтимоӣ дар хонандагони синфҳои болоӣ

Баррасии нуқтаҳои гуногуни назариявӣ дар боби якуми диссертатсия имкон доданд то пойгоҳии методологии ҷараёни ташаккули муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила ошкор карда шавад. Инчунин таҳлили асосҳои назариявӣю методологӣ бошад, самти умумии корҳои озмоиширо доир ба проблемаи матраҳшударо муайян карданд. Ба анъанаи дар илми педагогика ҷорӣ шуда така карда, тамоюлҳои арзишии ҷавононро мавриди баррасӣ қарор хоҳем дод:

- омиле, ки танзимкунандаи соҳаи вачҳнокии шахсият мебошад, итминон ба принципҳои муайян, пайдарпайи рафтор дар ҷомеа ва оила;
- ҷараёни мураккаби ба таври фаъолона аз худ кардан ва дигаргун сохтани донишҳо дар бораи оила, ки марбут ба ҳудинкишофи дохилии шахсият дар вазъиятҳои нави иҷтимоӣ-фарҳангӣ мебошанд.

Дар таҳқиқот мо ба қоидаҳое така кардем, ки дар хонандагони синфҳои болоӣ дар зери таъсири низоми таълими мактабӣ ташаккул ёфта ва ҳамаи мақсадҳо тамоюлҳои ҳаётӣ пазируфта шуда ва арзишҳои аҳамиятноки оила дар ҷараёни иҷтимоисозии онҳо мустақар шаванд. Ин мавқеъ ҳангоми ташкил ва гузаронидани корҳои озмоишӣ ба назар гирифта мешавад.

Мақсади марҳилаи ташҳиси таҷрибаи озмоишии таҳқиқот дар муайян кардани сатҳи ташаккулёбии муносибати арзишнок нисбат ба

оила дар шароити мазмуни миллӣ-минтақавии фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ иборат мебошад.

Таҳқиқот дар пойгоҳи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии вилояти Хатлон гузаронида шуд. Сарчашмаҳои асосии иттилооти воқеӣ дар таҳқиқот инҳо буданд: конунҳои давлатӣ ва маҳаллӣ ва асноди меъёрӣ доир ба фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ; маводи методӣ ва ҳисоботи омӯзгорон, натиҷаҳои ба даст овардаи мактаббачагон, ки дар пойгоҳи озмоишии муассисаҳои таълимӣ қарор доштанд ва ғайра.

Ҳангоми ошкор намудани самти умумии муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила барои мо қоидаҳои зерин бисёр муҳим буданд:

- афзалияи хонандагон нисбат ба масъалаи интихоби арзишҳои асосии иҷтимоӣ ва умумибашарӣ, ки ҳам барои интихоби инфиродӣ нисбат ба оила ва ҳам барои ҳаёт дар маҷмӯъ характернок мебошанд;
- муайян кардани таносуби образи «идеалӣ»-и оиладор бо ҳислати шахсӣ.

Дар хонандагони синфҳои болоӣ ташаккули муносибати арзишнок ба оила ба таври муваффақона амалӣ карда мешавад, агар дар ҷараёни тарбиявӣ ошкор карда шавад, ки кадом сатҳи ташаккулёфтагии ин муносибатҳо дар хонандагон ба назар гирифта мешавад. Малумотӣ ба даст омада дар ҷараёни омӯзиши шахсияти хонандагон имконият медиҳад иникшофи онҳоро таҳлилу арзёбӣ карда, ислоҳ ва пешгӯии намоем [86. с. 56].

Дар ҷараёни корҳои тарбиявӣ таҳлили сатҳи тарбиянокии хонандагон дар шароити кунунӣ аҳамияти махсус касб мекунад. Дар рӯ ба рӯи дилхоҳ мактаб, менависад В.Н. Нечаев, ки меҳодад ҷараёни сифатноки идоракунии раванди тарбиявиро ташкил намояд, ҳадди ақал ду масъала пеш меояд: аввал масъалаи интихоби нишондиҳандаҳо, ки

онҳоро назорат карда, метавон сифати тарбияро идора кард; дуюм олот, ки имкон медиҳад чандин карат ин нишодихандаҳо андозагирӣ карда шаванд [195, С. 13].

Дар адабиёти муосири педагогӣ-психологӣ як қатор масъалаҳои марбут ба омӯзиши меъёр ва сатҳи тарбиявии мактаббачагон гузошта шудаанд. Масалан, О.С. Богданова, В.И. Петрова қайд мекунанд, ки *«кор бо кӯдакон бояд тавре ба роҳ монда шавад, ки ба инкишофи кӯдакон мусоидат намояд, яъне омӯзгор бояд ба нешравиҳои сифатӣ ва эмотсионалию иродавӣ самт бигирад»* [32, С. 96], ки ба мо имкон медиҳад, яке аз шароитҳои самараноки тарбияи муносибати арзишнок нисбат ба оиларо, ки омӯзиш ва арзёбии натиҷанокӣ дар фаъолияти тарбиявӣ мебошад ҳисоб кунем.

Таҳлили таҷрибаи муосири мактабии тарбияи муносибати арзишнок ба оила, бахусус суҳбат бо омӯзгорон, ташкилотчиёни корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ, роҳбарони синфҳои он мактабҳое, ки дар онҳо корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ гузаронида шуданд, омӯзгорон муҳиммияти тарбияи муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагон мақсад, вазифа ва мазмуни корҳои тарбиявиро дарк карда, қодир ба амалӣ намудани ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ буданд. Қисмати муайяни омӯзгорон методикаи корҳои беруназсинфӣ, бахусус корҳои инфиродӣ доир ба ин масъаларо ба таври заиф медонанд. Дар байни ин мушкилоти ҳислати назариявӣ ва методӣ дошта, ба даст овардани ахбори дақиқ дар бораи сатҳи инкишофи муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба омӯзиш ва моҳияти ҳислати он иборат аз мазмуни меъёрҳои муайянкунандаи тарбиянокӣ мебошанд.

Барои гузаронидани таҳҳис муайян кардани меъёр ва нишондиҳандаҳои ташаккулёфтагии муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ зарур мебошад. Аммо мушкилоти таҳия дар он аст, ки натиҷанокӣ метавонад, афзалан аз тарафи

сифатнокӣ ва миқдорӣ арзёбӣ карда шавад, ки баъзе образхоро ҳамчун идеали объекти таҳқиқшаванда ташаккул медиҳад.

Меъёрҳо олотҳои бевоситаи муайянкунии хислатҳои мушаххас мебошанд, ки мутобиқ ба онҳо дараҷаи дастрасӣ дар ташаккул, тарбияи хонандагон муайян карда мешавад. Н.И. Монахов қайд мекунад, ки меъёрҳо дар нақши мушаххас ба унвони намунаи идеалӣ хизмат карда, қолаб, сатҳи оӣ ва нисбатан муосири падидаи омӯхташавандаро инъикос мекунанд. Меъёрҳо мазмунӣ ин ё он принцип ё талаботро, ки вижагиҳои яке аз тарфҳои чараёни таълимӣ-тарбиявиро муайян мекунад, мушаххас мегардонад. Вай бояд дақиқан ифода шуда бошад, яъне маҷмӯи нишонаҳои асосии муайянкунандаи меёр, сатҳи оӣ, инкишофи сифати даркорӣ шахсиятро нишон диҳад.

Таҳлили адабиёти психологӣ-педагогӣ нишон дод, ки ба унвони меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои тарбиянокӣ зеринҳо баромад мекунанд:

- мавқеи ғаёли ҳаётӣ Т.Н. Малковская, Н.Ф. Раднова;
- худтанзимкунии бошууронаи рафтор ва худташқилкунии ғаёлият дар муносибат нисбат ба таълими меҳнат, меҳнати ҷисмонӣ, одамон, ҳодисаҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ Н.П. Капустин ва дигарон;
- самтнокии шахсият Л.И. Божович, Т.И. Коннинова ва дигарон;
- муносибат нисбат ба ҷомеа, меҳнат, одамон Б.Т. Лихачев, В.А. Яковлев ва дигарон;

Солҳои охир нисбат ба масъалаи таҳлили тарбиянокии шахсият дар қорҳои Ю.К. Бабанский, Е.В. Бондаревская, Л.И. Куликова, З.М. Шилова ва дигарон. инъикоси ҳудро ёфтаанд.

Баъзе аз муҳаққиқон ишора мекунанд, ки сатҳи тарбиянокӣ дар асоси маҷмӯи муносибатҳои дар инсон ташаккулёфта мавриди баррасӣ қарор дода шавад. Масалан З.М. Шилова муносибати комплексию синнусолӣ нисбат ба омӯзиш ва таҳлили тарбиянокиро, ки якпорчагии хислати шахсиятро дар асоси таҳлили нишонаҳои таносуб ва танзими дохилӣ, ташаккули самти ҷамъиятидошта ва изҳори мавқеи ҳаётиро

таъмин мекунад, аз нуқтаи назариявӣ ва методологӣ асоснок намудааст [143, с. 20].

Ҳамин тариқ, меъёрҳо бояд ба талаботҳои зерин мутобиқат дошта бошанд:

- андозагирии ҳамаи ҷузъҳои, ки ба ин таҳсилот дохилшударо таъмин намуда, ҳамзамон алоқаи мутақобилаи онҳоро инъикос намояд;
- меъёрҳо ба воситаи як қатор нишонаҳои сифатӣ ва миқдорӣ зоҳир шуда, бо таваҷҷуҳ ба пайдоиши онҳо дар бораи кам ё зиёд будани ин меёр гуфтан мумкин бошад, дар айнаи ҳол нишондиҳандаҳои сифатӣ дар якҷоягӣ бо сифатҳои миқдорӣ баромад намоянд;
- тағйирёбии сифати андозагиришавандаро дар замон ва фазои фарҳангӣ-педагогӣ инъикос намояд [54, с. 125-126].

Таҳлили адабиёт нишон дод, ки таснифи аз тарафи умум пазируфташудаи таҳлили тарбиянокӣ махсус меёбад:

- маърифатӣ (донистан, фаҳмидан, пазируфтан, муаррифӣ кардан).
- эмотсионалӣ (ҳис кардан, ҳамдardӣ кардан, заруратро эҳсос кардан).
- амалӣ (рафтор кардан, амал кардан, эҳсос кардан, ҳамкорӣ кардан, худро идора кардан).

Қайд кардан ба маврид аст, ки ин тасниф вобаста ба фан ва соҳаи таҳқиқот метавонад тағйир ёбад ва васеъ нашвад. Бо таваҷҷуҳ ба ин мо ҳангоми чудо кардани меъёрҳои муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ масъалаҳои зеринро ба назар гирифтаем:

- **маърифатӣ** – муайян кардани пуррагӣ ва ҳаҷми донишҳо ва тасаввуротҳои хонандагон дар бораи оила ва арзишҳои он;
- **маърифатӣ** – ҳавасмандии бошуурона барои сохтани оила ва иҷро намудани вазифаҳои ҳамсарӣ ва волидайнӣ, ташаккули дарки оила ҳамчун арзиши инсонӣ;
- **эмотсионалӣ-арзишӣ** – кушодани эҳсос, хоҳиш ва талаботҳо дар муносибати арзишӣ нисбат ба оил;

- **фаъолиятӣ** – рафтори ташаккулёфтаи мусбӣ ва масъулиятшиносии хонандагони синфҳои болоӣ;
- **омодагӣ** бобати иҷро намудани нақши оиладор дар ҳамаи сифатҳои он.

Маъмулан, муҳаққиқон дар зерин мафҳуми сатҳи ташаккулёфтагӣ муносибати зинаҳои болоӣ ва поёнии инкишофи сохтори объектҳои муайян ва ҷараёнҳоро мефаҳманд. Барои мисол, ба андешаи Ю.А. Конаржевский гузариш аз як сатҳ ба сатҳи дигар ба тарзи зайл тавсиф мегардад:

- мураккаб шудани инкишофи эҷузьҳо, боиси мураккабшавии сохтор мегарданд;
- тақомулии ҳамзамони ҷузьҳо ва сохторҳо [65].

Дар педагогика нуқтаи назаре устувор гаштааст, ки барои муайян кардани сатҳи инкишофи шахсият бояд нишонаҳои нисбатан характерноки он ба назар гирифта шаванд.

Дар сохтори муносибати арзишнок нисбат ба оила, ҳамчун хусусияти арзишнок чунин ҷузьҳо ҷудо карда мешаванд: арзишноки, эмотсионалӣ-фаъолиятӣ. Инкишофи онҳо ҷараёни ягонро нишон медиҳад, ки якҷо бо тарбияи муносибтаи арзишнок роҳандозӣ мегарданд ва онҳоро наметавон дар алоҳидагӣ омӯخت ва бо нишонаҳо дар алоҳидагӣ муайян кард. Ин дар навбати худ донишро талаб мекунад, ки тасаввури хонандагонро дар бораи оила ва арзишҳои он, эҳсоси онҳо, ҳис ва асаргузаронии онҳо, инчунин гомҳои амалӣ муайян карда шаванд. Алоқаи воқеӣ чунин нишондиҳандаҳоро муайян кардааст, ба монанди зеринҳо:

- фаҳмидани арзиши оила барои ҷомеа ва инсонӣ ҷудогона, вазҷҳои барои бунёди оила ва иҷро намудани вазифаҳои ҳамсарӣ ва волидайнӣ;
- дарки зарурати муносибати арзишнок нисбат ба оила, алоқамандии оила ба авлоду аҷдод, дарки муҳимияти арзишҳои ахлоқии оила,

ки вазифаҳои асосии ҳамсарон таваллуд ва тарбия фарзандонро эътироф мекунанд;

- мавҷуд будани тасаввуротҳо дар бораи сифати ахлоқии ҳамсарони оянда ва дарки вазифаҳои оилавии ҳамсарон;
- ҳолати эмотсионалӣ, азсаргузаронӣ ва ғамхорӣ аъзоёни оила, озмоиши хоҳиши дӯст доштан ва дӯстдор будан, озмоиши талабот ба муошират, якдигарфаҳмӣ ва эътимод, омода будан ба некӣ, поквичдонӣ садоқат ва амсоли инҳо;
- нишон додани масъулиятшиносӣ дар дӯстӣ, муҳаббат, муносибатҳои оилавӣ, хуДДорӣ кардан ва идора кардани эҳсосот;
- қодир будан ба тамоюли маънавӣ-ахлоқӣ, иштироки васеъ дар ҳаёти оилавӣ, кумак ба волидайн, хешовандон ва дӯстон.

Ҳангоми омӯхтани ин раванд ва фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мо аз тест-саволномаҳои муносибати волидайнӣ А.Я. Варга, В.В. Смолин, маҷмӯи методҳои аз тарафи умум пазируфташуда дар таҳиқотҳои педагогӣ нисбат ба мавқеи оила мавриди истифода қарор додем.

Маводи ҳавасмандгардонӣ доир ба тамоюлҳои арзишманд барои хонандагони синфҳои болоӣ бо шарҳи фишурдаи мазмуни арзишҳои истилоҳӣ, ки аз тарафи М. Рокич таҳия гардидааст хизмат намудаанд. Аввалӣ аз тарафи донишманд ҳамчун боварӣ ба ин ё он мақсад мавриди баррасӣ қарор гирифтааст, ки инсон ба он кӯшиш кунад (аз нуқтаи назари шахсӣ ва иҷтимоӣ), сониян ҳамчун боварӣ ба он ки ин ё он тарзи фаъолият аз ҳамон нуқтаи назар дар дилхоҳ вазъият афзалият дорад.

Чунин вазъият ба мо имкон дод, афзалиятҳои арзишии хонандагони синфҳои болоиро ошкор намуда, дараҷаи мутобиқат ва радабандии арзишҳои истилоҳӣ ва кадом ҷойро арзиши оила ва сохтори тамоюлҳои арзишии хонандагони синфҳои болоӣ дар он ишғол мекунанд, муайян намоем.

Чӣ тавре ки қаблан қайд карда будем, на ҳамаи мақсадҳо чун ҳадафҳои ҳаёти якнавохт пазируфта мешаванд ва муносибати арзишнок ба оиларо дар хонандагони синфҳои болоӣ ба вуҷуд меоранд. Бунёди силсилаи шахсии арзишҳо аз тарафи ҳар як шахс ба танҳои сурат гирифта, на танҳо дар зери таъсири анъанаҳо, балки бо дарназардошти таҷрибаи ҳаётии инфиродӣ дар чараёни таълимӣ-тарбиявӣ ва худтарбиякунӣ амалӣ карда мешавад.

Равия пазируфтани ва напазируфтани арзишҳои истилоҳӣ аз тарафи хонандагони синфҳои болоӣ ба даст овардани афзалиятҳои истилоҳӣ дар ҷавали 1 нишон дода шудааст.

Ҷадвали 1. – Пазируфтани ва напазируфтани арзишҳои истилоҳӣ аз тарафи хонандагони синфҳои болоӣ

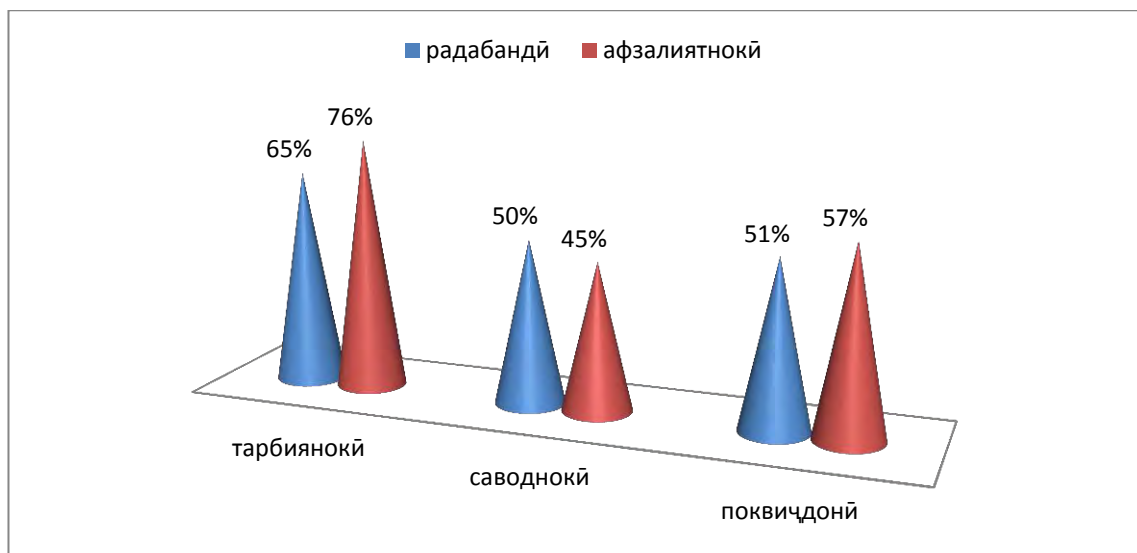
№	Арзишҳои талаботии тамоюлӣ	Афзалияти арзишҳои синфҳои 9-11		
1	Саломатӣ	2-9 км 72%	2-10 км 76%	3-11 км 80%
2	Оила ва ҳаёти оилавӣ	70%	73%	75%
3	Мавҷуд будани дӯстони хуб	66%	70%	73%
4	Муҳаббат	65%	67%	69%
5	Тарбиянокӣ	62%	64%	67%
6	Саводноки	59%	61%	65%
7	Поквичдонӣ	51%	54%	57%
8	Таҳаммулгарой	49%	50%	52%
9	Меҳнатдӯстӣ	43%	47%	49%
10	Ҳушёрӣ	38%	40%	42%
11	Озодӣ	37%	39%	41%
12	Ҷаҳол будан дар ҳаёт	32%	35%	37%

Чӣ тавре ки аз ҷадвал бар меояд, аксари хонандагони синфҳои болоӣ ба «саломатӣ» афзалият додаанд ва онро муҳимтарин арзиш ҳисобидаанд ва ин бе сабаб нест, чунки ҳамасола дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ теъдоди мактаббачагоне, ки саломатии начандон хуб доранд зиёд мешавад. Он хонандагон аз саломатии хеш чунин шикоятҳо доранд: бемории узвҳои ҳозима, заифии биноиш,

системаи дилу шуш ва амсоли инҳо. Аз ин рӯ худро сихату солим ҳис кардан барои хонандагон шартӣ асосии ҳаёти мебошад. Шакли ҳуби психофизикӣ сатҳи қулайӣ вақтхушӣ ва ғайноқӣ барои хонандагони синфҳои 9-10 бисёр муҳим ва арзишманд маҳсуб мешавад, чунки онҳо саломатӣ ва ҳолати ҳуби психологӣ доштан дар ин синну солро хуб дарк мекунанд. Онҳо мефаҳманд, ки агар саломатии хуб дошта бошанд, дар оянда метавонанд, оилаи хуб барпо карда, фарзандони солим ба дунё оранд ва инчунин дар масири ҳаёти шахсӣ муваффақ шуда, ба мартабаҳои баланди касбияу корӣ бирасанд. Аммо дар ғайолияти онҳо нофаҳмиҳое вуҷуд дорад ба монанди: риоя накардани речаи истеъмоли хӯрок, талаботҳои гигиенӣ ва дигар монеаҳо барои тарзи ҳаёти солими хонандагони синфҳои болоӣ.

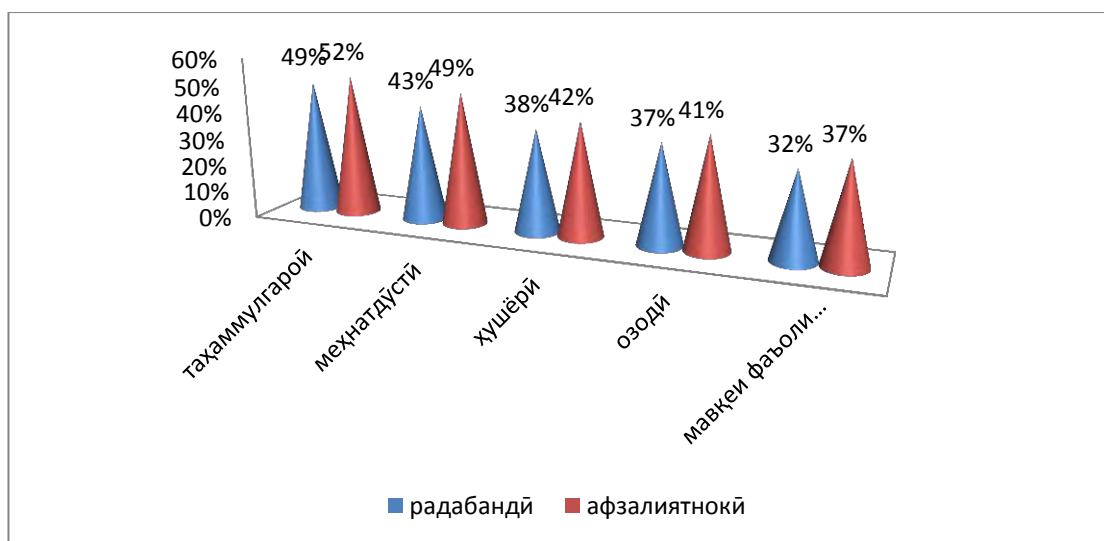
Дар зинаи дуюм хонандагони синфҳои болоӣ «оила»-ро гузоштаанд ва онро арзиши муҳимтарин ҳисобидаанд. Аз ин рӯ, барои таҳқиқоти мо муқаррароти назариявии М. Рокич, ки мутобиқ ба он арзишҳо бо ҳам алоқаманд мебошанд ва дар тавозуни рушдбӣ қарор доранд вобаста ба вазъияти шахсии субъектҳо ва дар байни яқдигар аз рӯйи нишонаи муҳиммияти шахсӣ муносибат доранд, айни муддао мебошад. Дар ин робита арзишҳои афзалиятнок ҳамчун низоми инфиродии арзишҳои умумибашарӣ ҳаёти шахсии хонандагони синфҳои болоиро фаро мегиранд.

Таҳлили маълумотҳои ба даст омада, нишон медиҳанд, ки аз тарафи хонандагони синфҳои болоӣ радабандӣ кардани арзишҳои муҳим аз рӯйи аҳамияти онҳо ва нисбатан афзалиятноктар дар вазъатҳои гуногуни зиндагӣ ба тариқи зайл мебошанд: тарбияноқӣ 65% – 76%, саводноқӣ 50% – 45%, поквичдонӣ 51% – 57%.

Расми 3. – Диаграммаи болоравии арзишҳои истилоҳӣ аз тарафи хонандагони синфҳои болоӣ

Ба теъдоди камтар эътирофшуда ва камаҳамият чунин мавридҳо шомил шудаанд: таҳаммулгароӣ 49% – 52%, меҳнатдӯстӣ 43% – 49%, ҳушёрӣ 38% – 42%, озодӣ 37% – 41% ва мавқеи фаъоли зиндагӣ 32% – 37%.

Расми 4. – Диаграммаи радабандӣ ва афзалиятнокӣ

Муқоисаи маълумоти ба дастомада нишон медиҳанд, ки ихтилофи ҷиддӣ дар афзалиятҳои хонандагони синфҳои болоӣ ба монанди саводнокӣ, тарбиянокӣ ва меҳнатдӯстӣ ва дар ҷонибдорӣ аз андешаи ҳеш, мавқеи худ ба мушоҳида намерасад.

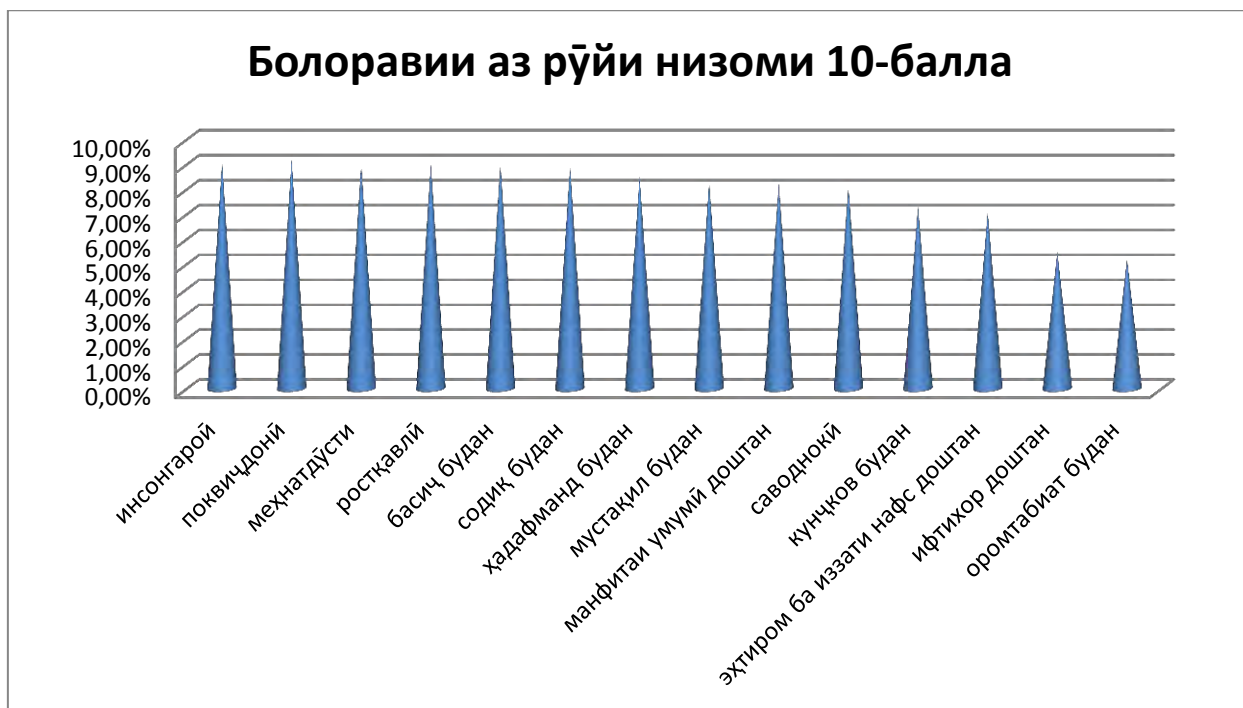
Маълумоти ба даст омада имконият медиҳанд, масъаларо мушаххас карда, дар бораи зарурати тағйироти миқдорӣ ба ташаккули баромадҳои

устувори ҳаётию арзишии тамоюл ҳамчун шартӣ ташаккули муносибати арзишноки онҳо нисбат ба оила ибрази андеша намоем.

Бо ин мақсад барои дақиқ кардани сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи маърифатии муносибати арзишнок дар хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила пурсиш гузаронида шуд: «*Барои мустаҳкам ва хушбахт будани оила чӣ лозим аст?*» ва «*Шарики зиндагии шумо бояд чӣ сифатҳоеро дошта бошад?*».

Ба унвони арзишҳои асосӣ 72% пурсидашудагон ҳангоми сохтани образи идеалии оила мавридҳои зеринро дар муносибати арзишнок номбар кардаанд: муҳаббат, боварӣ, кӯдакон, ғамхорӣ дар бораи наздикон, эҳтироми яқдигар.

Бо таваҷҷуҳ ба он ки оиладори ояндаро нафақат ҳамчун «*Ман чӣ гуна инсон ҳастам*» бишиносанд, балки «*Ман чӣ гуна оиладор ҳастам*» бидонанд, мо чунин ҳисоб кардем, ки сатҳи худдарккунӣ ва хударзёбии онҳоро муайян кунем. Бо ин мақсад ба хонандагон пешниҳод карда шуд, ки дар поёни пурсишнома сифатҳои асосии оиладори ояндаро аз рӯйи низоми 10-балла раддабандӣ намоянд ки чунинанд: инсонгарой – 9,1%, поквичдонӣ – 9,2%, меҳнатдӯсти – 9,0%, ростқавлӣ – 9,0%, басиҷ будан – 9,0%, содиқ будан – 8,9%, ҳадафманд будан – 8,5%, мустақил будан – 8,3%, манфитаи умумӣ доштан – 8,2%, саводноқӣ – 8,1%, кунҷков будан – 7,3%, эҳтиром ба иззати нафс доштан – 7,1%, ифтихор доштан – 5,5%, оромтабиат будан – 5,2%.

**Расми 5. – Диаграммаи болоравии сифатҳои асосии оиладорӣ
оянда аз рӯйи низоми 10-балла**

Рӯйхати сифати пешниҳодгашта якнавохт аз тарафи хонандагони синфҳои болоӣ пазируфта шуд, чунки ҳамаи онҳо аз панҷ балл поёнтар нафаромаданд, баллҳои баланд гирифтанд. Аммо муайян кардани маънои забони мафҳуми «муносибати арзишнок ба оила» барои хонандагон вазифаи сангине буда. Мо дар ин ҷо андешаҳои нисбатан яххелаи хонандагонро нисбат ба ин масъала меорем: «муносибати арзишнок нисбат ба оила – ин муносибати самимонаи муҳаббат ва поквичдонӣ дар байни одамон мебошад» (синфи 9 муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №8-и ноҳияи Кӯшониён). «Ин ифтихор доштан аз гузаштагони хеш ва қадр кардани оилаи хеш, хешовандон», (синфи 10 муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №9-и шаҳри Бохтар). «Ин хоҳиш ғамхорӣ кардан дар бораи шахси дӯстдошта ва барпо намудани оила» (синфи 10 муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №11-и шаҳри Бохтар), «Ин майл доштан ба тарбияи фарзандон, нисбат ба интихоби ҳамсар масъулиятнок муносибат кардан, ягонагии манфиатҳо ва андешаҳо» (синфи 11 гимназияи давлати №1 ноҳияи Кӯшониён).

Ҷавобҳои хонандагон (295 нафар) дар бораи он гувоҳӣ медиҳанд, ки онҳо дар бораи муносибати ҷиддӣ нисбат ба оила фикр мекунанд, аммо фоизи онҳо зиёд нест – 2%.

Ҳамин тариқ, таҳлили маълумоти ба даст омада, нишон доданд, ки аз нисф зиёди хонандагони синфҳои болоӣ 54% муҳим мешуморнад, ки ба меъёрҳои «оиладорӣ» сифатҳои шахсӣ, ки муносибати онро нисбат ба оила характернок мекунанд, (ростқавлӣ, покқичдонӣ, боварӣ ва монанди инҳо) ва дар ҳаёти ҳаррӯза лозим мебошанд (меҳнатдӯстӣ, масъулиятшиносӣ, покқичдонӣ) кумак мерасонанд.

Дар тавсифномаи «*оиладори идеалӣ*» андешаҳои дорони мазмунӣ зерин афзалият доранд: ба таври воқеӣ арзёбӣ кардан ва фаҳмидани аъзоёни оила, ҳуқуқҳои онҳоро поймол накардан, дар онҳо дидани шахсият, онҳоро дӯст доштан, оиладори хуб бояд барои аъзоёни оила хеш намуна бошад, вай натавонад фаҳмад, балки ба таври ғайриҷамъӣ дар ҳаллу фасли проблемаи вазъиятҳои гуногуни муҳими оилавӣ иштирок кунад, ҳамчун оиладор боақл, моҳир, эмотсионалӣ-ахлоқӣ ва ватандӯсти Ватани хеш бошад. Ба ҷуз аз ин, вай бояд доираи фаҳмиш ва маҳоратҳои зеҳнӣ, ҳозирҷавобии хеш, маҳорати дарк намуданро васеъ намояд.

Таҳлили ҷавобҳо нишон доданд, ки хонандагони синфҳои 9-10 ба нисбат додани хусусиятҳои шахсияти хеш бо талаботи нисбат ба образи оилаи идеалӣ ироашиаванда мушкилӣ мекашанд. Ҷавобҳои пурсидашудагон нишон доданд, ки 31% талаботҳои ироашударо иҷро карда наметавонанд ва барои он чунин далел меоранд: «*Ман ҳанӯз наметавонам, ки оилаи идеалӣ чӣ гуна бояд бошад*», 26% ба дуруст будани ҷавобҳои додаи худ шак доранд, 27% образи оиладори идеалиро эътироф мекунанд, боқимондаҳо бошанд, посух надодаанд.

Дар ин марҳила азсаргузаронии эмотсионалиҳои эҳсосии мазмунӣ муносибати арзишнок нисбат ба ҷаҳоне, ки хонандаи синфи болоиро ихота мекунад руҳ медиҳад, яъне қабл аз ҳама ба оила ва тарбияи

оилавӣ. Барои он ки хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ маҷмӯи донишхоро, ки асосҳои назариявии муносибати арзишнок нисбат ба ҳаёти оилавино аз худ кунанд, зарур аст, ки онҳо ба таври эмотсионалӣ ин донишхоро ҳис кунанд, моҳияти арзишнокии онҳоро дарк кунанд, ҳамчун оиладори оянда дастоварди шахсии худ қарор бидиҳанд. Фақат муносибати ба таври эмотсионалӣ рабтомезишудаи донишҳо метавонанд, эътиқоди шахсӣ қарданд, ки ин чиз тавассути таҷрибаи ҳаётии волидайн таъдиқ қардида, инчунин чун нишондиҳандаи ташаккулёфтагии муносибати арзишнок нисбат ба оила хизмат мекунанд. Пас, дар ташаккули амалқард ва инкишофи муносибати инсон нисбат ба оила нақши ҳалқунандаро тамоюлҳои арзишӣ мебаранд. Онҳо ягонагии андешаҳо, эҳсосот, рафторҳоро нишон медиҳанд, Барои муайян қардани ташаккулёфтагии ҷузъҳои эмотсионалиии муносибати арзишнок нисбат ба оила дар ҳонандагони синфҳои болоӣ методикаи ҷумлаҳои нотамоишуда пешниҳод қарда шуда буданд:

1. Оиладор будан ин маънои ...
2. Дар оила ... арзиш дорад
3. Оиладори муосир бояд ...
4. Оилаи идеалӣ ин ... аст
5. Оиларо дӯст доштан ин ... аст
6. Дӯст дор будан ин ... аст

Ҷумлаҳои нопурраро тақмил қарда, ҳонандагони синфҳои болоӣ ба ҷунин сифатҳои муҳими оиладори оянда таваҷҷуҳ зоҳир қарданд: Оиладор будан – ин маънои онро дорад, ки хусусиятҳои инфиродии ҳар як аъзои оиларо ҳубтар доништан, нисбат ба онҳо таҳаммулқазир будан, ба ҳудумӯзӣ машғул шудан №26, синфи 11 ноҳияи Қӯшониён, ёд гирифтани идора қардани эҳсосот ва рафтори худ №70, синфи 10 ноҳияи Қӯшониён.

Ҳангоми арзёбии арзишҳои асосии оила, хонандагони синфҳои болоӣ таваҷҷуҳи худро ба чунин сифатҳое ба монанди инсонгароӣ, адолат, покқивҷдонӣ, меҳнатдӯстӣ, хушёрӣ, ғаълонокӣ, мустақилият ва амсоли инҳо, ки дар маҷмӯъ муносибатҳои ахлоқӣ-коммуникатсиониро нисбат ба дигарон, нисбат ба худ фаро гирифтааст, аз тарафи онҳо пазируфта шудааст.

Дар асоси ин методика мо метавонем иқро кунем, ки хонандагони синфҳои болоӣ низ метавонанд, талаботи дӯстдор будан ва дӯст доштанро ҳис намоянд. Баъзе аз гуфтаҳои мактаббачагонро меоварем: «Дӯстдор будан – маънои онро дорад, ки худро танҳо ҳис накунам» №14 синфи 10; «Дӯстдор будан – маънои онро дорад, ки ту барои дигарон лозим мебошӣ»; «Дӯстдор будан – яъне ҳис кардани хушбахтӣ аз муошират ва ҳис кардани ғамхорӣ дар бораи худ ва оила» №7, синфи 11; «Дӯст доштан – ин ба дигарон додани эҳсоси равшанӣ мебошад» №4, синфи 10 ва ғайра.

Таҳлили натиҷаҳои ба даст омада, дар бораи сатҳи инкишофи ҷузъи эмотсионалии муносибати арзишнок нисбат ба оила, ки бавижа дар ин синнусол талабот ба изҳори эмотсия ва қаробати эмотсионалӣ ба таври возеҳ бармало мегардад. Аммо қайд кардан ба маврид аст, ки суҳбат бо волидайн нишон дод, ки ҳозирчавобии эмотсионалӣ, қодир будан ба азсаргузаронӣ, ҳамдардӣ дар духтарон нисбат ба писарон бештар инкишоф ёфтааст, ки қомилан қонунӣ мебошад.

Маҷмӯи методҳо доир ба ошкор намудани ин ҷузъҳо бо истифодаи дигар маводи таҳқиқӣ нишон дод, ки хонандагони синфҳои болоӣ пеш аз ҳама нарасидани муоширати ҳислати эмотсионалидошта бо қалонсолон дар оиларо эҳсос мекунанд. Қариб нисфи пурсидашудагон 50% қайд карданд, ки дар оила муносибатҳои тарафайни гарм мавҷуд мебошад, 24% қайд карданд, ки муносибати онҳо бо волидайн баробар аст, 26% мефаҳмонанд, ки волидайн бетафовут муносибат мекунанд, 80% ҷавоб доданд, ки барои онҳо одами боваринок дугона ё дӯсташон мебошад.

Пас, дар талабот ба наздикии психологӣ бо волидайн ҳеҷ шаке нест ва аз гуфтаҳои шогирдон низ бар меояд, ки сабаб дар дигар ҷо мебошад: маро хуб намешиносад, бо ман суҳбат намекунад, ба чизҳои дӯстдоштаи ман таваҷҷуҳ намекунад, на ҳама вақт маро то охир гӯш намекунад, волидайн ба кору бори хуб банд мебошанд, дар бораи мушкилоти синнусолии ман фаромӯш кардаанд, онҳоро аҳмақона мепиндоранд ва ғайра.

Дар айни ҳол волидайн масъалаҳои мавҷудбударо дарк накарда, чунин фикр мекунанд, ки дар оилаҳои онҳо 91,4% муносибатҳои гарми боварибахш мавҷуд мебошад. Онҳо боварӣ доранд, ки барои барқарор кардани муносибатҳои эмотсионалӣ бо наврасону ҷавонон таваҷҷуҳи чандлаҳзаӣ низ кофӣ мебошад, ҳамраъӣ, ба таври низомнокӣ алоқаманд будан ба ҳаёти оилавии ҳаррӯза. Аз ин рӯ, якдигарфаҳмӣ ва муҳаббат дар муносибатҳои оилавӣ заминаи муҳимми инкишофи ҷузъи эмотсионалӣ мебошад.

Ташаккулёбии ҷузъи фаъолияти муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагон, фарқият дар байни тасаввури мактаббачагон дар бораи иҷроиши вазифаҳои амалии ҳислати хоҷагидошта ва амалӣ бо таҷрибаи иҷроиши онҳо дар оиларо нишон дод. 74% хонандагони синфҳои болоӣ чунин фикр мекунанд, ки дар оила тартибу низомро бо кумки ҳамсар риоя кардан зарур аст, аммо бақияи онҳо хоҳиши машғул шудан ба корҳои хонаро надоранд.

Бо кумаки методи фаъолгардонӣ ошкор карда шуд, ки 32% хонандагони синфҳои болоӣ поквичдонона корҳои ба онҳо супориш додашуда дар оила иҷро мекунанд, 54% вазифаҳои меҳнатии худро дар оила ва мактаб бидуни шавқу ҳавас иҷро мекунанд, 18% бошад бо маҷбуркунӣ. Ба андешаи Е.В. Бондаревская *«Фаҳмидани инсон фақат дар сурати ба фаъолияти ӯ воридидаи таъсироти беруна мумкин аст»*. Ин андеш боз дар бораи натиҷаҳои ба даст овардаи мо барои муайян

кардани сатҳи ташаккулёфтагии муносибати арзишнок нисбат ба оила дарк медиҳад.

Дар бораи муҳимияти анъанаҳои оилавӣ, расму русум хонандагони синфҳои болоӣ дар зехни ҳеш оилаи тифоқ ва ҳамбастаро бо ҳар гуна қорҳои муштаракӣ оилавӣ ва гузаронидани вақтҳои ҳолӣ ва ҷашнҳо тасаввур мекунанд. Аммо қайд кардан ба маврид аст, ки дар онҳо талабот ва хоҳиш нисбат ба ошноӣ бо анъанаҳои фарҳангӣ ва маънавии оилаи ҳеш ва ҳалқи тоҷик мавҷуд намебошад.

Пурсидашудагон заруртаи ғамхорӣ нисбат ба якдигарро дар оила зарур мешуморанд. 64% хонандагони синфҳои болоӣ аз теъдоди пурсидашудагон нисбат ба хонандагони синфҳои поёнии оилаи ҳеш ғамхорӣ зоҳир мекунанд ва ба онҳо кумак мерасонанд, инро чунин шарҳ додан мумкин аст, ки оилаи тоҷик серфарзанд мебошад.

Дар бораи сатҳи нокифояи ташаккулёфтагии фаъолияти ҷузъҳои муносибати арзишнок нисбат ба оиларо маълумотҳои мавқеи эҳтимолии хонандагони синфҳои болоӣ дар вазъиятҳои интиҳоби озод дар вазъиятҳои муносибати эҳтимоли тасдиқ мекунанд. Онҳо бояд пешниҳоди вазъиятро дар худ андоза мегирифтанд ва рафтори шахсии худро интиҳоб мекарданд. Ба ҷуз аз ин ба мақсади ошкор намудани сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъҳои фаъолияти таҳсилоти шахсии тадқиқшавандаи мактаббача навиштани иншои хурд дар мавзӯи «*Оилаи ояндаи ман*» «*Вай чӣ гуна бошад?*»-ро дар назар дорад.

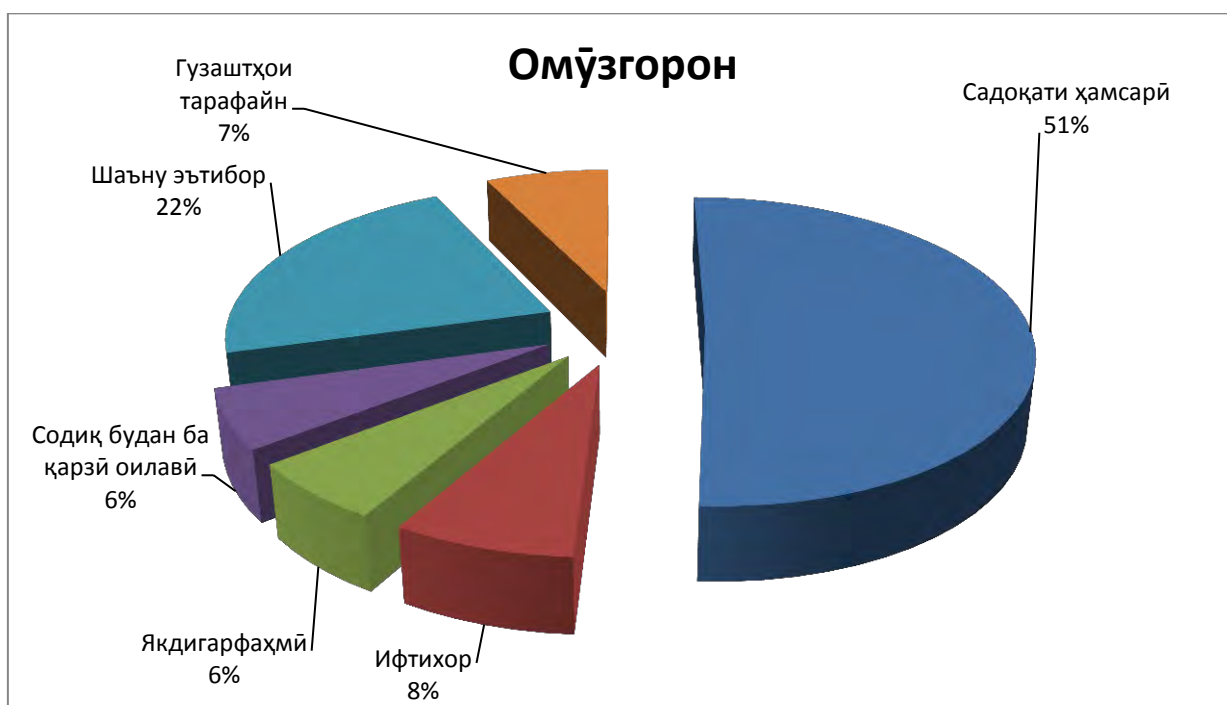
Дар асоси таҳқиқоти гузаронидашуда, мутобиқ ба сатҳи ташаккулёфтагии ҷузъи муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ мо натиҷаи аввалинро мутобиқ ба проблемаи мазкур анҷом додем.

Бо таваҷҷуҳ ба маълумоти ба даст омада, дар ин марҳилаи таҳқиқот бо мақсади мушаххас гардонидан ва муайян кардани мақсади гузошташуда, мо ба волидайн ва омӯзгорон оид ба садоқати ҳамсарӣ, ифтихор, содагӣ, содиқ будан ба қарзӣ оилавӣ, якдигарфаҳмӣ, гузаштҳои

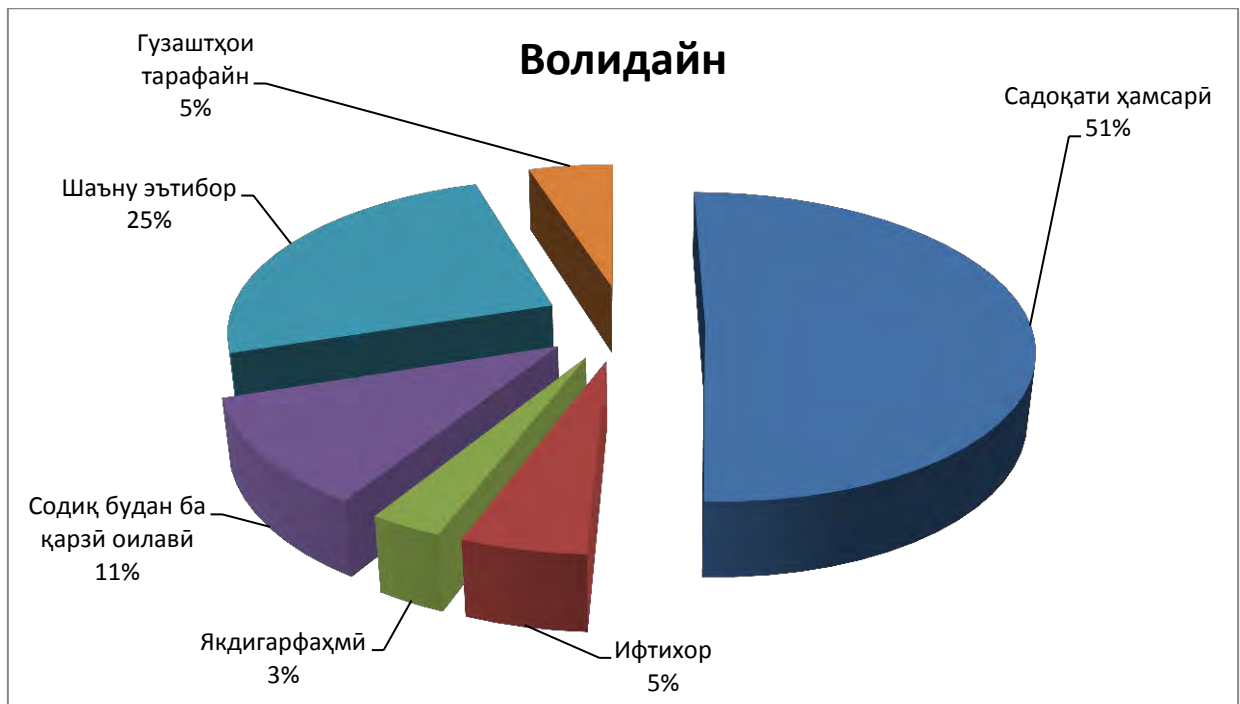
мутақобила ва монанди инҳо мурочиат кардем. Дар чадвали поён мо ҷавобҳои волидайн ва омӯзгоронро меоварем. Савол чунин буд: «Дар муносибатҳои оилавӣ шумо чиро аз ҳама бештар қадр мекунед?»

Чадвали 2. – Диаграммаи фоизнокии волидайн ва омӯзгорон

№	Ҷавобҳо	Омӯзгорон	Волидайн
1.	Садоқати ҳамсарӣ	100%	100%
2.	Ифтихор	14,8%	10,2%
3.	Якдигарфаҳмӣ	12%	6%
4.	Содагӣ	12,1%	21,9%
5.	Содиқ будан ба қарзӣ оилавӣ	43,5%	49,5%
6.	Шаъну эътибор	14,2%	9,8%
7.	Гузаштҳои тарафайн	11%	7,6%

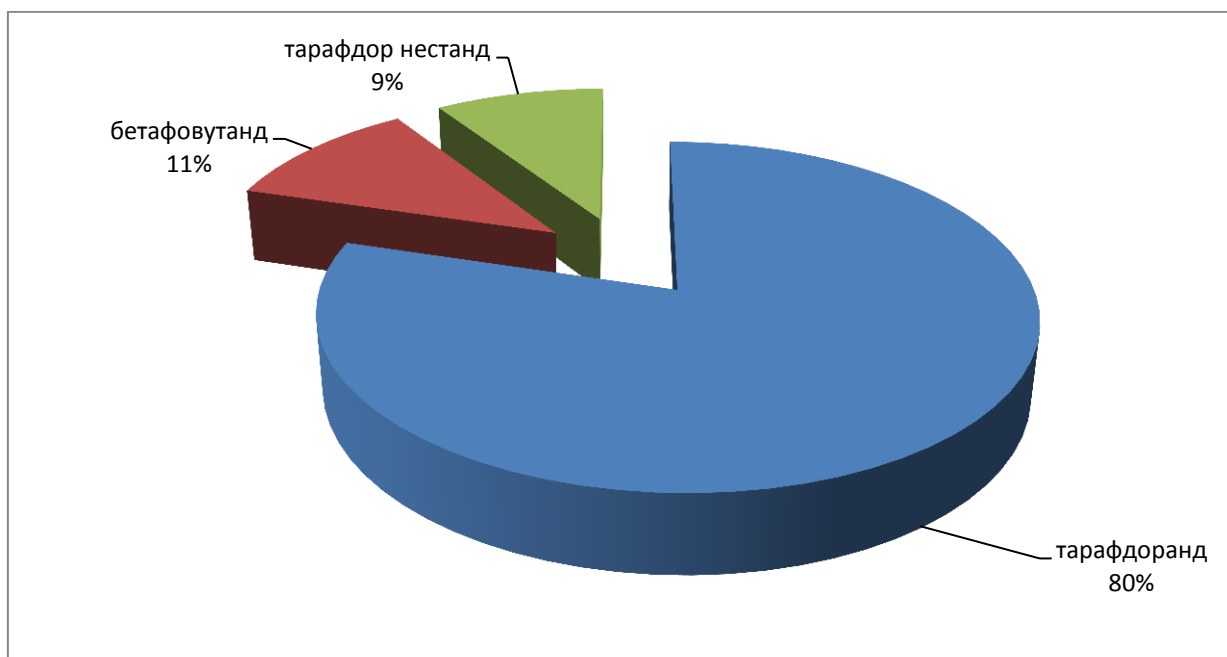
Расми 6. – Диаграммаи ҷавобҳои омӯзгорон ба саволи «Дар муносибатҳои оилавӣ шумо чиро аз ҳама бештар қадр мекунед»

Расми 7. – Диаграммаи ҷавобҳои волидайн ба саволи «Дар муносибатҳои оилавӣ шумо чиро аз ҳама бештар қадр мекунад»

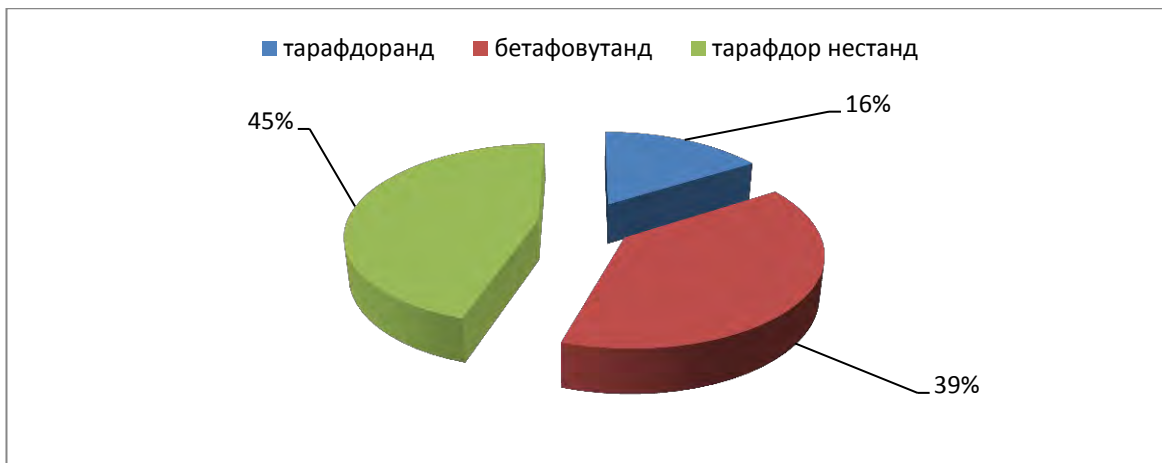
Чӣ тавре ки аз ҷадвал бармеояд, омӯзгорон бештар дар муносибати оилавӣ якдигарфаҳмӣ, гузаштҳои тарафайн, шаъну эътиборро қайд карда бошанд, пас волидайн нисбатан муҳим содиқ будан ба қарзӣ оилавӣ, содагиро ишора кардаанд. Аммо рақамҳои овардашуда худ ба худ ҳоло сатҳи воқеии тасаввуроти волидайн ва омӯзгоронро дар бораи асосҳои ахлоқии ҳаёти оилавӣ инъикос намеkunанд. Таҳлили ҷавобҳои омӯзгорон ва волидайн нишон медиҳанд, ки 95% асосан оиларо дар мафҳумҳои дар он ғунҷонидашуда муайян мекунанд, пас 70% волидайн ба тасаввуроти иштибоҳ таъя мекунанд, 7,5% волидайн ҷавоб надоданд, ҷавобҳои боқимонда бошанд наздик ба ҷавбҳои омӯзгорон аст. Омӯзгорон ва як қисмати на он қадар зиёди волидайн 21% чунин ҳисоб мекунанд, ки оиладор бояд қабл аз ҳама дар бораи тақсими дурусти корҳо дар байни якдигар ғамхорӣ намоянд. Дар муносибати якҷояи ҳамсарон ҳамеша хушёрӣ, зиракӣ, ошкоргӯӣ, эҳтиром, кумак ба якдигар, якдигарфаҳмӣ ва ҳамохангӣ дар ҳаллу ҷасли масъалаҳои оилавиرو ғамхорӣ намояд.

Ба саволи «Шумо ба дӯстӣ дар байни хонандагони синфҳои болоӣ чӣ гуна муносибат мекунед?», 86% ҷавоб доданд, ки тарафдоранд, 12% бетафовутанд, фақат 10% ҷавоб доданд, ки тарафдор нестанд.

Расми 8. – Диаграммаи ҷавобҳо ба саволи «Шумо ба дӯстӣ дар байни хонандагони синфҳои болоӣ чӣ гуна муносибат мекунед?»

Аммо мушоҳидаҳои бевоситаи мо қисман маълумотҳои пурсишномаҳоро тасдиқ мекунанд. Ба хонандагони синфҳои болоӣ бо саволи зерин «Омӯзгорони мактаб нисбат ба дӯстӣ дар байни ҷавонписарон ва ҷавондухтарон чӣ гуна муносибат мекунанд?» муроҷиат карда шуд, ки ҷавобҳои зерин ба даст омаданд: тарафдоранд – 15,7%, бетафовутанд – 37,9%, тарафдор нестанд – 44%. Таҳқиқотҳо нишон доданд, ки фарқиятҳои махсус дар андешаҳо нисбат ба масъалаи дӯстии ҷавонписарон ва ҷавондухтарон дар омӯзгорон ва волидайнӣ ба ҷашм намерасад.

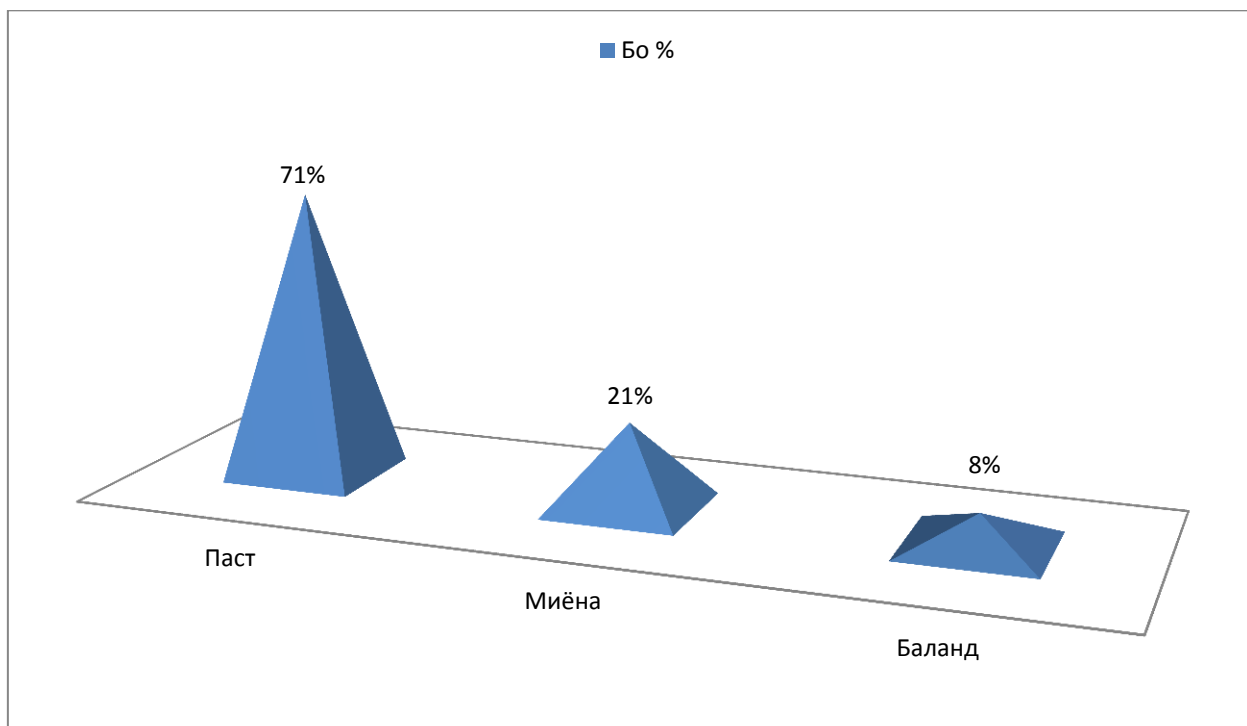

Расми 9. – Диаграммаи ҷавобҳо ба саволи «Омузгорони мактаб нисбат ба дӯстӣ дар байни ҷавонписарон ва ҷавондухтарон чӣ гуна муносибат мекунанд?»

Ҳамин тариқ, марҳилаи ҷамъбастии қорҳои таҷрибавӣ нишон доданд, ки дар оилаи тоҷик ва мактаб асосан дуруст муайян карда шудааст, ки кадом мафҳумҳо бояд асоси омодагии ахлоқии хонандагони синфҳои болоиро нисбат ба ҳаёти оилавӣ ташкил диҳанд. Аммо қисмати муайяни волидайн аксаран дар зерӣ таъсири падидаҳои гузашта, маъноӣ дигаре ҷой медиҳанд. Омузгорони ҷудогона бошанд, гарчанде дар суҳан барои фаҳмидани ин мафҳумҳо дар масири дуруст қарор дошта бошанд ҳам, аммо дар амал муҳиммияти ин омодагиро дарк накардаанд. Сониян, дар оилаи тоҷик ва мактаб нисбат ба масъалаи алоқаҳои ҷинсии қабл аз никоҳ, бавежа барои духтарон ниҳоят назари манфӣ доранд. Тарбияи ҳуқумравой дар оила ва аз ҳама муҳим нафаҳмидани мураббӣён дар бораи шароитҳои иҷтимоии инкишофи хонандагони синфҳои болоии кунунӣ дар оилаҳои ҷудогона ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ боиси ба вуҷуд омадани мочароҳои тезу тунд мегардад. Аз ин рӯ сохтани низоми васееро дар назар дорад, ки вай ба таҳлили амиқ ва ҳаматарфаи имкониятҳои тарбиявии оила ва мактаб, имкон медиҳад аз ҳамаи боигариҳо таҷрибаи андӯхташуда, ки посухгӯӣ шароити муосир мебошад, интиҳоб намояд.

Ҷадвали 3. – Сатҳи ташаккулёбии арзишҳои оилавӣ

№	Сатҳи ташаккулёфтагӣ	Теъдоди хонандагон 160 нафар	Бо %
1.	Паст	111	71%
2.	Миёна	24	21%
3.	Баланд	15	8%

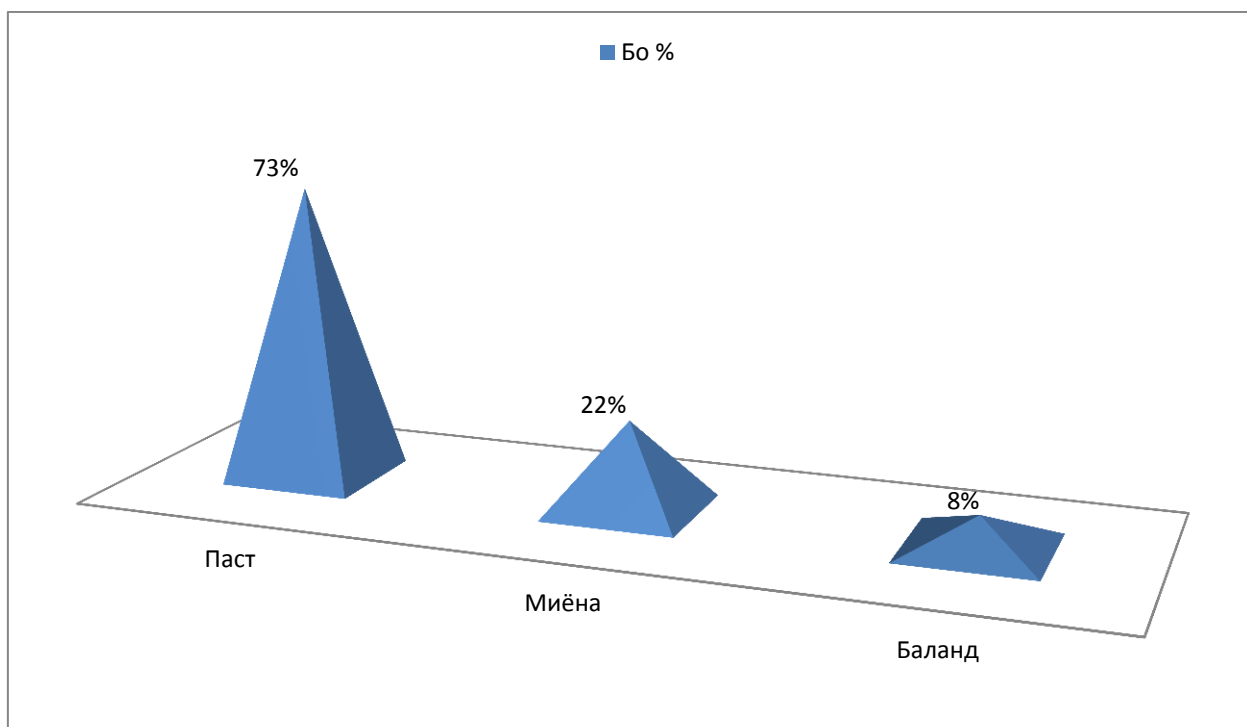

Расми 10. – Диаграммаи муносибати арзишнок нисбат ба оила

Мутобиқ ба натиҷаҳои ба даст омада, меъёрҳои фардикунонӣ ва дарки чузъи эмотсионалии муносибати арзишнок дар хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила дар асоси сатҳҳои ҷудошудаи ташаккулёфтагии онҳо мазмуни хислати эмотсионалидоштаи онҳо мушаххас гардонида шуданд. Сатҳи баланд муносибати устувори эмотсионалиро нисбат ба арзиши «оила» характернок менамояд, сатҳи миёна бошад, дарки шарик будани шахсиятро ба аҷдоди хеш, анъанаҳои он, одатҳо, мавҷуд будани ахбори лаҳзавӣ ва нодуруст дар бораи арзишҳои оилавиرو дар назар дорад. Барои сатҳи поён бошад, муносибати ғайри фардикунонии муносибати эмотсионалӣ нисбат ба арзишҳои оилавӣ бо мавҷуд набудани маънои шахсии ин арзишҳоро дар назар дорад. Натиҷаҳои таҳқиқоти чузъҳои эмотсионалии муносибати арзишнок нисбат ба оила дар ҷадвали 4 оварда мешавад.

**Ҷадвали 4. – Натиҷаҳои таҳқиқоти ҷузъҳои эмотсионалии муносибати
арзишнок нисбат ба оила**

№	Сатҳи ташаққулёфтагӣ	Теъдоди хонандагон 160 нафар	Бо %
1.	Паст	119	73%
2.	Миёна	31	22%
3.	Баланд	13	8%

Расми 11. – Диаграммаи муносибати арзишнок нисбат ба оила

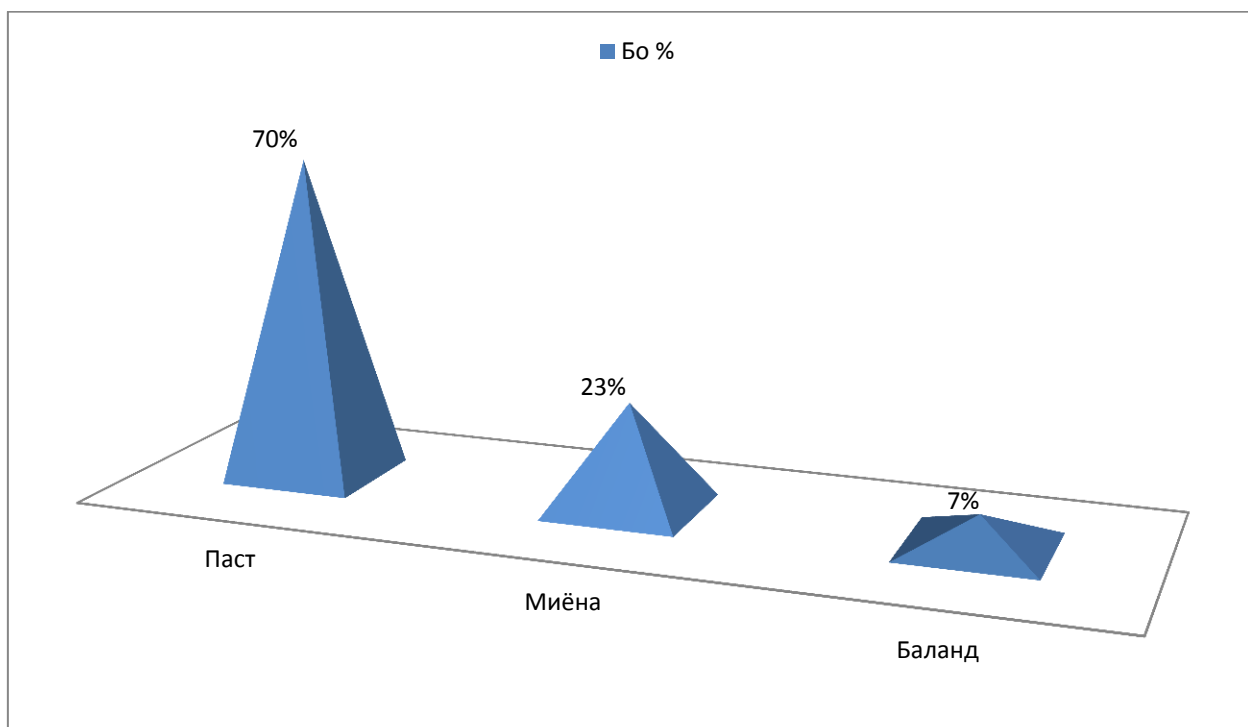
Ҳамин тариқ, дар ин марҳилаи таҳқиқот ошкор карда шуд, ки қисмати бештари 73% хонандагони синфҳои болоӣ ба сатҳи пастии ташаққулёфтагии ҷузъҳои фаъолиятӣ, маърифатӣ ва эмотсионалӣ таалуқ доранд.

Мутобиқ ба натиҷаи таҳқиқот бо дарназардошти ҳамаи ҷузъҳои муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ сатҳи ташаққулёфтагӣ ба тариқи заил мебошад.

**Ҷадвали 5. – Ҷузъҳои муносибати арзишнок нисбат ба оила дар
хонандагони синфҳои болоӣ**

№	Сатҳи ташаққулёфтагӣ	Теъдоди хонандагон 160 нафар	Бо %
1.	Паст	114	70%

2.	Миёна	34	23%
3.	Баланд	12	7%

Расми 12. – Диаграммаи муносибати арзишнок нисбат ба оила

Бахши назариявии таҳқиқотро таҳлил карда, мо ба хулосае омадем, ки ҳавасмандии асосии моддии дигаргунии ҷараёни тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мутобиқ ба дархости концепсияи муаллиф бояд самтгирии фаъоли он дар раванди ташаккули муносибати хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба ҳаёти оилавӣ шавад.

Дар натиҷаи озмоиши гузаронидашудаи муқарраркунанда, муайян карда шуда буд, ки дар оила сатҳи муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ ба мазмуни фаъолияти тарбиявӣ, ки муносибати бонизомро дар ин раванд дар назар дорад, вобаста мебошад.

Ҳамин тариқ масъалаҳои зерин муайн кард шуданд:

- хонандагони синфҳои болоӣ синфҳои 9-11 ба таври кофӣ дақиқан афзалиятҳои хешро бо низомии арзишҳои мушаххаси оилавӣ ифода кардаанд (саломатӣ, муҳаббат, мавҷуд будани дӯстони содики хуб, ҳаёти оилавии хушбахт;

- ба низоми арзишҳои амалӣ таваҷҷуҳ зоҳир мекунамд (итминон ба хеш, ҳаёти ғаёол, ҳаёти маҳсулноқ);
- ба иштирокчиёни ин марҳилаи тадқиқот ҳислати на он қадар возеҳи самтдори кофӣ ба сӯйи арзишҳои оилавии мазмуни муҳимми шахсидошта ба монанди мавридҳои зерин ҳос аст: манфиат кофӣ нисбат ба масъалаи тамоюлҳои арзишӣ дар ҷараёни ғаёолияти тарбиявии шахсии худ дар мактаб ва асосро барои ташаккули оиладори оянда ва шахрванд мавриди баррасӣ қарор надоданд;
- ошкор карда шуд, ки вазъияти тарбиявӣ дар мактаб ба дастури дар асоси мактаббача ҳамчун оиладор ва дарки арзишҳои он марбут аст;
- маълумотҳои ба даст овардашуда имкон доданд, ба қайд гирифта шавад, ки аз тарафи хонандагони синфҳои болоӣ ҷудо кардани арзишҳои оилавӣ дар сатҳи ташаккули образи «оилаи идеалӣ», на ҳама вақт онҳоро ба дастовардҳои худӣ онҳо дар ин соҳа алоқаманд мекунад ва имконият медиҳад, дар бораи кофӣ набудани муҷрамсозии ин арзишҳо барои ҳаёти оилавии оянда ба хулосае биоем.

Таҳлили назариявии тадқиқот ба шакли махусуси арзишҳои оилавӣ ва муносибати мактаббачагон ба онҳо инчунин маълумотҳои ба даст овардаи таҷрибавию озмоишӣ имкон доданд, дурнамои самти арзишноки ҷараёни тарбиявиро дар шароити муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ бозкушӣ намоем.

Ҳамин тариқ, дар асоси ҷузъҳои ҷудо карда шуда, амсилаи ҷараёни муҷрамияти муносибати арзишноқ нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ сохта шуда, инчунин тарҳи гузаронидани марҳилаи ташаккулдиҳандаи озмоиш таҳия карда шуд. Барои иштирокчиёни ин тадқиқот ба таври кофӣ возеҳ набудани самтноқӣ ба арзишҳои оилавии тамоюлдошта ҷун барои шахсият муҳим характерноқ аст. Ин дар он зоҳир мешуд, ки хонандагони синфҳои болоӣ:

- ба масъалаи тарбияи оилавӣ ба таври кофӣ таваҷҷуҳ зоҳир намекарданд;
- на ба таври кофӣ амиқ моҳияти ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оиларо дарк мекарданд ва ин ҷараёноро ҳамчун асоси бевоситаи фаъолияти ҳамсари оянда мавриди баррасӣ қарор намедоданд;
- аксаран арзишҳои муҳими шахсро ба системаи муносибатҳои оилавӣ интиқол медоданд ва ба он таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда намешуд.

Маълумоти ба даст омада имкон доданд, қайд кунем, ки муносибатҳои оилавии аз тарафи хонандагони синфҳои болоӣ ҷудошуда, дар сатҳи ташаккулёфтагии образи «оиладори идеалӣ» на ҳамеша бо дастовардҳои худ дар ин соҳа алоқаманд карда мешуданд. Дар ин сурат ин имкон намедод, ки дар бораи кофӣ набудани мубрамияти ин муносибатҳо барои ҳаёти оиладории оянда ба ҳулосае биоем.

Таҳлили назариявии ба таҳқиқот бахшидашуда ба образи махсуси намунаҳои арзишӣ дар ҷараёни тарбиявӣ инчунин маълумотҳои таҷрибавӣ-озмоишии ба даст омада имкон доданд, самтҳои дурнамои мубрамияти ҷараёни таҳсилоти дар заминаи омодагии ҷавонон ба аёти оилавӣ дар шароити муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ бозкушӣ намоем. Ба ин мақсад мо тарҳи гузаронидани марҳилаи ташаккулдиҳандаи озмоишро таҳия кардем, ки маводи он дар фаслҳои ояндаи тадқиқот пешниҳод карда хоҳанд шуд.

2.2. Амалӣ намудани шароитҳои педагогӣ доир ба ташаккули муносибати арзишнок дар хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила

Ташаккули муносибати арзишнок дар хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила аз тарафи мо ҳамчун ҳамкориҳои шахсият мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Ҷомеа бошад дарки оиларо ҳамчун арзиш, зарурати

сатҳи донишҳо дар бораи никоҳ, ҳаёти оилавӣ омодагӣ ба бунёд кардани оила дар назар дорад.

Ин чараёнро бояд ҳамчун аз тарафи фард аз худ кардани сифатҳои субъективӣ дар зери таъсири муҳити иҷтимоӣ тасаввур кунем, чунки фаъолияти тарбиявии калонсолон, натиҷаи ин раванд – ташаккулёбии арзишнок нисбат ҳаёти оилавӣ мебошад.

Чун раванди ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила амали кӯтоҳмуддат махсуб намешавад, дар муддати тӯлонӣ чараён мегирад ва аз ин рӯ муҳим аст, ки на танҳо дар бораи натиҷаи ниҳой, балки дар бораи натиҷаҳои фосилавӣ низ тасаввурот дошта бошем.

Пойгоҳ барои ташаккули ин чараён ғояҳои антологӣ, аксиологии фаъолиятӣ, муносибати ба шахс нигаронидашуда мебошанд.

Муносибати антологӣ ба хонандагони синфҳои болоӣ кумак мекунад, ки тарзи маишати шахсии худ, «ман»-и аслиро, ки якдигарфаҳмии субъектҳои чараёни таҳсилоти таъмин мекунад, пайдо бикунанд.

Муносибати арзишноки чараёни аз худ кардани арзишҳои умумибашарию иҷтимоӣ марҳилаҳои зеринро дар назар дорад: пешниҳоди арзишҳо дар шароитҳои реалии арзёбии он; таъмини муносибати устувори мусбати эмотсионалӣ нисбат ба ин арзиш; арзишҳои кушодаи маъноӣ, моҳияти онҳо; қабули арзиши бошуурона; шомили муносибати арзишнок дар шароитҳои иҷтимоии муошират ва фаъолияти тарбиягирандагон; таҳкими муносибати арзишнок дар рафтор ва фаъолияти мактаббачагон.

Муносибати арзишнок ба сатҳи баланди самаранокии чараёни педагогӣ ва чараёни ташаккули муносибати арзишноки мактаббачагон мусоидат намуда, бо ин роҳ хислатҳои ҷудогонаи шахсият ва инчунин тамоми сохтори шахсиятро дар маҷмӯъ таъмин мекунад.

Муносибати фаъолиятноӣ ба таври фаъолона аз худ кардани таҷрибаи таърихро таъмин мекунад, ки қисмати муҳимтарин он таҷрибаи аз худ кардани муносибати арзишноки ҷавонон мебошад.

Хонандаи синфи болоӣ мутобик ба муносибати фаъолиятнок бояд ба таври фаъолона таҷрибаи таърихро аз худ намояд, ки қисмати муҳимтарини он аз худ кардани арзишҳо мебошад. Қайд кардан ба маврид аст, ки дар ҷаҳорҷӯби ин муносибат консепсияи ташаккули марҳила ба марҳилаи фаъолиятҳои ақлонӣ дар ҷараёни ба амал баровардани низоми фаъолиятҳо аз тарафи хонандагон паҳн гаштааст [43].

Консепсия ба шахс нигаронидашуда дар асоси принципи методологии ягонаи таъсиррасонии дохилӣ ва берунӣ, ки ба инкишофи шаклҳои гуногуни таҷрибаи шахсӣ, қабл аз ҳама таҷрибаи муносибати арзишноки ҷавонон нисба ба ҳаёти оилавӣ равона карда шудааст, аз худ карда мешавад.

Доир ба таъмини маълумоти асосии ташкили ҷараёни тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ воридшавии ҷузъҳои субъективӣ он хангоми озмоиш ба муносибати якпорчагии маҷмӯӣ таъяс намуда, шароитҳои психологию педагогии ташаккули муносибати тоҷро ба оила ва ҳаёти оилавӣ дар сатҳи мазмуннок ва технологӣ таъия кардем. Дар баҳши назариявии таҳқиқоти хеш мо исбот кардем, ки ба унвони тамоюли стратегии фаъолияти тарбиявӣ намунаи арзишноки маърифатӣ баромад мекунад. Аз ин рӯ татбиқи он дар амалияи тарбиявӣ-маърифатӣ сохтани муҳити эҷодии арзишию маърифатии тарбиявӣ мебошад. Дар амал татбиқ намудани он дар асоси принципҳои умумипедагогӣ (илмӣ, дастрас будан, шууронкӣ ва амсоли инҳо) ва принципҳои зерин амалӣ карда мешаванд:

1. Принципи гуманистӣ (омӯзгор, мураббӣ) бояд тарбиягирандагонро танқид накарда амал намояд;
2. Принципи махфият;

3. Принципи некандешӣ ва омода будан ба расонидани кумак, сохтани шароит барои амалӣ намудани манфиатҳои мавҷуда ва талаботҳои хонандагони синфҳои болоиро дар назар дорад;
4. Принципи фаъолнокӣ фаъолнокии ҳамаи иштирокчиён дар машқҳо ва бар уҳда гирифтани масъулият аз тарафи ҳар як касро бобати натиҷаҳои фаъолият дар назар дорад;
5. Принципи ба арзишҳо асосёфта (ҳар гуна мазмуни таълим, муошират, фаъолият, метавонад мазмуни тарбия шавад, агар вай ба арзиши муайяне нисбат дода шавад);
6. Принципи пайравӣ кардан аз принципи ахлоқӣ ва амсоли инҳо.

Аммо, принципи асосӣ дар чараёни ташкили корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ принципи ташкили системавӣ фаъолияти тарбиявӣ махсуб мешавад.

Чун тарбияи равонашуда ба инкишофи арзишҳои ахлоқии хонандагон ва аз ҷониби ҳамаи хадомати ҳаёти мактабӣ дастгириёбанда шомили ташкили фаъолияти таълимӣ, ғориғазтаълимӣ, муҳимми иҷтимоии хонандагони синфҳои болоӣ мебошад, ҳамгироии мазмуни навҳои гуногуни фаъолият, бахусус тарбиявӣ дар ҷаҳорҷӯби барномаҳо ва инкишофи маънавӣ ахлоқӣ дар асоси идеалҳо ва арзишҳои тарбиявӣ ба амал бароварда мешавад. Дар натиҷа, ҳар кадоме аз арзишҳо ба вазифаи тарбиявӣ табдил меёбад. Аз ин рӯ, барои ҳалли фасли вазифаҳои тарбиявӣ таълимгирандагон дар якҷоягӣ бо дигар субъектҳои чараёни таълим ба мазмуни мавридҳои зерин муроҷиат мекунанд: фанҳои таълимӣ; асарҳои ҳунарий; адабиёти даврӣ, радио ва барномаҳои телевизионӣ; фарҳанги маънавӣ; таърих; анъанаҳои ҳаёти муосир аз Ватани ҳеш; кишвари худ, оилаи худ; таҷрибаи ҳаётии аҷдодони худ ва намояндагони қонунии ҳеш (волидайн); фаъолияти муфиди иҷтимоӣ ва муҳимми шахсӣ дар ҷаҳорҷӯби таҷрибаҳои ташкилшудаи иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ва амсоли инҳо.

Ҳамин тариқ, арзишҳо тадричан дар чараёни тарбиявию таълимӣ ва тамоми ҳаёти мактабӣ кушода мешаванд, чунки онҳо ба тамоми мазмуни ҳамаи фаъолияти мактабӣ, ба ҳамаи фаъолияти гуногунҷабҳаи хонандагон ҳамчун инсон, шахсият, шахрванд, оиладори намунавӣ нуфуз пайдо мекунанд. Низоми онҳо асоси маъноии фазо ва инкишофи маънавӣ ва ахлоқии шахсияти мактаббачаро ташкил медиҳанд.

Дар натиҷаи таҳлил ва хулоса кардани натиҷаи корҳои озмоишӣ, мо мақсади амалӣ намудани шароитҳои самараноки ташаккули муносибати арзишнок ба ҳаёти оилавӣ дар хонандагони синфҳои болоиро дар чараёни фаъолияти тарбиявӣ ошкор намудем. Зери мафҳуми шароит мо маҷмӯи омилҳои берунӣ ва дохилии инкишофи объект, ки бевосита ба инкишофи падидаи муайяне таъсир мекунанд ва омилҳое, ки сабаби қувваи ҳаракатдиҳандаиро муайян мекунад фаҳмида мешавад.

Дар педагогикаи муосир шароитҳои педагогӣ ҳамчун омилҳои муташаккили муайянқунандаи қонунмандии чараёни ташаккули ин ё он сифат ва шароити иҷтимоӣ-педагогӣ – омилҳои муташаккили педагогии ҳамкориҳои мактаббача ва натиҷаи ҳаёту фаъолияти чараёни иҷтимоисозии он шарҳу тафсир карда мешаванд. Арзишҳои оилавиرو дар хонандагони синфҳои болоӣ шартан метавон ба гурӯҳҳои зерин ҷудо кард:

1. Шароитҳое, ки ба хонандагони синфҳои болоӣ дар дарки оила ҳамчун арзиши муҳими инсонӣ барои шахсияти ҷудогона ва ҷомеа мусоидат мекунанд (мақсаднокии фаъолияти аъзоёни оила ба дарки насли ҷавон ҳудро ҳамчун субъекти муносибатҳои оилавӣ; ҳавасмандгардонии мустақилият, ташаббускорӣ ва фаъолнокии хонандагони синфҳои болоӣ, ки ба шакли инкишофи шуури маънавии равонашуда ба ҳифз ва афзоиши анъанаҳои милли ва фарҳангии тарбияи оилавӣ шабеҳанд ва онҳо бо арзишҳои ахлоқии дарҳости давлат ва ҷомеа мусоидат мекунанд; пайдарҳамии таъсиррасониҳои тарбиявӣ дар муассисаҳои таълимӣ ба таҳкими

институти оила, эҳё ва ҳифзи анъанаҳои ватании маънавӣ муносибатҳои оилавӣ, баланд бардоштани сатҳи фарҳанги педагогии мактаббачагон ҳамчун талаботи иҷтимоии давлат ва ҷомеа равона карда шудааст; амсиларонии образи оилаи ояндаи ҳеш дар давраҳои гуногуни ҳаёти худ аз тарафи мактаббачагон);

2. Шароитҳое, ки таркиби тарбиявӣ-маърифатиро муаррифӣ мекунанд: (дар синфҳои болоӣ ҷорӣ намудани фаннӣ «Этика ва психологияи ҳаёти оилавӣ» ба мақсади ба таври системавӣ дар хонандагони синфҳои болоӣ ташаккул додани муносибати масъулиятнок нисбат ба бунёд кардани оилаи оянда; бунёди фазои иттилоотӣ дар мактаб; дар муаллимон мавҷуд будани донишҳо, маҳорат ва малакаҳо доир ба таъмини тамоюли мактаббачагон дар масъалаҳои оила ва тарбияи оилавӣ; бунёд кардани сиёсати муносиб доир ба сохтани оила дар мактаб; истифодаи воситаҳои ахбори омма доир ба таблиғи донишҳои педагогӣ дар масъалаи муносибатҳои оилавӣ; дар хонандагони синфҳои болоӣ ташаккул додани фарҳангӣ ҳуқуқӣ ва иҷтимоии шуурии ватанпарастӣ ва мавқеи шаҳрвандӣ; бунёд кардани шароит барои касби таҷрибаи мусбати муносибатҳои оилавӣ барои таҳким ва такмили вазъияти ҷисмонӣ ва кӯшиш ба тарзи ҳаёти солим дар чараёни тарбиявии мактаб);
3. Шароитҳое, ки фаъолиятро ташкил медиҳанд: (кӯшишҳои муштаракӣ ташкилотҳои давлатӣ, ҷамъиятӣ ва шахсӣ, ки ба кумак ба муассисаҳои таълимӣ ва оила доир ба масъалаи шомил намудани мактаббачагон ба корҳои ҷамъиятии ғоиданок ва кушодани маҳоратҳои онҳо равона карда шудааст; мутмаин будани хонандагон дар бораи мақсад ва вазифаҳои пойгоҳи меъёрӣ-ҳуқуқӣ ва барномаҳои гуногун дар бораи ин масъала; истифодаи шакл ва тарзҳои ташкили фаъолияти муштаракӣ хонандагони синфҳои болоӣ барои муошират дар байни якдигар, муайян кардани манфиатҳои умумӣ доир ба интиҳоби шарик ва амсоли инҳо.

Истифодаи шароитҳои дорои хислати маҷмӯӣ буда, тамоми паҳлуҳои ҳаёти шахсии хонандагони синфҳои болоиро ҳамчун фарди табиӣ, ҳамчун шахсият, ҳамчун оиладори оянда фаро мегирад. Ошкор кардани шароитҳо асоси бозғатимода хизмат кардаанд, ки амсилаи онро мо сохтем ва дар он ҷо ҷузъҳои асосии маҷмӯи муносибатҳои оилавии мактаббачагон ва шароитҳои қулайи ташаккули онҳо тавассути арзишнокии мазмун, шакл, методҳои кор бо хонандагони синфҳои болоӣ дар раванди фаъолияти таълимӣ-тарбиявии мактаб муттаҳид карда шудаанд.

Мантики тарроҳии корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ аз он иборат аст, ки ташаккули муносибатҳои бонизомии оилавӣ дар самаранокии чараёни тарбиявӣ-маърифатии мактаб дар ҷанбаҳои гуногуни он: шахсиятӣ, технологӣ ва коммуникативӣ ба амал меоянд. Ба таври пурра ташкил намудани фаъолияти тарбиявии мақсаднок омодагии хонандагони синфҳои болоиро ҷиҳати аз худ кардани нозуқиҳои ҳаёти оилавӣ таъмин менамояд. Аз ҷониби дигар тавассути омӯзиши фанҳои таълимӣ моҳияти масъалаҳои оиладорӣ ва баъдан таҷрибаи фаъолияти мустақилона, муносибати манфиатноку арзишнок нисбат ба ҳаёти оилавӣ ташаккул меёбад.

Дар ин робита мо самтҳои асосии корҳои озмоиширо таҳия кардем, ки онҳо аз зеринҳо иборат мебошанд:

- ҳамгирӣ ва такмил додани мазмуни фанҳои таълимии ҳатмӣ ва интихобии иттилоотии алоқаманд бо муайян кардани хусусиятҳои муносибати арзишноки ояндаи хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба ҳаёти оилавӣ.
- мутобиқшавии методикаи ташкили корҳои тарбиявӣ-таълимӣ ва эҷодии хонандагони синфҳои болоӣ бо истифодаи технологияҳои таълимии тамоюли арзишидошта;

- инкишофи фаъолнокии иҷтимоии мавқеи хонандагони синфҳои болоӣ ба воситаи шомил кардани онҳо ба ташкили муносибатҳои арзишноки оилавӣ дар низоми фаъолияти оилавии мактаб.

Барномаи озмоиширо таҳия карда, қабл аз ҳама мо кӯшиш кардем, ки мазмун ва муҳтавои маводи таълимии омӯхташвандаи фанҳои таълимиро бо иттилооти иловагӣ ба мақсади дарки арзишҳои оилавӣ, ташаккули муносибати арзишнок дар хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба масъалаҳои оилавӣ пурра намоем. Инкишофи бомуваффақияти шахсияти оиладор ташаккули ватандӯст ва шаҳрванд дар чараёни омӯзиши фанҳои таълимии зерин ба монанди: «Ҷомеашиносӣ», «Таърих», «Адабиёт», «Биология» ва ғайра амалӣ карда мешавад. Фанҳои таълимӣ дар ин ҳолат на танҳо ҳамчун мазмуни таҳсилот, балки ҳамчун маводи воситаи инкишофи маънавияю ахлоқии хонандагони синфҳои болоӣ ва ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба ҳаёти оилавӣ баромад мекунад ва истифода кардани онҳо зимни аз худ кардани технологияи ба шахсият нигаронидашуда, падидаи инфиродии ҳар як мактаббачаро аз рӯйи меъёрҳои зерин таъмин менамояд:

- ошкор намудани мазмуни таҷрибаи маърифатии он доир ба масъалаи мавриди омӯзиши мо, ки шомили чараёни таълимӣ мебошад;
- афзалияти инфиродӣ нисбат ба кор ба фанҳои таълимии мазмуни гуногундошта, навъ шаклҳо дар асоси интихобӣ;
- ба мактаббачгон пешниҳод намудани имконоти интихоби тарзҳои кори таълимӣ бо маводи барномавӣ, инчунин интихоби шакли корҳо дар чараёни таълим, навъи ҷавоб, характер, посух доир ба масоили оилавӣ;
- арзёбии натавон ба дастоварда, балки асосан чараёни мазмуни он, ҷалби таваҷҷуҳи мактаббачагон ба он ки чӣ тавр вай фикр мекунад, кор мекунад, андеша меронад, ва ӯ ин корро натавон ба дастоварда

аз худ кардани маводи таълимӣ анҷом додааст. Дар чараёни ташкили корҳои озмоишӣ доир ба ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила мазмун ва муҳтавои фанҳои таълимӣ мавриди истифода қарор дода шуданд. Фанҳои таълимӣ барои хонандагони синфҳои болоӣ фаҳмиши мафҳумҳои зеринро таъмин мекунанд: арзиш, «*арзиши муҳимми иҷтимоӣ*», «*арзишҳои оилавӣ*», «*ватандӯст*», «*ватандӯстӣ*», «*шаҳрванд*», «*масъулиятшиносӣ*» ва ғайраҳо.

Мазмунҳои ин фанҳои дар боло зикргардида имкон доданд, ки хонандагонро ба фаҳмиши он равона кунем, ки оила арзиши муҳимми иҷтимоӣ буда, тавассути кушодани ғояҳои асосии дар бораи арзишҳои оилавӣ, дар бораи пайдарпаии наслҳои шаҳрванд ва дар натиҷа ба қабули арзиши шахсият маъноии арзиши «*оила*» ва «*муносибати оилавӣ*» мусоидат мекунад.

Курси «*Ҷамъиятшиносӣ*» дар ин чараён қисми системафармебошад, чунки мазмун ва муҳтавои он аз ҳам дида бештар имкон медиҳад, дар хонандагон фаҳмиши дарки моҳияти оила ҳамчун арзиши муҳим ташаккул дода шавад. Таърих имконият медиҳад, ки ба анъанаҳои миллии рӯ биоварем, ки бахше аз онҳо анъанаҳои оилавӣ маҳсуб меёбанд ва имкон медиҳанд алоқа дар байни таърихи мамлакат ва таърихи оиларо дунболагирӣ кунем. Фанҳои «*Ҳуқуқ*» ҳамчун фанҳои таълимӣ кумак мекунад, ки дар бораи асосҳои ҳуқуқи муносибатҳои оилавӣ, хонандагонро ба дарки он ки оила натавонад масъулияти ахлоқӣ, балки ҳуқуқӣ бобати тарбияи ҷавононро ба дӯш доранд.

Нақши бузурги тарбиявӣ дар чараёни тарбиявӣ ба адабиёт дода мешавад, чунки адабиёти бадеӣ ба он равона шудааст, ки арзишҳои оилавино тавассути муоширати хонандагон бо ҳомилони арзишҳои умумибашарӣ, ки муаллифони асарҳои бадеӣ мебошанд ташаккул диҳанд. Ҳангоми омӯзиши вазъиятҳои бадеии қаҳрамонҳо, рафторҳои онҳо, хислатҳои хонандагони синфҳои болоӣ бо чунин мафҳумҳои дучор

меоянд, ба монанди «масъулият бобати оила», «қарзи волидайнӣ», «садоқати ҳамсарӣ», «ахлоқнокӣ» ва монанди инҳо.

Нақши системаофарӣ ва ҳамгироӣ доир ба ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оиларо дар хонандагони синфҳои болоӣ дар чараёни таълимӣ-тарбиявӣ муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ курси биология (синфҳои 8-10) мебозад. Дар он диққат ба таври махсус ба чунин масъалаҳои ҳислати арзишнок нисбат ба оила ҳамчун нақши ҷинсӣ, физиологӣ-гигиени тарбиявӣ дода мешавад.

Бисёр меҳостем дар бораи маводе истода гузарем, ки барои нигоҳ доштани саломатӣ равона карда шудааст. Чи тавре ки Е.В.Чмелев қайд мекунад, барои мо қаблан омода кардани волидайн ба таваллуди фарзандон бисёр муҳим аст, чунки он ба саломатии ҷисмонӣ ва рӯҳии кӯдакон вобаста мебошад [140, с.18]. Дар ҳақиқат дар раванди таълими биология хонандагони синфҳои болоӣ дар бораи афзоиши комил, инкишофи ҷинсӣ, ҳомиладорӣ зан маълумот мегиранд ва ин чиз дар онҳо муносибати эҳтиёткорона ва эҳтиромонаро нисбат ба модарӣ ва вазифаи аслии модарон ташаккул медиҳад. Донишҳо дар бораи таъсири манфии маводи муҳадир ба инкишоф ва саломатии инсон, касалиҳои гузаранда ва ирсӣ, алоқаҳои ҷинсии барвақт ва номашруъ, донишҳои асосҳои генетика дар ташаккули муносибати масъулиятнок нисбат саломатии шахсии худ таъсири калон мерасонанд. Ин курс дар баробари шиносоии ҷинсии худ муносибати эҳтиромонаро ба ҷинси муқобил тарбия мекунад. Ба таври мусовӣ ин барномаи корҳои таҷрибавию озмоишишӣ интихоби мақсадноки донишҳо дар бораи арзишҳои оилавӣ, тамоюлҳои арзишии хонандагони синфҳои болоӣ, инчунин ташаккули онҳоро дар ҷаҳорҷӯби чунин ҷузъҳои бо ҳам алоқаманд дар назар дорад. Таҳлили методҳои омӯзиши мафҳумҳои ахлоқии дар боло зикршуда, ки аз таарфи омӯзгорони мактабҳо марвиди истифода қарор мегиранд, имкон доданд ба хулосае биоем, ки онҳо афзалан дорои ҳислати маҳсулноки ва назариявӣ тамоюлӣ мебошанд.

Дар асоси таҳлили фанҳои таълимии номбаршуда, инчунин натиҷаи пурсишҳои гузаронидашуда дар байни мактаббачагон ва омӯзгорон, ки дар зербанди якуми ин боб оварда шудаанд, фарзия бобати мушкилоти ҷойдошта ҷиҳати пазируфтани принципҳои ахлоқии арзишҳои оилавӣ аз ҷониби хонандагони синфҳои болоӣ пешниҳод карда шуд.

Пас, мазмуни донишҳо дар бораи арзишҳои оилавӣ ҷавобгӯии талаботҳои муосир намебошад, ки дар сифати омодагии оиладори оянда таъсир мерасонад. Барои тағйир додани чунин вазъият дар тӯли солҳои охир корҳои коллективҳои педагогии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба бунёд кардани муносибати тамоюли инсондӯстидошта доир ба ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила ва тарбияи оилавӣ, ҷиҳати тайёр намудани хонандагони синфҳои болоӣ ба ҳаёти оилавӣ дар шароити муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, вазифаҳои асосии он ба таври зайл ифода карда шудаанд:

- дар ҳар як хонанда дидани шахсияти хударзиш ва нодир дар ҷараёни ташикли раванди тарбия, дарк кардани имконоти он ба унвони оиладор;
- мусоидат намудан ба худмубрамсозӣ ва хударзишии мактаббачагон, кӯшиши онҳо бобати барпо намудани оилаи мустаҳкам;
- дар ҳар як хонанда таъмин намудани инкишофи оиладори содику ба арзишҳои баланди ахлоқии иҷтимоӣ нигаронидашуда;
- инкишоф додани ба шахсият нигаронидашудаи фарҳанги оилавии хонандагони синфҳои болоӣ ва омӯзгорон;
- ба амалӣ намудани технологияи ба шахсият нигаронидашуда дар ин самт мусоидат намудан;
- ташаккули мавқеи инсондӯстии ҳамкорӣ дар ҷараёни таълимӣ-тарбиявӣ доир ба ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила тавассути мубрамсозии фаъолияти ҳамаи комиссияҳои фаннии сиклии омӯзгорон бо дарназардошти мушаххасоти фанҳои таълимӣ.

Дар чараёни амалӣ намудани мақсади гузошташуда мо лекторияи психологӣ-педагогӣ ташкил кардем, ки дар он ҷо чунин масъалаҳои муҳим ба монанди масоили зер мавриди баррасӣ қарор гирифтанд: моҳияти муносибати ба шахс нигаронидашуда, самти татбиқи он дар шароитҳои чараёни таълимии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ доир ба тарбияи оилавии хонандагони синфҳои болоӣ; асосҳои педагогии худтарбиякунии шахсият, барномаи худтарбиякунии хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила дар мактаб ва амсоли инҳо.

Татбиқи ин барномаи лектория ва банақшагирии чараёни таълимӣ-тарбиявии аз тарафи ҳар як муаллим бо муаллими дигар бо мавзӯи методӣ дар алоқамандӣ ба дигаргуниҳои амиқи шахсии ҳуди омӯзгорон ва хонандагон тавассути тағйирёбии мазмуни муошират, муносибат, фаъолият, рафтор дар маҷмӯъ нисбат ба ҳаёти оилавӣ. Дар айнӣ ҳол мо ба он така кардем, ки арзишҳои тамоюлии хонандагони синфҳои болоӣ ифодаи ҳудро дар муносибатҳои вҷҳнокӣ нисбат ба фаъолияти таълимӣ ёфта, таъсири ҳалқунанда ҳам ба инкишофи умумӣ ва ҳам ба ташаккули муносибати арзишноки мактаббачагон мерасонанд.

Чунин муносибат ҳамчун қисмати марказӣ дар таҳқиқоти мо ҷойи марказиро ишғол менамояд, ки омодагии хонандагонро ба ҳаёти оилавӣ таъмин менамояд.

Дар робита ба мақсади гузошташуда оид ба дарки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба арзишҳои оилавӣ ва муносибат ба атрофиён, қабл аз ҳама нисбат ба оила аз тарафи мо роҳҳои татбиқи дарки масъалаҳои оилавӣ муайян карда шуд.

Ҳамзамон, масъалаи муносибати арзишнок нисбат ба оила бо мазмуни фанҳои таълимӣ дар мактаб дар асоси ҳамоҳангсозӣ, таъминкунии муратабсозии қори роҳбари синф дар муайян кардани ҳамкорӣ бо омӯзгорони фанӣ ба мақсади аз тарафи хонандагон дарк кардани муҳимияти оила ва тарбияи оилавӣ пешниҳод карда шуд.

Дар чараёни корҳои озмоишӣ ба мақсади татбиқи муваффақонаи барнома мо кӯшиш кардем, хонандагонро ба дарки ҷаҳони ботнии инсон ва ҳуди онҳо, дарки хусусиятҳои инфиродии онҳо равона кунем, чунки бидуни худшиносӣ шахрванди мустақил – оиладор будан аз имкон берун аст. Бо ин мақсад мо кӯшиш кардем, ки ба мактаббачагон кумак кунем, то хусусиятҳои вижаи инфиродии шахсияти худ, нуруи имконпазири хеш ва атрофиёниро биомӯзанд. Дар асоси фаъолияти ба таҷриба асосёфта бедор кардани худшиносӣ амалӣ карда шуда, ба хонандагони синфҳои болоӣ кумак намудем, ки дар худ шахсияти оиладори ояндаро тарбият кунанд.

Дар ин раванд шаклҳои фаъол ва методҳои корӣ, ки шомил намудани хонандагонро ба кор аз болои худ: бозичҳои корӣ, микропрактикумҳо, тренингҳо ва монанди инҳоро дар назар доштанд ва мусоидат карданд, ки оиладори оянда иттилооти бештареро дар бораи худ ба даст орад, ба таври муваффақона амалӣ карда шуданд. Бо ин роҳ онҳо ахбори аввалияро дар бораи сатҳи фаъолнокии иртиботии хеш, маҳорати муошират бо атрофиён ва қабл аз ҳама бо оилаи хешро ба даст оварданд.

Ҳамин тариқ, мазмуни барномаи *«Асосҳои педагогии муносибати арзишнок дар хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила»* дар якҷоягӣ бо фанҳои таълимӣ дар мактаб чунин масоили оила ва тарбияи оилавиرو фаро мегирад: асосҳои ахлоқии оила (қарзи оилавӣ, эътибори зан ва мавқеи занон дар ҷомеа ва оила); маданияти муошират; алоқаи наслҳо, ҳислати муносибатҳои онҳо ва хусусиятҳои онҳо ҳамчун марҳилаи иҷтимоиғардонии насли наврас ва амсоли инҳо.

Ба ҷуз аз ҷузъи пурмазмун барои тарбияи муносибати арзишнок нисбат ба оила ҳамчун сифатҳои шахсият аҳамияти муҳимро ташкили ҷорабиниҳои тарбиявӣ мутобик ба барномаи *«Асосҳои педагогии муносибати арзишнок дар хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила»* шакл ва методҳои истифодашаванда дар ин самт доранд. Б.В.

Куприянова менависад, ки шакли корҳои тарбиявӣ «*ин сохтори ҳамкориш муштараки маҳдуд кардашуда аз назари вақт ва макон барои кӯдакон ва калонсолон мебошад, ки имкон медиҳад вазифаҳои муайяни тарбиявӣ ҳаллу ҷасл карда шаванд*» [71, с.103]. Дар асоси таҳқиқотҳои мавҷуда Л.В. Байбарадова, В.С. Безруков, М.И. Рожков, ва дигарон дар кори хеш мо нишонаҳои асосии зеринро ҷудо мекунем: вазифаҳои тарбиявӣ оид ба арзиши оила; маҷмӯи вазъиятҳо, ҳолатҳо, тартибот.

Мутобиқ ба теъдод дар ин раванд шаклҳо ба таври дастаҷамъона, гурӯҳӣ, ва инфиродӣ тасниф карда мешаванд. Ба ҷорабиниҳои дастаҷамъона инҳо дохил мешаванд: соати тарбиявӣ, мубоҳиса, конференсия, мизи мудаввар ва ғайра.

Дар ин робита бавижа қайд кардан зарур аст, ки дар ҷараёни корҳои озмоишӣ меҳостер муайян кунем, ки кадом арзишҳо дар оилаи тоҷик нисбатан муҳимтар мебошанд. Ба ин савол посух дода, қайд кардан ба маврид аст, ки дар оилаҳои тоҷик ба ташаккули сифатҳои ахлоқии оиладори оянда диққати ҷиддӣ дода мешавад. Ба андешаи волидайн ба ин сифатҳо мавридҳои зерин дохил мешаванд: садоқати ҳамсарӣ, ифтихор, оддигӣ, садоқат ба қарзи оилавӣ, якдигарфаҳмӣ, фахр, гузаштҳои тарафайн ва монанди инҳо.

Хонандагони синфҳои болоӣ ба садоқати ҳамсарӣ афзалият дода, онро дар ҷойи аввал гузоштаанд. Ин кор беҳуда нест, чунки дар Шарқ ин чиз аз қадим расм шудааст. Аз ин рӯ, шоири тавоноии форсу тоҷик Саъдӣ Шерозӣ фармудааст:

«Бо маҳбубаи хеш аз таҳи қалб дил бибанд, ки ўро дорӣ, сониян, ҷашноро ба тамоми дунё бибанд».

Агар мубталои ишқи Лайлӣ зинда будӣ таърихи муҳаббатро аз рӯйи ин китоб мактуб мекардӣ [28, с. 16].

Дар ҳақиқат содиқ будан арзиши муҳимми ахлоқӣ дар муносибатҳои оилавӣ маҳсуб меёбад, вале сарфи назар кардани он боиси талоқ ва вайрон шудани фазои муътадили психологӣ дар оила мегардад.

Эҳсоси шараф ва шаъну эътибори хонандагони синфҳои болоӣ набояд дар шакли вайроншудаи мардонагии «ман» зоҳир гардад, балки дар он зоҳир гардад, ки инъикоси кӯшишҳои муштарак дар қори тақомули ахлоқии онҳо бошад. Ин сифатҳои ахлоқӣ бояд пайваста ғанӣ гарданд ва бо мазмуни нав пур шаванд. Аз ин рӯ, муносибатҳои идеалӣ дар назар доранд, ки зарурате вуҷуд надорад, ки чинси заиф дар ҳама қор кӯшиш кунад, ки мақбули шавҳар бошад, ба ӯ тобеъ бошад, ҳар қадоми онҳо якдигарро эҳтиром кунанд ва ба иззати нафси якдигар нарасанд. Зан низ бояд нисбат ба шахсияти худ ғурур дошта бошад ва нисбат ба шахсияти худ эҳтиром гузорад. Мактаббачагон бояд фаромӯш накунанд, ки дар оилаи хуб ифтихори мардона ва занона на ҳамчун қибр баромад мекунанд, балки ҳамчун эҳтиром ба шахси ҳуди онҳо, ҳамчун ифодаи муносибати болобаланди байнишахсии марду зан баромад мекунад.

Фурутанӣ дар ҳаёти оилавӣ дӯст доштани чинси муқобилро инқор намекунад ва ба ҳеҷ ваҷҳ ин гуна дӯстӣ ҳилофи инқори вазифаҳои оилавӣ ва қарзи байни ҳамсарон намебошад ва ё хиёнат маҳсуб намешавад. Абӯалӣ ибни Сино дар рисолаи худ бо номи «*Дар бори хонавода*» дар бахши сифатҳои хуби қанон бонуи тарбиядидаро бо чунин ҳислатҳо тасвир қардааст:

- вай бояд ҳирадманд бошад;
- имон дошта бошад;
- шармгин бошад;
- дар рафтораш устувор бошад;
- шавҳари ҳудро дӯст дорад;
- фарзанд таваллуд кунад;
- ба ҳарфи шавҳари худ ғӯш диҳад;
- покқичон бошад;
- ростгӯ ва ростқавл бошад;
- фурутан бошад;

- ба ҳар чӣз баҳудаю беҳуда эрод нагирад;
- симои инсонии худро паст назанад;
- дар муносибат бо шавҳар баландназар набошад;
- вазифаҳои оилавии худро хуб иҷро кунад;
- сарфачӯ ва сарфакор бошад;
- бо рафтори ҳеш баъзе ҳислатҳои нодурусти шавҳари худро пӯшонад.

Вай низ дар навбати худ дар баробари шавҳари худ баъзе шарту шароитҳоро мегузорад:

- мард бояд тарзе рафтор кунад, занаш ӯро эҳтиром кунад;
- мард бояд диндор ва поквичдон бошад;
- мард бояд қавлҳои додагии худро дар баробари занаш иҷро кунад.

Агар як каме ба гуфтаҳои олими бузург таваҷҷуҳ намоем, андешаҳои донишманди бузур то ба ҳол қимати худро аза даст наодоанд.

Мутаасифона, имрӯзҳо чунин аст, ки аксари мардон бо завҷаҳои худ машварат намеkunанд ва занон низ ба иллати надоштани даромад мутеъ ва фармонбардори мардон мебошанд, ки дар ин бора ҳанӯз дар замони худ мутафаккири бузур А. Дониш навишта буд: Ҳар касе зан надорад, ё зан дорад, аммо модар ё хушдоман надоранд ва ё бо онҳо зиндагӣ меkunанд, беасос дигаронро наҳ мезананд: Фалонӣ комилаи зери фишори зан ва таъсири хушдоманаш монда, чӣ гуноҳи азиме мекунад, вақте аз модари худ даст мекашад. Онҳо чунин мепиндоранд, ки занро бояд лату куб kunанд, аммо зан аз худ ҳеҷ гуна аксуламале нишон надиҳад. Онҳо намехоҳанд бифаҳманд, ки зан ҳам мисли мард ҷону хуш дорад ва зан низ баробари мард аст. Фақат вазъият вайро заифтар гардонидаст [28. с. 175].

Гуфтаҳои боло хулоса карда, гуфтан ҷоиз аст, ки дар оилаи тоҷик асосан дуруст муайян карда шудааст, ки кадом мафҳумҳо бояд асоси омодагии муваффақонаи хонандагони синфҳои болоиро нисбат ба ҳаёти оилавӣ ташкил диҳанд. Аммо баъзе волидайн аксаран дар зерини таъсири боқимондаҳои замони гузашта, ба онҳо маънои дигар ҷой медиҳанд.

Ҳамин тавр, баъзе омӯзгорон низ агар суҳанро дуруст бифаҳманд, аммо дар амал муҳимияти ин тайёриро дарк накардаанд.

Дар айни ҳол дар оилаи тоҷик ва мактаб ба масъалаи алоқаҳои ҷинсии то никоҳ назари хеле манфӣ доранд, бахусус барои духтарон. Баъзан волидайн моҳияти хиради то никоҳро дуруст дарк карда бошанд ҳам, ба мактаббачагон аз методҳои нодурусти таъсиррасонӣ истифода мекунанд. Маъруфияти тарбия дар оила бо ҳамоҳангӣ ба камҳавсала будани омӯзгорон ва аз ҳама муҳим аз тарафи мураббӣ нафаҳмидани шароитҳои иҷтимоии инкишофи ҳозираи хонандагони синфҳои болоӣ дар оилаҳои ҷудогона ва коллективҳои мактабӣ боиси ба вучуд омадани мочароҳои тезу тунд мегардад. Аз ин рӯ, бидуни низоми аз назари илмӣ асоснокшудаи роҳбаладии педагогӣ, ки алоқаи зич ва ҳамоҳангии тарафайни мактаб ва оиларо дар назар дорад, ҳаллу фасли дурусти омодагии ҷавонон нисбат ба ҳаёти оилавӣ, аз имкон берун аст.

Ҳангоми ташкил ва истифодаи шаклҳо ва методҳои ташаккули муносибати арзишнок дар хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба ҳаёти оилавӣ мо кӯшиш кардем, ки дар онҳо аввал он сифатҳоеро ташаккул диҳем, ки онҳо метавонанд, барои дастрасӣ ба мақсадҳои дар пеш гузошташуда мутобиқ ба масъалаи мо ҳавасманд намуда, кумак намоянд. Ин сифатҳо бояд ҳамчун асоси моддӣ ва маънавӣ барои касби таҷрибаи лозимаи рафтор хизмат намоянд.

Ҳамин тариқ, ҷойи махсусро дар қорҳои таҷрибавию озмоишӣ омодагии ба ҳамсарӣ ва интиҳоби ҳамсафари зиндагӣ ишғол мекунад – издивоҷ бо муҳаббат ва ҳисобшуда, ин хусусиятҳои қабл аз никоҳ мебошанд; омилҳое, ки ба бунёди оила таъсир мерасонанд.

Ба ҷузъ аз ин ҳангоми фаҳмонидани арзишҳои оилавӣ ва никоҳ диққати хонандагони синфҳои болоӣ ба масъалаҳое, аз қабили ақди никоҳ ва асосҳои ахлоқии он, меъёрҳои ҳуқуқии никоҳ ва оила дар анъанаҳои фарҳангии ҷомеаи тоҷик, анъанаҳои никоҳ ва оилаи

мусулмонон, амсилаи оилаи халқҳои гуногуни ҷаҳон равона карда шуданд.

Дар корҳои озмоишӣ инчунин ҷойи муҳимро оила ва хусусиятҳои он ишғол мекунанд: вазифаҳои асосӣ (сермахсулӣ, хоҷагидорӣ ва тарбиявӣ); фазои ахлоқии оила (муҳити оилавӣ, фарҳанги муоширати ҳамсарӣ; ташкили вақти истироҳати оила; саломатии ҳамсарон ва наслҳои оянда, одатҳои дуруст. муносибатҳои маҳрамонаи ҳамсарон).

Дар ҷараёни корҳои озмоишӣ инчунин вайрон шудани муносибатҳои оилавӣ, пешгирии онҳо дар чунин ҷабҳаҳо чун муноқиша ва пешгирӣ аз онҳо ҷойи муҳимро таваллуди кӯдакон ва масъалаҳои психологӣи он; рашк, хиёнат бо ҳам мувофиқ наёмадани ҳамсарон сабабҳои нофаҳмӣ дар байни онҳо; кӯдакон ва аз ҳам ҷудо шудани волидайн, оқибатҳои психологӣи ҷудошавӣ барои кӯдакон ва амсоли инҳо ишғол мекунанд.

Акнун ба таҳлили муфассали шакл ва методҳои гузаронидани ҷорабиниҳои тарбиявӣ дар асоси барномаи *«Асосҳои педагогӣи муносибати арзишноки синфҳои болоӣ нисбат ба ҳаёти оилавӣ»*, ки бидуни шакл соати тарбиявӣ маҳсуб мешавад, мегузарем. Ин шакли нисбатан ривҷёфтаи корҳои тарбиявии роҳбари синф дар мактаб мебошад. Ҳангоми гузаронидани соатҳои тарбиявӣ ҳамчун ҷорабиниҳои тарбиявӣ дар речаи муоширати озод ба он омода шудан лозим аст, ки вай дар хотири хонандагон боқӣ бимонад ва дар шуури онҳо нақш гузошта ба рафтори онҳо таъсир раоснад.

Мавзӯҳои соатҳои тарбиявӣ тибқи қоида, ба синну сол, сатҳи тарбиянокӣ, шароитҳои мушаххаси ҳаёт ва фаъолияти хонандагон вобаста мебошад. Дар таҳқиқоти мо соатҳои тарбиявӣ ба мақсади тарбия намудани муносибати арзишнок нисбат ба оила вазифаҳои зеринро иҷро мекунанд: моҳияти равшангароӣ аз он иборат аст, ки соати тарбиявӣ имконият медиҳад, доираи он донишҳои хонандагони синфҳои болоӣ васеъ карда шавад, ки дар барномаҳои таълимӣ доир ба тарбияи

муносибати арзишнок нисбат ба ҳаёти оилавӣ инъикос наёфтааст; хидояткунанда – ба он равона карда шудааст, ки баҳси ин ё он муносибати арзишнокро нисбат ба оила дар чаҳорчӯби таҷрибаи воқеии мактаббача интиқол диҳад; ташаккулкунанда – дар хонандагон ташаккул додани малакаҳои андешаронӣ ва арзёбии рафтори худро дар оиларо дар назар дорад ва дар интиҳоби доир кардани муошират, баён кардан, ҷонибдорӣ кардан аз андешаи хеш дар ҳаёти оилавӣ кумак мекунад; дастгирикунанда, ки ба бартараф кардани зиддиятҳо дар истиқрори ахлоқии шахсияти оиладори оянда равона карда шудааст; ба таҷриба асосёфта, ки дар вачҳҳои водоркунандаи таҳлилкунии донишҳои ба даст оварда, дар бораи муносибати арзишнок нисбат ба оила, баланд бардоштани майлу хоҳиш нисбат ба тарбияи минбаъдаи дар хеш ташаккул додани сифатҳои оиладори оянда ва тақомули ахлоқӣ ҷойгир шудааст.

Дар ҷараёни озмоиш сохтори муайяни ин шакли ташкили фаъолияти тарбиявӣ доир ба ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила ба вучуд омад: омодагӣ – масъалаҳо барои дарк ва мубоҳисаи масоили оилавӣ, супоришҳои гурӯҳи ва инфиродӣ, манфиатнокӣ – мавзӯъ, мақсад, вазоиф, ворид шудан ба масъала; мазмуну муҳтво – практикum ва таҳлили таҷрибаҳои шахсӣ.

Асарҳои бадеӣ – наср, назм, асарҳои ёёдоштӣ ва публицистӣ, мусиқӣ, ҳунари наққошӣ, филмҳо, маводи мултимедӣ, аёнӣ ва иллюстративӣ ба тарбияи эмотсионалию шахсии хонандагон инчунин маводи барномавии «Асосҳои педагогии ташаккули муносибати арзишнок дар хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила» мусоидат мекунанд. Аммо натиҷанокии ин шакли фаъолияти тарбиявӣ дар бисёр ҷиҳат ба дараҷаи масъулиятнокии роҳбари синф вобаста мебошад.

Ҳамин тариқ, соати тарбиявӣ дар таҷрибаи кори мо дар шаклҳои гуногун гузаронида мешуданд, асосан онҳо дар шаклҳои зерин гузаронида мешуданд: суҳбат, баҳс, мулоқот, викторинаҳо, мубоҳиса,

бозиҳо, тренингиҳо ва монанди инҳо. Сохтор ва мазмунӣ соатҳои тарбиявӣ дар чараёни корҳои озмоишӣ ба мақсади дарки хонандагони синфҳои болоӣ ба арзишҳои оилавӣ мувофиқ гардонидани шуда буданд.

Қисмати мазмуннокии он мақсад дорад, ки диққати хонандагони синфҳои болоиро ба ин мавзӯ ҷалб намуда, ба майли психологӣ ва омодагӣ ба кор мусоидат намояд. Ҷанбаи мазмунӣ ва муҳтавоии ба хотири кушодани маъноӣ асосӣ дар бораи мавзӯи муҳофизат дар сатҳи дивардорӣ, кумак намудан ба нақш ва ҷойи он дар зиндагии инсон, тарзҳои ҳамкориҳои шахсият бо олам, андозаи таъсири арзишҳои пешниҳодшуда ба инкишофи шахсияти оиладори оянда равона карда шудааст.

Нақши муҳим барои ташаккули маҳоратҳои мавриди назар, ки ба хонандагони синфҳои болоӣ кумак мекунад, арзишро бипазираш ва онро дар ҳаёти ҳаррӯза истифода намоянд ин практикум мебошад.

Таҳлилҳо андешарониро дар бораи истифодаи гузаронидани ҷараёниҳои тарбиявӣ дар назар дорад, ки масъалаи тадқиқшаванда натиҷагирӣ карда мешавад.

Дар чараёни корҳои таҷрибавӣ мо мавзӯҳои соатҳои тарбиявиро мутобиқ ба барномаи курси *«Асосҳои педагогии ташаккули муносибати арзишнок дар хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба ҳаёти оилавӣ»* бо назардошти мавзӯҳои *«Оила барои инсон барои чӣ лозим аст»*, *«Асосҳои ахлоқи оила ва никоҳ»*, *«Падар ва модар мураббиянд»*, *«Саломати оила – саломати ҷомеа»*, *«Муҳаббат ва ахлоқ»* ва монанди инҳо таҳия кардем.

Дар асоси ҷузъҳои сохтори ҷудо кардашуда, методикаи соати тарбиявиро дар мавзӯи *«Кӣ дар хона шахси асосӣ мебошад»*, мавриди баррасӣ қарор додем.

Мақсади ин машғулият иборат аст аз: ташаккули дуруст дар бораи нақши калони оила, мушаххас кардани мақсади ҳамсарон дар оила бо дарназардошти фарқи табиӣ онҳо ва дигар хусусиятҳо.

Вазифа: дар хонандагони синфҳои болоӣ ташаккул додани вазифаҳои асосӣ нисбат ба ҳаёти оилавӣ.

Ба мақсади муайян намудани тасаввуроти онҳо дар бораи вазифаҳои муҳими оила, дар бораи муносибатҳо ба мақсади бахши омодагӣ саволҳои зеринро дохил намудем: Кӣ бояд шахси асосии оила бошад? Оё ин вазифа имрӯзҳо лозим аст ё на? Оё шумо мехоҳед, ки муносибатҳои шумо дар оилаи ояндаатон ба муносибатҳои волидайнатон мушобеҳ бошад? Қисмати асосӣ аз рӯйи нақшаи зерин чараён гирифт:

1. Сайри таърихӣ: матриархат ё патриархат?
2. Хусусиятҳои биологӣ ва психологӣ чинси мард ва зан.
3. Натиҷаҳои рад кардан аз вобастагҳои иҷтимоӣ.

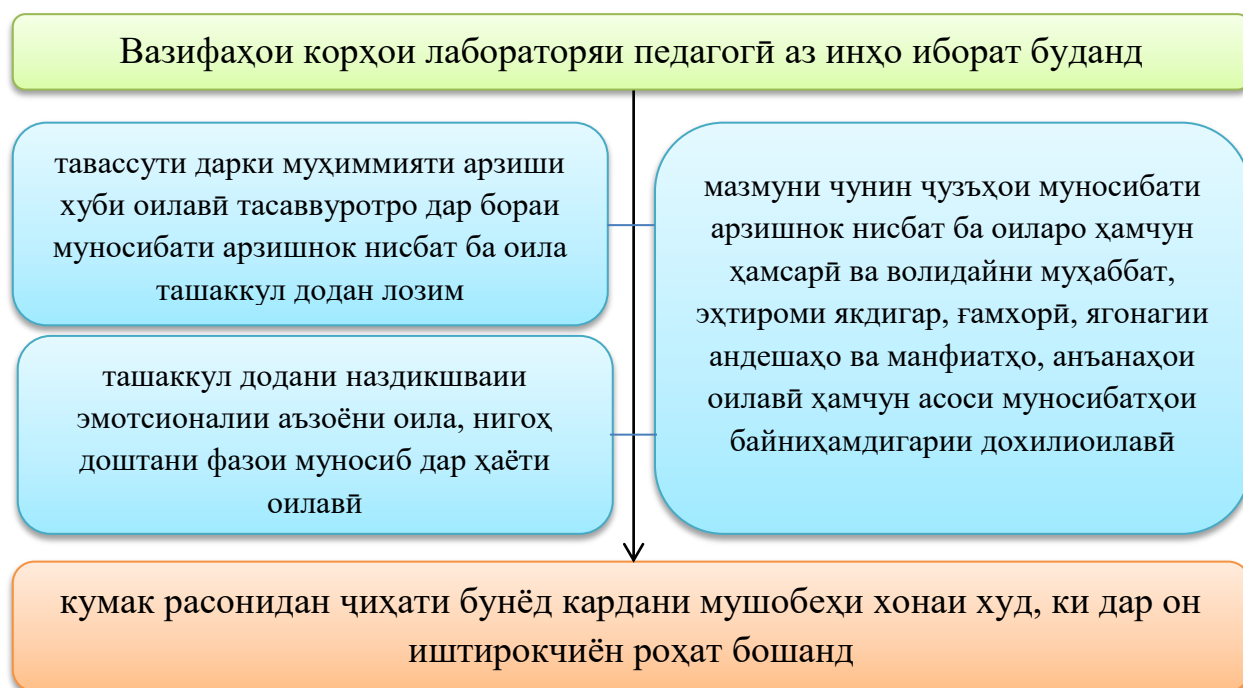
Дар асоси таҳқиқоти С.В. Ковалев ба унвони супориш тести 114 «*Кӣ дар хона хуҷаин аст?*» дар чараёни практикӯм мавриди истифода қарор гирифтанд [62].

Дар марҳилаи таҳлили таҷрибаҳо барои муайян кардани тағйироти хонандагони синфҳои болоӣ дар бораи тасаввурот бобати ҳаёти оилавӣ онҳо ба чунин саволҳо посух доданд: Оё тасаввурот дар бораи моҳияти тобеияти оилавӣ тағйир ёфтааст? Шумо чӣ гуна посух медиҳед, дар бораи чизи муҳим ва шавқовар барои шумо? Тағйироти нақши ҳамсарон чӣ хатарро дар пай дорад?

Ин соати тарбиявӣ аввалан ба хонандагони синфҳои болои фаҳмиши ҳифзи бахши пайдарҳамии оила ба унвони омили кафолатдиҳандаи устуворӣ, сониян тасаввурот дар бораи сифати мардӣ ва сифати занӣ дар бораи рафтори мақбул дар оила, ки нишонаи назарраси муносибати арзишнок нисбат ба оила ва ҳаёти оилавӣ мебошад, мусоидат намуд. Дар қорҳои таҷрибавӣ мо соатҳои тарбиявӣ бо гузаронидани қорҳои амалӣ, суҳбат, мизи мудаввар ва ғайра такмил карда мешавад. Чун самаранокии тарбияи муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ ба ҳамоҳангии шаклҳои

гуногуни чорабиниҳои тарбиявӣ ва алоқаи байниҳамдигарии онҳо вобаста мебошад. Дар ин робита, қайд кардан ба маврид аст, ки барои тарбияи муносибати арзишнок нисбат ба оила, ки бо он роҳҳо интиқол дода намешавад ва донишхоро низ ҳамчун арзиш ёд додан номумкин аст, пас лозим аст онҳоро аз сар гузаронид [42, с. 11]. Аз ин рӯ, роҳи онҳо тавассути азсаргузаронии таҷрибаи эмотсионалӣ чараён мегирад.

Мақсади ин шакл сохтани таҷрибаи эҷодӣ, ки дар он арзишҳои ахлоқӣ, эстетикӣ ва дигар арзишҳо аз сар гузаронида мешавад, пазируфтани онҳо аз тарафи инсон ба ҷаҳони маънавии хеш ба амал меояд, муносибати арзишнок нисбат ба оила ташаккул меёбад. Ба унвони мисол адабиёти педагогиро бо номи «*Оилаи ман*» мисол меорем. Вай барои иштирокчиёни ин шакл нақши гуногуни ҳаётиро кушод: хонанда, дӯсти оиладор, ки дар чараёни корҳои лабораторӣ аз сар гузарониданд, ҷаҳони арзишҳои худро бунёд карда, хонаи хушбатию оилавии худро бунёд карданд.

Расми 13. – Амсилаи корҳои лабораторияҳои педагогӣ

Дар тартиби корҳои лабораторӣ марҳилаҳои зерин гузошта шудаанд:

- *муайянкунанда* – асосноккунандаи фаъолияти минбаъда тавассути иҷоиши супоришҳо;
- *худсозасозӣ* – сохтани маҳсулоти интеллектуалии худӣ: тафсири таҷриба, ифода кардани ғояҳо, фарзияи тарҳ ва амсоли инҳо. Дар марҳилаҳои баъдӣ сохтани маҳсулоти эҷодӣ, ки дар он ҷо «*хонаи хушбахтии оилавӣ амсиласозӣ*» шуда буд. Марҳилаи асосӣ мурочиат ба иттилооти ҷадид ва коркардӣ кор бо эплаҳзаҳо аз асарҳои адабиёти бадеиро дар назар дошт ва дар ин раванд маҳсулоти эҷодӣ ислоҳ шуда, бо фаҳмиши якдигарфаҳмии оилавӣ такмил карда мешуд. Минбаъд пешниҳоди саволҳои нав ва ҷустуҷӯи ҷавоб ба онҳо сурат мегирифт: «*Кадам асосҳо дар хонаи падарӣ гузошта мешуданд?*». Дар поёни кор ба иштирокчиён пешниҳод карда шуд, ки ин ҷумлаи нотамодро ба итмом бирасонанд «*Хонаи падари ин...*».

Дар марҳилаи ниҳоии кор хонандагони синфҳои болоӣ он чӣ ки аз сар гузаронида буданд, онро ташкил карданд ва дар ин ҷараён пешниҳодҳо доир ба сохтани мавқеи муносиб дар оила пешниҳод гардида буданд. Дар фаъолияти тарбиявии мактаб доир ба ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила ҷойи асосиро суҳбат, бавежа суҳбати этикӣ, ки мақсади онҳо бойгардонидани тасаввуроти ахлоқӣ ва мафҳумҳои марбут ба рафторҳои мусбат ва рафторҳо дар ҷомеа ва оила ташкил медиҳад, ишғол мекунад. Аз ин рӯ, дар ҷараёни корҳои таҷрибавӣ мо суҳбатҳои инфиродӣ ва гурӯҳиро вобаста ба нишонаҳои гендерӣ, вобаста ба манфиатҳо, мутобиқ ба сатҳи муносири муносибатҳои арзишнок нисбат ба ҳаёти оилавӣ мавриди истифода қарор додем. Бо ин мақсад суҳбатҳои гурӯҳӣ (бо духтарон) дар мавзӯҳои зерин доир карда шуданд: «*Муҳаббати тарафайн*», «*Абадияти занона*», «*Алоқаҳои қабл аз никоҳӣ ва оқибатҳои бади онҳо барои ҳаёти оянда*». Ин суҳбатҳо бо духтарон ба ташаккули тасаввурот дар бораи идора кардани эҳсосоти хеш, дар бораи иффати занона, нисбат ба якдигар ғамхорона муносибат кардан, тарбияи сифатҳои ахлоқии хонандагони синфҳои болоӣ – содик

будан, поквичдонӣ, масъулият доштан бобати рафторҳои хеш, дарки муҳимияти тарзи ҳаёти солим, барои хушбахтии оилаи оянда, ки нишонаҳои муносибати арзишнок нисбат ба бунёди оиларо ташкил медиҳад. Бо ҷавонписарон ҳангоми суҳбат мавзӯҳои зерин мавриди истифода қарор гирифтанд: «*Шаъну шарафи мард*», «*Нақши падар дар тарбияи фарзандон*», «*Латофати зан дар дастӣ мард аст*» ва монанди инҳо, ки мақсади онҳо тарбияи мардонагӣ, мустақилият, масъулиятшиносӣ, шаҳрванд будан, ғамхорона муносибат қардан нисбат ба ҷинси зан, ташаккули тасаввурот дар бораи нақши мард ва падар дар оила ва дарки муҳимияти онҳо дар ифодаи муносибати арзишнок нисбат ба ҳаёти оилавӣ мебошад.

Дар ин замина соати тарбиявӣ ба таври даркорӣ ба андӯхтани донишҳо дар бораи оила, арзишҳои оилавӣ, вазифаҳои калидӣ ва ба ҷаъолият асосёфтаи оиладори оянда ва амсоли инҳо мусоидат қарданд. Лабораторияи педагогӣ барои аз худ қардани муносибати арзишноки амалӣ нисбат ба ҳаёти оилавӣ шароит муҳайё қарда, суҳбатҳои гурӯҳӣ бошад, ба таҳкими донишҳо дар бораи моҳияти муносибати арзишнок нисбат ба оила ва инкишофи ҷузъҳои он бо дарназардошти манфиатҳо ва сатҳи ташаккулёфтагии ин ҳислат дар ҳонандагони синфҳои болоӣ мусоидат қарданд. Дар ҷараёни қорҳои озмоишӣ методҳои гуногун ба таври васеъ мавриди истифода қарор гирифтанд. Аммо ҳамон тавре ки адолатона қайд мекунам, мураккабии интиҳоби метод аз он иборат аст, ки аз як сӯ муносибатҳои арзишноки шахсият ҳамон танзимгари рафтор мебошанд, ки онро ҳуди шахсият таҳия менамояд, аз сӯи дигар интиҳоби он ҷизе ки барои инсон аҳамият дорад, вай интиҳоби озод мебошад, аз сӯи дигар низоми ташкилушдаи тарбиявӣ омӯзгорро вазифадор мекунад интиҳоби ҳонандагонро ба самти лозимаи тарбияи арзишҳои умумибашарӣ равона намояд [29, с. 27].

Ҳамин тариқ, методи боварқунонидан ба дарқ, воқеият доштани асоси ахлоқии оила, ба зарурати ҳаётии аз худ қардан барои оила, ғояҳои

арзишӣ, андешаҳо, меъёрҳои рафтор, меъёрҳои арзёбӣ, муносибатҳои ботинӣ ва амсоли инҳо мусоидат намуд.

Бо ин мақсад мо чунин методҳо аз қабилӣ баҳс, табодули афкор, диалог, ки алоқаи бевосита бо аудиторияро дар назар дорад, мавриди истифода қарор додем, ки имкон доданд, диққатро ба масъалаҳои нисбатан муҳимм ҷалб намуда, мазмун ва суръати ифода қарданро бо дарназардошти хусусиятҳои аудитория, ошкор намудани сатҳи хабар доштан доир ба ин масъала муайян намоем.

Барои арзёбии дурусти рафтори худ ва дарки талабот – фаҳмидани маъноӣ ҳаёту ғайолиятӣ ҳеш, интиҳоби вазъҳои мутобиқ бобати изҳори нишонаҳои муносибати арзишнок нисбат ба оила мо методҳои ҳавасмандсозиро мавриди истифода қарор додем. Мо инчунин ба он тақия қардем, ки самаранокии тарбияи муносибати арзишнок нисбат ба оила дар ҳонандагони синфҳои болоӣ дар бисёр ҷиҳат аз ҳамоҳангӣ ва танзими амалиётҳо аз тарафи омӯзгорон ва волидайн вобастагӣ дорад, ки ба омӯзгорон имкон медиҳад беҳтар мактаббачагонро бишиносанд, онҳоро дар вазъиятҳои гуногун дида ва хусусиятҳои инфиродии онҳоро бифаҳманд ва дар асоси маълумотҳои ба даст омада ҷараёни тарбиявиرو доир ба ин масъала ба роҳ монанд, ҷунки бавежа оила бояд дар насли наврас арзишҳои ахлоқӣ ва тамоюлҳои арзиширо ҷой бидиҳад.

Кори муштараки мактаб ва оила доир ба ташаккули муносибати арзишнок дар ҳонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила масъалаҳои зеринро дар назар дорад:

- қушодани иқтидори махсуси арзишию тарбиявии оила барои қаҳрамонӣ, ки бо имконоти он алоқаманд мебошад: ҳифз ва таҳкими анъанаҳои оила; эҷод намудани ғазои оилавӣ; ҷалби насли қалонсол ба ҷараёни тарбия; ташкили ғайолиятӣ гуногуни интиқодӣ; пешниҳоди намунаҳои идоракунии муносибати арзишнок дар оила ва амсоли инҳо;

- шиносой бо низоми таъсиррасониҳои тарбиявӣ тавассути иштироки волидайн дар баррасии нақша ва барномаи корҳои тарбиявӣ доир ба ташаккули арзишҳои оилавӣ дар хонандагон ва амсоли инҳо.

Дар чараёни корҳои озмоишӣ мо ба таври васеъ чунин шаклҳои муносибати арзишнок нисбат ба оиларо мавриди истифода қарор додем; кумакҳои иттилоотию методӣ ба монанди: маҷлиси волидайн, кумитаҳои методии волидайн, мулоқоти волидайн бо маъмурияти мактаб, психологҳо, коркунони соҳаи иҷтимоӣ ва амсоли инҳо, инчунин воситаҳои тарбия бобати баланд бардоштани фарҳанги педагогии донишҳои волидайн тавассути шаклҳои зерин – суҳанронии волидайн, студияҳо, семинарҳо, суҳбатҳои гурӯҳӣ ва инфиродӣ, тренингҳои психологӣ ва амсоли инҳо.

Масалан, ба унвони шакл ҳамкории гурӯҳӣ суҳбат ва машварати волидайн доир ба масъалаҳои зерин интихоб шуда буданд: *«Фарҳанги муошират дар оила»*, *«Муҳаббати аввалин»*, *«Дар оилаи кӯдаки калон»*, *«Кӣ ба кӯдак изҳори муҳаббат мекунад»* ва ғайра.

Баъзеҳо ба таври сода ва равшан хостаҳои худро баён карданд, иштибоҳот дар муошират ба қайд гирифта шуд; диққати асосӣ ба муносибати эҳтиромона нисбат ба эҳсосоти кӯдак зоҳир карда мешуд, самимият, муаддабӣ ва амсоли инҳо; масъалаҳои ҳуқуқ ва вазифаҳои онҳо низ матраҳ карда шуданд.

Шароити асосии тарбияи муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагон дар чараёни корҳои муштарак ба монанди суҳбатҳои оилавии аз таҳи дил, яққоя гузаронидани таътил, соати тарбиявӣ, ки ба наздик шудани волидайн ва кӯдакон мусоидат мекунад ва волидайн дар бораи муҳаббати аввалини хеш ва дигар ҳодисаҳои ҷолиби зиндагии худ бо фарзандони хеш суҳбат мекунанд ва бо ин роҳ ба инкишофи муносибати арзишнок нисбат ба оила таъсири мусбат мерасонанд.

Ҳамин тариқ маводи ин марҳилаи таҳқиқот нишон доданд, ки дар инкишофи эмотсионалӣ ва ҷузъҳои фаъолияти муносибати арзишнок

нисбат ба оила ва ҳаёти оилавӣ тағйиротҳои мусбат ба амал омаданд, нишонаҳои чузъҳои мусбӣ ва муштарак устувор гардиданд. Ин аз ҳисоби истифодаи мунтазами нерӯи тарбиявӣ дар оила дар ҳар як шакли истифодашавандаи ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ ва ҷалби волидайн ба чараёни тарбиявӣ ба амал омадааст.

2.3. Ҷамъбасти корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ доир ба ташаккули муносибати хонандагони синфҳои болоӣ ба оила ҳамчун арзиши муҳимми иҷтимоӣ

Дар ин фасл мо натиҷаи корҳои таҷрибавӣ-озмоиширо оид ба ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ дар шароити фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Дар асоси маълумоти ба даст овардашудаи озмоишӣ ва истифодаи методҳои гуногуни тарбиявӣ оид ба дарки арзишҳои оилавӣ аз ҷониби хонандагони синфҳои болоӣ дар шароити фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон корҳои зиёд анҷом дода шуд. Зимни муайян кардани ҷанбаи мазмунӣ-муҳтавоии марҳилаи ташаккулёбандаи корҳои озмоишӣ мо ба он қоидаҳое таъя кардем, ки ин марҳила дар тамоми сатҳҳо ва марҳилаҳои ташкили ҳеш бояд идомаи мустақими ҳамаи таҳқиқоти қаблии мо бошад ва амалан инкишоф ва истиқрори муносибати арзишнок нисбат ба оила, ҷомеа ва иҷтимоъ бошад.

Бо таваҷҷуҳ ба хусусияти вазифаҳои дар таҳқиқот пешниҳодшуда, талаботи муҳимми тавсифкунандаи ин марҳила ин дастрасии ба таври қофӣ возеҳи ҳамоҳангӣ ва воситаҳои таъмини педагогии чараёни таҳқиқшаванда бо дарёфти натиҷаҳо дар бораи моҳияти муносибати арзишноки оиладори оянда нисбат ба ҳаёти оилавӣ бо принципҳои

асосии худӣ чараёни ташаккули онҳо дар шароитҳои фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба ҳисоб меравад.

Натиҷаи корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ бо маълумотҳои ҳударзёбӣ ва арзёбии коршиносии ҷузъҳо ва сатҳи ташаккулёфтаи муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оилаи гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ тасдиқи худро ёфтанд. Арзёбии коршиносӣ аз тарафи омӯзгорон ва роҳбарони синфҳо ташкил кардашуда буд. Маълумотҳои миқдорӣ ва сифатӣ ба таври бонизом дар тамоми давраҳои озмоиши татбиқкунанда гузаронида мешуданд ва маълумотҳо дар ҷадвал ва диаграммаҳо нишон дода шудаанд.

Ба таври фарзия мо ба он така кардем, ки дар чараёни ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ тағйирёбии дараҷаи инкишофёфтаи гурӯҳи озмоишӣ нисбат ба гурӯҳи назоратӣ афзоиш ёфта, пас амсилаи аз тарафи мо тарҳрезӣшуда доир ба масъалаи мавриди назар тасдиқи худро ёфт. Таҳлиси асосӣ дар аввал ва поёни таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишӣ гузаронида шуданд.

Иштироки хонандагони синфҳои болоӣ дар ин чараён ба таври фаъолона ворид шудани онҳо ба ҳударзёбии ҷузъҳои муносибати арзишнок нисбат ба ҳаёти оилавӣ ба амал пайвастанд. Сатҳи аввалия аз рӯйи ҷузъҳои зерин арзёбӣ карда шудааст: маърифатӣ, эмотсионалию арзишӣ ва фаъолиятнокӣ. Ин ҷузъҳо ба таври яқинорча фаъолият мекунанд ва дар чараёни талим пайдо шуда, ба унвони воситаи ташаккули муносибати арзишнок дар низомии мактабӣ нисбат ба ҳаёти оилавӣ тавассути нишондиҳандаҳои муайян баромад мекунанд.

Ҳолӣ миёнаи ҳударзёбии сатҳи ташаккулёфтаи ҳар як хонанда мутобиқ ба формулаи $X = XI$ ҳисоб карда шудааст.

X – балле, ки сатҳи ташаккулёфтаи вачҳҳо, донишҳо, маҳоратҳои хонандагони синфҳои болоиро нишон медиҳад.

N – миқдори омилҳои таҳлилшаванда;

J – рамзи ҷамъ.

Хударзёбии умумии миёнаи сатҳи ташаккулёфтаи муносибатҳои арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оилаи гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ мутобиқ ба формулаи зерин ҳисоб карда шуд $X = \frac{J}{PX2}$

X – дониستاني воҳидҳои ҷудогона;

P – теъдоди умумии донишҷӯён.

Натиҷаҳои озмоиши тарҳрезиишудаи ташаккулёбии муносибати арзишнок дар хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба ҳаёти оилавии гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ бо фоиз P иштирокчиёни пурсиш – C : сатҳҳои мутобиқи ташаккулёфтаи ин сифат хонандагони синфҳои болоӣ мутобиқ ба формулаи зерин ҳисоб карда шуд: $p = -x100\%$

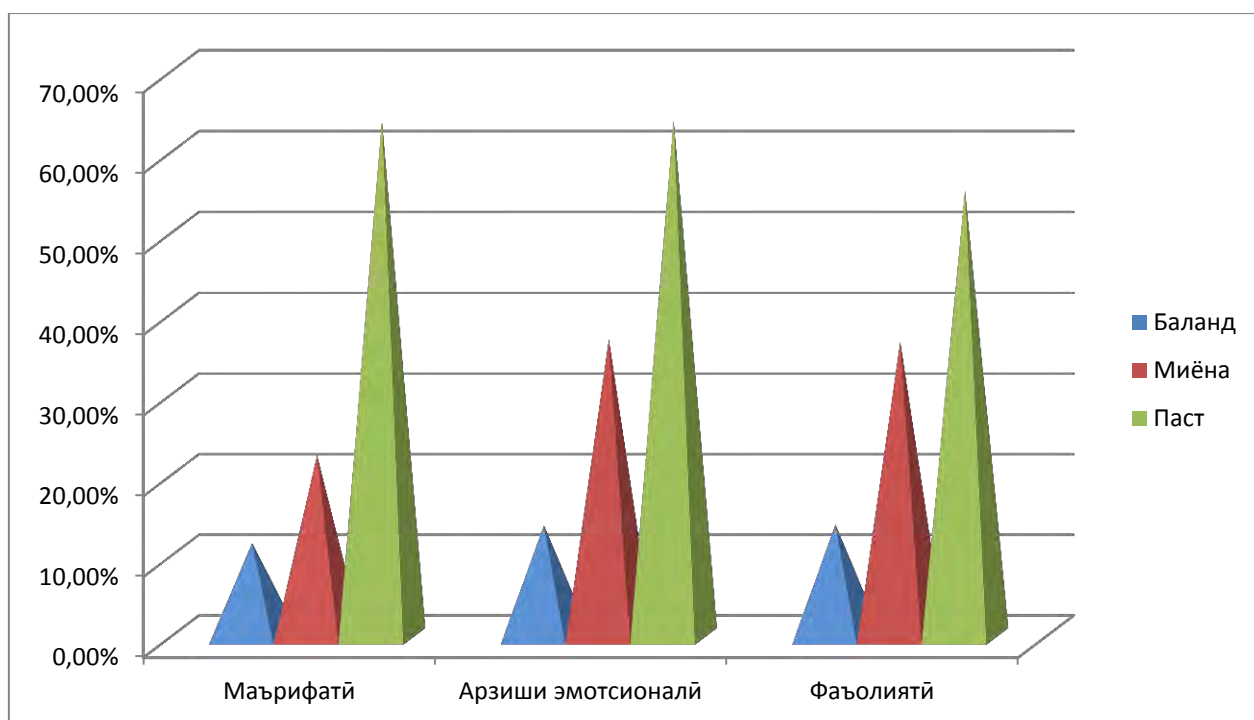
H – теъдоди пурсидашудагон, ки сатҳи ташаккулёфтаи муносибати арзишноки худро нисбат ба оила арзёбӣ мекунанд, дар ин ҷо N – теъдоди умумии пурсидашудагон мебошад.

Ҷадвали 6. – Арзёбии ташаккулёфтаи ҷузъҳои муносибати арзишнок нисбат ба оилаи гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ дар оғози корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ

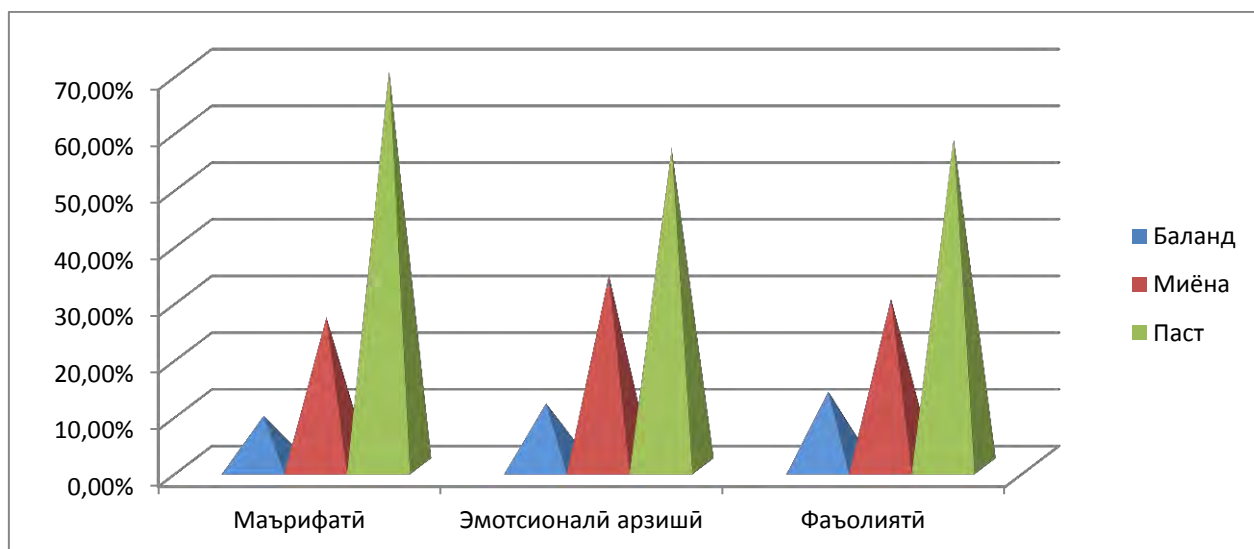
№	Ҷузъҳо	Арзёбии қоршиносии хонандагони синфҳои болоии гурӯҳҳои озмоишӣ	Хударзёбии хонандагони синфҳои болоии гурӯҳҳои озмоишӣ	Арзёбии қоршиносии хонандагони синфҳои болоии гурӯҳҳои назоратӣ	Хударзёбии хонандагони синфҳои болоии гурӯҳҳои назоратӣ
1.	Маърифатӣ	2,8%	3,1%	2,4%	2,8%
2.	Эмотсионалӣ-арзишӣ	3,3%	3,8%	3,1%	3,6%
3.	Фаъолиятнокӣ	3,2%	3,4%	2,8%	3,2%
4.	Мутобиқ ба ҳамаи сифатҳо	3,1%	3,4%	2,8%	3,2%

Ҷадвали 7. - Хударзёбии ҷузъҳои ташаккулёфтаи муносибати арзишнок нисбат ба оилаҳо дар оғози корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ (бо%)

Сатҳҳо	Компонентҳо	Сатҳҳо			Балли миёна
		Баланд	Миёна	Паст	
Гуруҳи озмоишӣ (85 нафар)	Маърифатӣ	11,6%	22,5%	64,1%	3,1%
	Арзишӣ эмотсионалӣ	13,8%	36,9%	64,1%	3,7%
	Фаъолиятӣ	13,9%	36,6%	55,4%	3,2%
Гуруҳи назоратӣ (75 нафар)	Маърифатӣ	8,9%	26,3%	69,8%	3,1%
	Арзишӣ эмотсионалӣ	11,1%	33,7%	56,2%	3,3%
	Фаъолиятӣ	13,2%	29,6%	57,8%	3,1%

Расми 14. – Диаграммаи натиҷаҳои гуруҳҳои озмоишӣ (85 нафар)

Расми 15. – Диаграммаи натиҷаҳои гурӯҳҳои назоратӣ (75 нафар)

Таҳлили гурӯҳбандии хонандагони синфҳои болоии гурӯҳи озмоишӣ мутобиқ ба сатҳи ташаккулёбии ҷузъҳои муносибати арзишнок нисбат ба оила, мутобиқи ҳударзёбии онҳо имкон медиҳад ба ҳулосае биоем, ки барои хонандагони ин синну сол сатҳи миёнаи ташаккулёбии маърифатӣ, эмотсионалӣ арзишнокию фаъолиятнокӣ хос мебошад. Мутобиқ ба ин маълумотҳо мо дар бораи сатҳи ташаккулёфтаи муносибати арзишнок нисбат ба ҳаёти оилавӣ дар оғози корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ мутобиқ ба меъёрҳои таҳияшуда ба ҳулоса омадем.

Ҷадвали 8. – Ташаккулёбии муносибати арзишнок нисбат ба ҳаёти оилавӣ дар хонандагони синфҳои болоӣ

Ҷузъҳо	Ҳолҳо	Шарҳ
1	2	3
Баланд	4,0-5	Ташаккули боишуро на ва устувори арзишҳои оилавӣ дар хонандагони синфҳои болоӣ: – доништан ва фаҳмидани моҳияти муносибати арзишнок нисбат ба оила; – муносибати фаъолана ва мусбат ба арзишҳои оилавӣ; – интиҳоби боишуро на тамоюл ба арзишҳои оилавӣ дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти оилавӣ ва воқеияти иҷтимоӣ; – балад будани маҳорати ба таври мустақилона гузоштани мақсад, банақшагирӣ ва пешгӯии маҳорати анҷом додани ислоҳи муносибатҳои байниҳамдигарӣ дар ҳаёт ва фаъолияти оилавӣ; – кӯшиш ба худомӯзӣ ва худтарбиякунӣ доир ба ин самт.
Миёна	3,0-3,9	Ташаккул ёфтани арзишҳои оилавӣ асосан: – арзишҳои оилавӣ то ба охир аз тарафи шахсият дарк нашудаанд; – муносибати камфаъолиятию мусбат ба арзишҳои оилавӣ; – ҳавасмандӣ дар худтатбиқкунӣ ба мушоҳида мерасад; – қисман балад будани маҳорати ба таври мустақилона гузоштани мақсад, банақшагирӣ ва пешгӯии масъалаҳои оилаи худӣ ва анҷом

		додани ислоҳот дар ин самт.
Паст	2,0-3,0 ва 2,0-1,0	<i>Ба таври нокифоя ташаккулёбии муносибати арзишнок нисбат ба оила:</i> – муносибати бетафовут нисбат ба ҳаёти оилавӣ; – донишҳо дар бораи муносибати арзишнок нисбат ба оила ва роҳҳои ташаккули ин муносибатҳо ба таври кофӣ пурра нест; – нокифоя будани интиҳоби бошууронаи тамоюли иҷтимоӣ; – рафтор лаҳзагӣ буда, аз берун ҳавасманд гардонида шуда истодааст; – мавҷуд набудани сифатҳои иродавӣ ва маҳоратҳои танзимгарӣ, қобилият нисбат ба таҳлили зиддиятҳои оилавӣ.

Арзёбии худ бо сатҳи баланди ташаккулёфтаи арзишҳои оилавӣ (аз 4 то 5 ҳол) – 12 нафар (7%); бо сатҳи миёна (аз 3 то 3,9 ҳол) – 34 нафар (23%); бо сатҳи паст – 114 нафар (70%) дар гурӯҳи озмоишӣ. Барои хонандагони синфҳои болоӣ дар гурӯҳҳои назоратӣ мутаносибан – 145 (8%), 36 (24%), 112 (69%)-ро ташкил дод.

Сатҳи сабтшудаи ташаккулёфтаи муносибатҳои арзишнок нисбат ба оиларо мо ҳамчун сатҳи аввалӣ ҳисоб кардем. Маълумоти ҷадвали 8 нишон медиҳанд, ки барои мактаббачагони гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ дар оғози озмоиш сатҳи миёнаи ташаккулёфтагӣ хос мебошад. Ба мақсади арзёбии воқеии натиҷаҳои озмоиш арзёбии коршиносии ташаккулёфтаи муносибати арзишнок дар хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила мутобиқ ба гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ муайян карда шуда буд. Барои ин кор мушоҳидаи бетанаффуси педагогӣ аз болои фаъолияти ҳар як хонандаи синфи болоӣ ва пурсишнома ташкил карда шуда буд, андешаи омӯзгорони фаннӣ ва роҳбарони синфҳо ба назар гирифта шуд. Таҳлили муқоисавии маълумоти ба даст омада нишон доданд, ки арзёбии коршиносии мактаббача бо хударзёбии ӯ мувофиқат намекунад, яъне хударзёбии баланд ба мушоҳида мерасад.

Ба мақсади муайн кардан ва ё муайян накардани ихтилофҳои аниқ дар байни гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ дар ин марҳила мо меъёрҳои

Фишерро мавриди истифода қарор додем. Муқоиса нишон дод, ки дар оғози қорҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ ихтилофи оморӣ на он қадар зиёд аст, ки пас ин гурӯҳҳоро ба якдигар қобили муқоиса пиндоштан дуруст аст. Ҳамин тариқ, марҳилаи тасдиқкунанда ба қушодани асосҳои назариявии муносибати арзишноки ҳонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила мусоидат карда имкон дод, амсилаи назариявии ҷараёни ташаккули муносибатҳои арзишнок ва механизмҳои таъбиқи онҳо дар шароити ғайолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ таҳия карда шавад. Барномаи озмоиширо таҳия карда, дар марҳилаи ташаккулёбӣ мо кӯшиш кардем мазмун, шаклҳо, методҳо ва воситаҳои ҷараёни таълимӣ-тарбиявиро муайян карда, онҳоро дар асоси иттилоот, маъноӣ арзиши андӯхташударо ба мақсади омодагии ҳонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба ҳаёти оилавӣ дар ҷараёни омӯзиши фанҳои зерин ба монанди: «Ҷамъиятишиносӣ», «Таърих», «Адабиёт», «Биология» амалӣ намоем.

Омӯзиши мазмуни онҳо нишон дод, ки фанҳои мазкур дорои маводе мебошанд, ки донишҳоро дар бораи хусусиятҳои муносибати байни ашхос, асосҳои ҳуқуқи оилавӣ, дар соҳаи никоҳ ва муносибатҳои оилавӣ, дар бораи масоили ахлоқӣ-этикӣ рағбона карда ва ҳамин тариқ ба ташаккули арзишҳои оилавии муносибат дар ҳонандагон мусоидат мекунад. Дар ҷараёни қорҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ ҳангоми омӯзиши «Муқаддимаи ҷомеашиносӣ» (синфҳои 9-10) мо кӯшиш кардем, ки бо арзишҳои оилавӣ, маънавӣ ва талаботҳои моддӣ, ба масоили марбут ба ҳаёт, категорияҳои ахлоқии дӯстӣ ва муҳаббат, шараф ва садоқат, фарҳанги муошират ва амсоли инҳо шинос шавем.

Дар ҷараёни омӯхтани фанҳои «Адабиёт» муносибати арзишнок нисбат ба оила, қабл аз ҳама ба воситаи муоширати ҳонандагон бо ҳомилони арзишҳои инсонӣ ташаккул меёбад. Аз ин рӯ, ҳангоми омӯхтани асарҳои бадеӣ, таҳлили вазъиятҳои ҳаётии қаҳрамонон, рафторҳои онҳо, ҳислатҳо мо диққати махсуси ҳонандагони синфҳои

болоиро ба мафҳумҳои зерин, аз қабилӣ «қарзи волидайнӣ», «садоқати ҳамсарӣ», «интиҳоби ахлоқӣ», «масъулият бобати оила» ва монанди инҳо равон кардем.

Дар чараёни омӯхтани фанни биология диққати мактаббачагонро ба чунин ҷанбаҳои муносибати арзишнок нисбат ба оила ҳамчун тарбияи ҷинсӣ, физиологӣ-гигиенӣ, инчунин ба даст овардани маълумот дар бораи афзоиши ҷинсӣ, ҳомиладорӣ ва ғамхорӣ дар бораи занӣ ҳомиладор, муносибати эҳтиромона нисбат ба модар ва амсоли инҳо равона кардем.

Дар чараёни корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ мо алоқаи мазмунӣ барномаи «Асосҳои педагогии ташаккули муносибати арзишнок дар ҳонандагони синфҳои болоӣ нисба ба ҳаёти оилавӣ»-ро бо мазмунӣ фанҳои таълимӣ тавассути ҳамоҳанг намудани мазмунӣ барномаҳо бо мазмунӣ маводи таълимӣ дар бораи муносибати арзишнок нисбат ба оила; таъмини пайдарҳамӣ дар ташаккули ин мафҳум, ҳамгироии донишҳои аз худ кардашуда дар самти муносибати арзишнок нисбат ба оила, ҳамкориҳои аз тарафи роҳбари синф муайян карда шуда бо муаллимони фанӣ ва монанди инҳо роҳандозӣ карда, бо ҳам алоқаманд намудем. Таҳлили адабиёти илмӣ нишон дод, ки аз тарафи донишмандони соҳаи педагогика мазмунӣ фаъолияти тарбияи ҳонандагони синфҳои болоӣ гувоҳидиҳанда дар бораи он ки вай бо далелҳо барои ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила бой мебошад, дар шароитҳои муосир муайян карда шудааст.

Аз ин рӯ, мо мазмунӣ муносибати арзишнок нисбат ба оиларо дар чараёни кори озмоишӣ дақиқ кардем. Вай аз дарки мактаббачагон оид ба моҳият, сохтор, муқаддима ба низомӣ донишҳои иҷтимоӣ-ахлоқӣ ҳонандагони синфҳои болоӣ, азсаргузаронии муҳимияти ин категория ҳамчун муносибати арзишноки оиладорӣ оянда иборат мебошад.

Омӯзгорон ва роҳбарони синфҳо бояд ба методикаҳои махсус дар ин масъала мусаллаҳ бошанд. Кумаки методиро барномаи таҳиягашта бо номи «Асосҳои педагогии ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба

оила дар хонандагони синфҳои болоӣ» ва маводи методии замимашуда ба ин барнома расонидааст. Мазмуни фаъолияти тарбиявӣ дар чараёни ташкил ва гузаронидани корҳои таҷрибавӣ ба мо имкон доданд, ки ҳамоҳангии оқилонаи назариявӣ ва амалии маводро дар барномаи номбаршуда муайян намоем.

Дар баҳши назариявии барнома арзишҳои оилавӣ дар ҷанбаҳои таърихӣ, арзишҳои маънавӣ- ахлоқӣ, психологию педагогӣ ва дар дигар ҷанбаҳо дар асоси муносибатҳои гуногун мавриди баррасӣ қарор гирифтанд.

Дар баҳши амалӣ вазъиятҳои гуногуни педагогӣ, ки чараёни маърифатиро фаъол гардонида барои аз тарафи хонандагони синфҳои болоӣ аз худ кардани малакаҳои муайяни муносибати арзишнок нисбат ба оила мусоидат мекунанд, меъёри рафторҳои онҳо шудаанд.

Маводи методии барномаи *«Асосҳои педагогии ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ»* дорои вазъиятҳои амсилавӣ, вазъиятҳои тарбиявии педагогӣ, практикумҳои психологӣ, бозигҳои нақшдор ва амсоли инҳо мебошанд.

Бо таваҷҷӯҳ ба он ки амсилаи раванди ташаккули муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила, ки мо онро сохтаем, шомили марҳилаҳои зерин, ба монанди тамоюл, азхуд кардан ва тағйирёбӣ мебошад. Аз ин рӯ, дар поёни ҳар як марҳила мо санҷишҳои назоратӣ доир ба ҷузъҳои маърифатӣ, эмотсионалию арзишӣ ва фаъолиятнокии муносибати арзишнок нисбат ба оила анҷом дода, аз болои тағйирёбӣ ва вазъҳои интиҳоби сифатҳои оилавӣ ва мақсадҳои онҳо нисбат ба ҳаёти оилавӣ мушоҳида намудем. Инчунин қаноатмандӣ ва сатҳи омодагии хонандагонро нисбат ба ҳаёти оилавӣ дар фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мавриди баррасӣ қарор додем.

Дар марҳилаи якум мо мақсад гузоштем, ки сатҳи инкишофи мусбии хонандагони синфҳои болоиро нисбат ба ҳаёти оилавӣ, ташкили вазъият

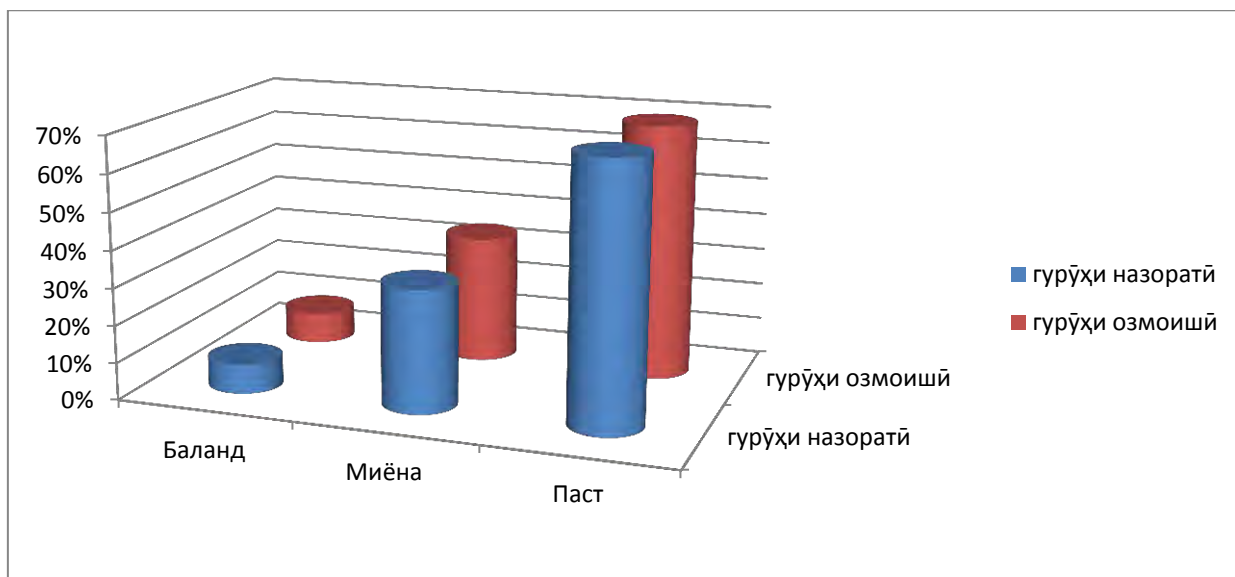
барои дар онҳо инкишоф додани талаботи муносибати арзишнок нисбат ба оила ҳамчун шахрванди оянда муайян намоем.

Пас аз ба поён расидани ин марҳила ташҳиси сатҳи ташаккулёфтаи арзишҳои оилавӣ дар хонандагони синфҳои болоӣ дар асоси арзёбии коршиносон ва хударзёбии худӣ хонандагони синфҳои болоӣ гузаронида шуд.

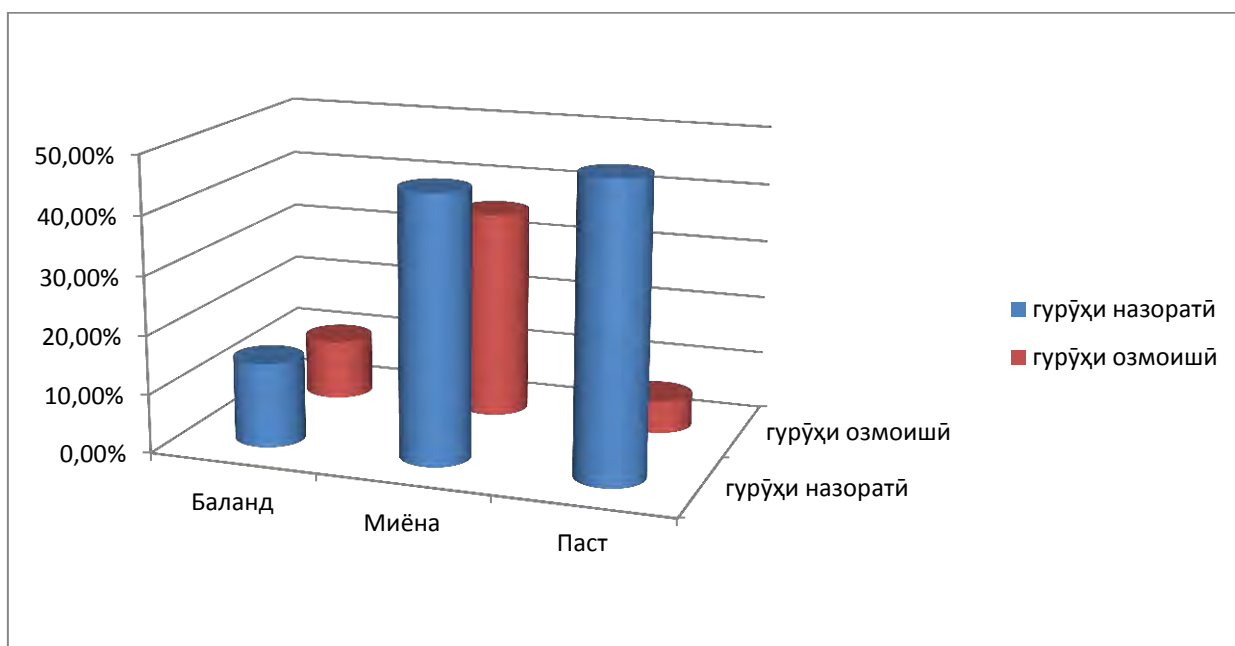
Чадвали 10. – Натиҷа арзёбии коршиносон ва хударзёбии худӣ хонандагони синфҳои болоӣ

Сатҳи ташаккулёфтаи арзишҳои оилавӣ	Маълумотҳо то оғози корҳои озмоишӣ (бо %)		Маълумотҳои аввалини санҷишҳои фосилавӣ (бо %)	
	гурӯҳи назоратӣ	гурӯҳи озмоишӣ	гурӯҳи назоратӣ	гурӯҳи озмоишӣ
Баланд	8%	8,5%	14,3%	10,3%
Миёна	33%	34,5%	45,2%	35,6%
Паст	70%	69%	49,5%	5,6%

Таҳлили муқоисавии маълумоти аввалия ва санҷиши аввалини фосилавӣ нишон доданд, ки муносибатҳои мусбӣ нисбат ба арзишҳои оилавӣ мушаххас гардиданд, ҳатто дар гурӯҳҳои озмоишӣ ин раванд нисбатан муфидтар рафта истодааст. Афзоиши назаррас оид ба аз худ кардани арзишҳои оилавӣ дар теъдоди хонандагони синфҳои болоӣ дар сатҳи бааланд ба мушоҳида мерасад, аз 8% то 14,3% дар гурӯҳҳои назоратӣ аз 8,5% то 10,5%, дар ҳоле ки фоизи таносуби хонандагони синфҳои болоӣ сатҳи пастӣ ташаккулёфтаи арзишҳои оилавӣ кам шудааст, аз 70% то 59,5% дар гурӯҳи назоратӣ бошад аз 69% то 54,1%.

Расми 16. – Диаграммаи маълумотҳо то оғози корҳои озмоишӣ (бо %)

Расми 17. – Диаграммаи маълумотҳои аввалини санчишҳои фосилавӣ (бо %)

Маълумоти ба дастонида, дар ин марҳилаи таҳқиқот дар бораи он гувоҳӣ медиҳанд, ки мавҷуд будани сифати таҳқиқшаванда дар хонандагони синфҳои болоӣ дар раванди фаъолияти тарбиявӣ ба истиқрор ва инкишофи нисбатан фаъоли муносибати арзишнок нисбат ба ҳаёти оилавӣ мусоидат мекунад.

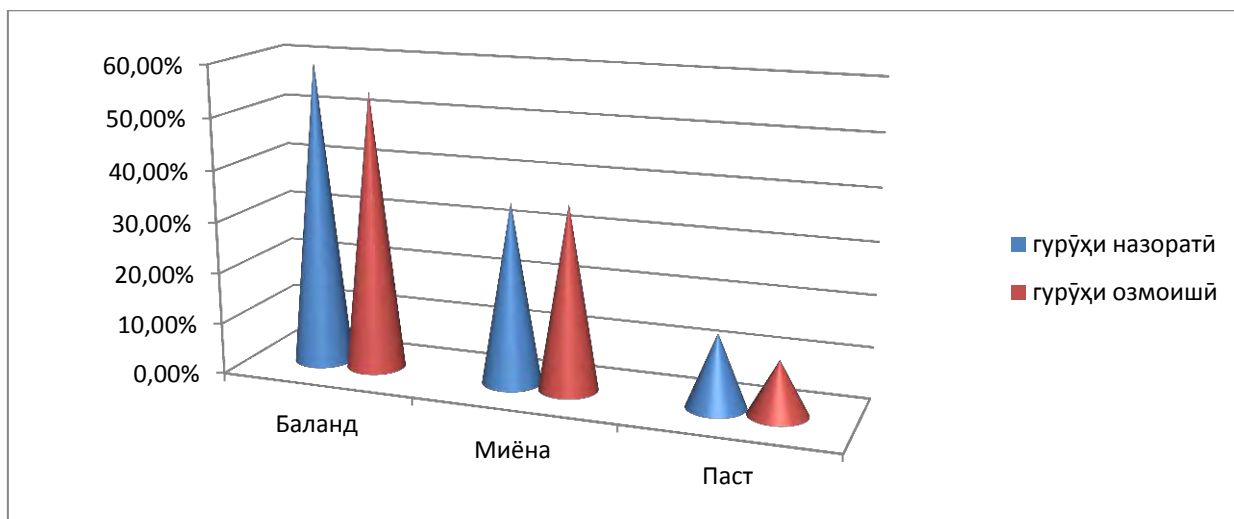
Маълум аст, ки инсон фақат дар сурати аз худ кардани фарҳангӣ иҷтимоӣ ба шахсият мубаддал мегардад. Илм кайҳо исбот намудааст, ки чунин аз худ кардан дар шакли табдил додани ҳолати берунӣ ба ботинӣ тавассути низоми вазифаҳои иҷтимоӣ, ки дар чараёни тарбия, аз берун омада, ба ботини фазои «ман» табдил меёбанд, амалӣ карда мешаванд.

Аз ин рӯ, мақсади марҳилаи баъдии кори озмоишӣ нисбат додан ва аз худ кардани арзишҳои оилавӣ аз ҷониби хонандагони синфҳои болоӣ, тасдиқи донишҳо ва маҳоратҳои мавҷуд буда доир ба ин масъала дар шароитҳои фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ иборат мебошад.

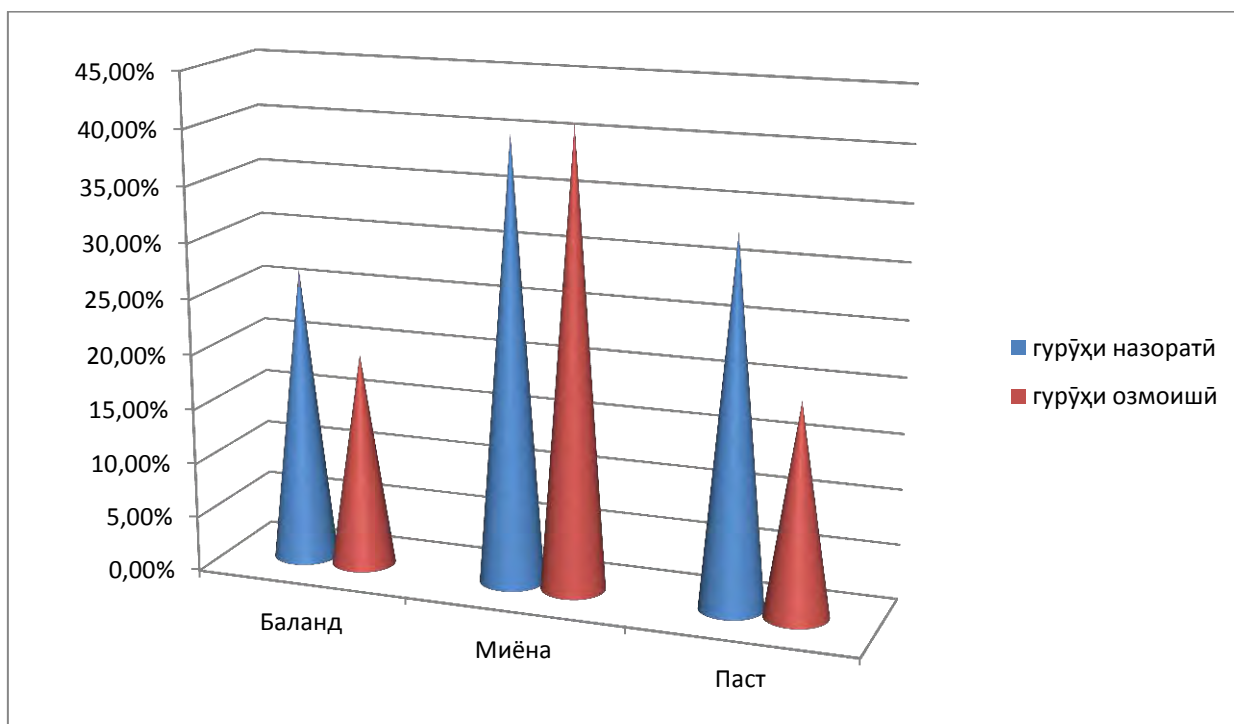
Пас аз ба итмом расонидани марҳилаи дуҷуми таҳқиқот санҷиши зерини ғосилавӣ анҷом дода шуда буд. Ин кор ба хоҳири инъикоси тағйирёбии ташаккули муносибати арзишнок дар хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила анҷом дода шуд. Маълумоти арзишҳои буриши аввалин ва дувумини ғосилавӣ дар ҷадвали зерин нишон дода шудааст.

Ҷадвали 11. – Арзишҳои буриши аввалин ва дувумини ғосилавӣ

Сатҳи ташаккулёфтаи арзишҳои оилавӣ	Маълумотҳо то оғози корҳои озмоишӣ (бо %)		Маълумотҳои аввалини санҷишҳои ғосилавӣ (бо %)	
	гурӯҳи назоратӣ	гурӯҳи озмоишӣ	гурӯҳи назоратӣ	гурӯҳи озмоишӣ
Баланд	59,5%	54,4%	26,8%	19,5%
Миёна	35,2%	35,9%	40,1%	41,3%
Паст	14,3%	10,5%	33,1%	19,2%

Расми 18. – Диаграммаи маълумотҳо то оғози корҳои озмоишӣ (бо %)

Расми 19. – Диаграммаи маълумотҳои аввалини санчишҳои фосилавӣ (бо %)

Бо таваҷҷуҳ ба маълумотҳои ба даст омада, дар марҳилаи ниҳони корҳои озмоишӣ корҳои трабиявӣ аз он иборат буданд, ки аввалн, тасдиқ кардани дуруст будани мавқеъ нисбат ба оила ва арзишҳои он, васеъ намудани донишҳои онҳо доир ба ин самт; ташаккули маҳорати зоҳир намудани ғамхорӣ ва азсаргузаронӣ, ғамхорӣ дар бораи аъзоёни оила; фаъолгардонии худтарбиякунӣ ва таъсиррасонӣ ба аниқсозии намунаи

хаёти оилавӣ, сониян, мо кӯшиш кардем, ки ба таври муаддабона сатҳи нисбатан пасти муносибати арзишнок нисбат ба ҳаёти оилави хонандагони синфҳои болоиро муайян намоем.

Корҳои таҷрибавӣ дар марҳилаи ниҳойӣ нишон доданд, ки тағйиротҳои мусбат дар сатҳи ташаккулёфтагии муносибати арзишнок нисбат ба оил аз ҳисоби татбиқи имконияти тарбиявии барномаи *«Асосҳои педагогии ташаккули муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила»*, ки тасавуротҳои хонандагонро дар бораи моҳияти муносибати арзишнок нисбат ба оила амиқ ва ғанӣ гардонида, ба он мусоидат намуд, ки ин муносибат баҳоғати ахлоқии мактаббачагон ва фаъолнокии иҷтимоии онҳоро муайян мекунад; тавассути татбиқи алоқаи мутақобилаи мазмуни барномаи *«Асосҳои педагогии ташаккули ҷанҳои таълимӣ»* ва истифодаи имкопазири тарбиявии ҳар як шакли ташкили машғулиятҳо – соати тарбиявӣ, мизи мудаввар, лабораторияи педагогӣ, машваратҳои гурӯҳӣ ва инфиродӣ дар алоқаи зичи ҳамкориҳои омӯзгорон ва волидайн дар ин чараён.

Ба ғайр аз ин, дар ин марҳилаи таҳқиқот мо аз методҳои эътиқод, намуна, талқинкунӣ, машқ, ташкили фаъолият ва рафтор истифода бурдем. Ҳамзамон, лекторияҳои влидайн, тренингҳо, практикум, конференсияҳоро, ки ба инкишофи ҷузъҳои маърифатӣ, эмотсионалию арзишӣ ва фаъолиятнокии муносибати арзишнок нисбат ба ҳаёти оилавӣ мусоидат мекунанд, мавриди истифода қарор дода шуданд.

Дар марҳилаи назоратӣ мо ташҳиси муайян кардани сатҳи ташаккулёфтаи муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандгони синфҳои болоиро гузаронидем. Натиҷаҳо дар бораи самаранокии низоми пешниҳодшудаи ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ дар фаъолияти тарбиявӣ гувоҳӣ медиҳад.

Барои тасдиқи самаранокии ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила, технологияҳои корҳои озмоишӣ дар шакли амалан

сохтан ва татбиқ намудани шароитҳои педагогӣ-психологӣ муносиби озмоиши назоратӣ гузаронида шуд, ки ба муқоисаи сатҳи ташаккулёбии арзишҳои оилавӣ дар хонандагони синфҳои болоии гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ, дар ҷадвал оварда шудаанд, равона карда шудааст. Ҳамин тариқ, дар ҷараёни корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ тағйирёбии синнусолии баланд шудани сатҳи ташаккул ёфтани арзишҳои оилавӣ дар хонандагони синфҳои болоӣ ба қайд гирифта шуд.

Дар гурӯҳи озмоишӣ теъдоди хонандагон то 43% афзуда, дар поёни озмоиш 33,1%-ро ташкил дод, дар гурӯҳи назорати бошад, 19,2%. Сатҳи миёна 40,1% (41,3 %). Сатҳи паст 26,8% (39,5%).

Муқоисаи натиҷаҳои ташаккулёбии муносибати арзишнок дар хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оилаи гурӯҳҳои озмоишӣ имкон медиҳад тасдиқ ва иқрор кунем, ки дар ҷараёни гузаронидани таҳқиқот тағйиротҳои сифатӣ ва миқдорӣ ин падида дар ҳамаи нишондиҳандаҳо ба амал омадааст:

- 30%-и теъдоди хонандагони синфҳои болоӣ дар сатҳи баланди ташаккулёфтаи муносибати арзишнок нисбат ба оила афзоиш ёфтааст.
- 20%-и теъдоди хонандагони синфҳои болоӣ, ки сатҳи паст ташаккулёфтагии муносибати арзишнок нисбат ба ҳаёти оилавӣ нишон дода буданд, коҳиш ёфтааст.

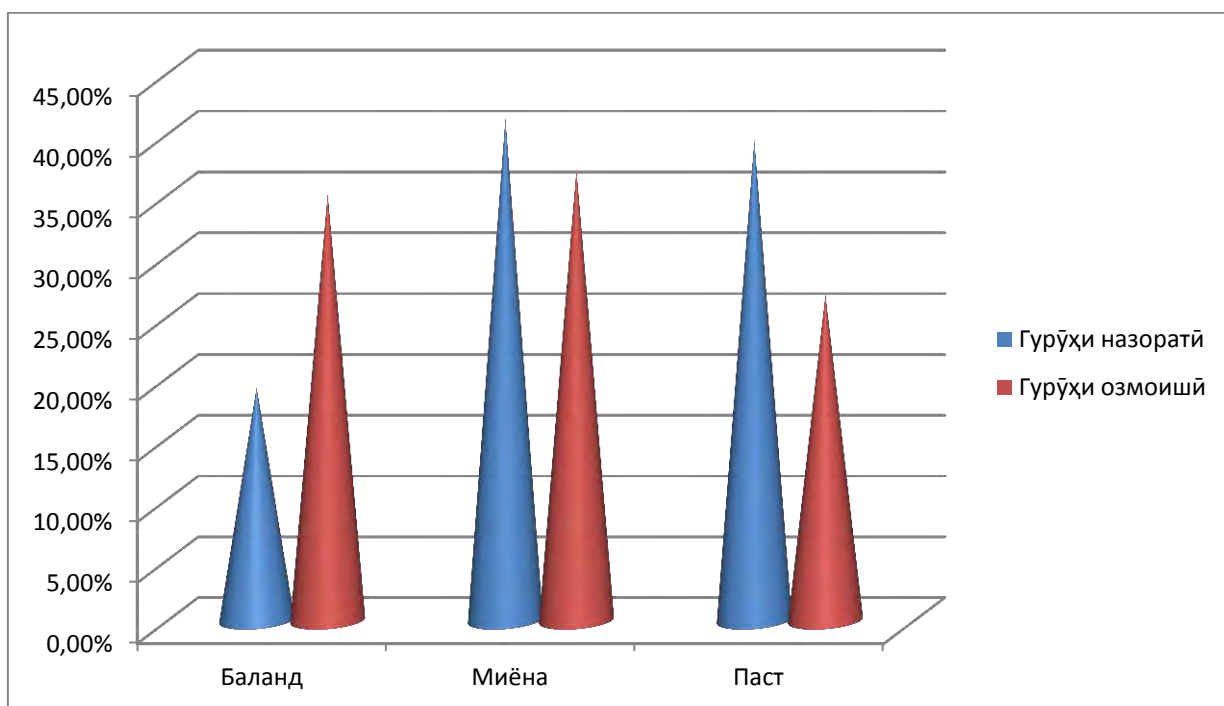
Барои тасдиқи самаранокии ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар доираи татбиқи шароитҳои дахлдори психологию педагогӣ озмоиши назоратӣ гузаронида шуд, ки он ба муқоисаи сатҳи ташаккули муносибатҳои арзишнок дар хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба арзишҳои оилавӣ дар гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ равона карда шудааст. Дар ин бора маълумот дар ҷадвали 12 оварда мешавад.

Ҷадвали 12. – Муқоисаи сатҳи ташаккули муносибатҳои арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ

Сатҳҳо	Маълумотҳои буриши интиҳой	
	Гурӯҳи назоратӣ	Гурӯҳи озмоишӣ
Баланд	19,2%	35,1%
Миёна	41,3%	37,1%
Паст	39,5%	26,8%

Чӣ тавре ки аз ҷадвал бар меояд, тағйироти рушди сатҳи ташаккулёбии арзишҳои оилавӣ дар хонандагони синфҳои болоӣ ба қайд гирифта шудааст. Дар гурӯҳи озмоишӣ теъдоди хонандагони синфҳои болоӣ ба 14,3% афзоиш ёфта, то охири озмоиш 35,3%-ро ташкил намудааст (дар гурӯҳи назорати 19,2%). Сатҳи миёна 40,1%-ро ташкил додааст (дар гурӯҳи назорати 41,36%). Сатҳи паст дар гурӯҳҳои озмоишӣ 26,3%-ро ташкил дод (дар гурӯҳи назорати 39,5%).

Муқоисаи натиҷаҳои ташаккули муносибати арзишнок ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ имкон медиҳад, иқрор кунем, ки дар чараёни гузаронидани таҳқиқот тағйиротҳои миқдорӣ ва сифатӣ дар ҳамаи унсурҳои асосии он ба амал омадааст. 28% теъдоди хонандагоне, ки дар сатҳи баланд қарор доранд, афзоиш ёфтааст, 20% теъдоди хонандагоне, ки сатҳи паст нишон додаанд, коҳиш ёфтааст. Ин рақам дар расми 20 оварда шудааст.

Расми 20. – Диаграммаи натиҷаи муқоисавии марҳилаи тағйирёбанди озмоиш

Барои муайян кардани дуруст будани натиҷаҳои ба даст омада, мо методикаи коркарди омори дар поёни корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ мавриди истифода қарор додем. Таърифи меъёрҳои Фишер имкон дод фарқиятро дар байни натиҷаи гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ ошкор намоем, ки дар ин гурӯҳҳо аз назари омори муҳим махсуб мешаванд (сатҳи баланд – $\phi=2,5$ ҳангоми $p 0,05$; сатҳи миёна – $\phi=1,15$ ҳангоми $p 0,5$; сатҳи паст – $\phi=1,92$ ҳангоми $p 0,05$).

Таҳлили муқоисавии сатҳи ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ зимни раванди фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар марҳилаи ташаккулдиҳанд имкон медиҳад, ки самаранокии амсилаи сохташудаи мо ва маҷмӯи шароитҳои педагогии ба ташаккули муваффақонаи муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ дар шароитҳои фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ошкор карда шавад.

Дар хотимаи диссертатсия натиҷаҳои назариявӣ ва корҳои таҷрибавию озмоишӣ хулоса карда шуда, натиҷаҳои асосии тавсияҳои илмӣ амалӣ ифода гардида, инчунин дурнамои таҳқиқоти минбаъда муайян карда шуд.

Бояд қайд намуд, ки дигаргунӣ, ки дар ҷомеа ба амал омада истодаанд, тағйирёбии низоми муносибати арзишҳо асоснок намуда, тақвияти зарурати ислоҳоти низоми тарбияро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тақвият бахшид. Дар айни ҳол коҳиш ёфтани иқтидори тарбиявии оила, афзоиш ёфтани теъдоди оилаҳои ноустувору нопурра, кофӣ набудани сатҳи омодагии омӯзгорон ва саводнокии волидайн возеҳу равшан аст. Дар айни ҳол таҳлили адабиёти илмӣ-педагогии ба масъалаҳои оилавӣ бахшидашуда асос медиҳад тасдиқ

кунем, ки оила имрӯзҳо омили муҳимтарин дар раванди тарбия боқӣ мемонад.

Таҳқиқоти гузаронидашуда барои ифодаи як қатор хулосаҳои назариявии алоқаманд ба моҳият ва сохтори муносибат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ дар шароити фаъолияти тарбиявӣ имкон дод нуктаҳои назари зерин пешниҳод карда шаванд: нишондиҳандаҳои ташаккули муносибати арзишнок ба оила дар чараёни тарбия; аз тарафи омӯзгорон донишҷӯи мазмун ва мундариҷаи муносибати арзишнок нисбат ба оила ва хусусиятҳои ташаккули он дар синни калони мактабӣ; амалӣ намудани иникшофи унсурҳои маърифатӣ, эмотсионалӣ-арзишӣ ва фаъолиятнокӣ ҳамчун чараёни ягонаи воҳид; дар мазмун ва мундариҷаи тарбияи муносибати арзишнок нисбат ба оила ҷудо кардани самтҳои зеринро мушаххас намуд: ҷорабинҳои тарбиявӣ мутобик ба барномаи таҳия ва татбиқ гардидаи «*Асосҳои педагогии ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ*» ва ҳамкориҳои муназами оила ва мактаб; ба амал баровардани тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ ҳамчун асоси ташаккули муносибати арзишнок ба оила.

Натиҷаи корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ имкон медиҳанд, дар бораи самаранокии методҳо ва воситаҳои тарбияи муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ дар фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ ибрози ақида намоем.

Ҳамин тавр, муқоисаи сатҳи ташаккулёбии муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба арзишҳои оилавӣ зимни фаъолияти табиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумие, ки ба таҳқиқот фаро гирифта шуда буданд, (аз марҳилаи ибтидоӣ то итмоми озмоиш) ба мо имкон медиҳанд, ки самаранокиро натиҷанокии амсилаи тарҳрезӣшударо тасдиқ намоем ва он мавриди истифодаи омӯзгорону волидаи қарор гирад.

Хулосаи боби дуюм

Мутобиқ ба натиҷаи корҳои озмоишӣ доир ба ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила ба хулосаҳои зерин расидем:

1. Дар асоси озмоиши тасдиқкунанда зимни гузаронидани корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ сатҳи аввалияи ташаккулёбии муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила муайян карда шуданд.

2. Барои дастрасӣ ба мақсади гузошташуд, мутобиқ ба амсилаи тарҳрезिशудаи ташаккули муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила дар чараёни фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва татбиқи барномаи «Асосҳои педагогии ташаккули муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба ҳаёти оилавӣ» амалӣ карда шуданд.

3. Дар марҳилаи якуми ташаккулдиҳандаи озмоиш дарки муносибатҳои арзишнок нисбат ба оила ва инкишофи устувории онҳо дар чараёни тарбияи ба шахсият нигаронидашуда ба амал омаданд. Барои ин кор воситаҳои гуногуни педагогӣ, ки дар мазмуни ҷузъҳои маърифатӣ, тарбиявӣ, ташкилию педагогӣ, ҷорабиниҳои тарбиявӣ ҷой дода шудаанд, мавриди истифода қарор гирифтанд. Ин кор ба ташаккули муносибатҳои арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила таъсири муайяне расониданд: теъдоди хонандагони синфҳои болоӣ бо сатҳи миёна ва баланди муносибати арзишнок нисбат ба оила зиёд шуда, сатҳи паст кам шудааст.

Дар марҳилаи дуюми озмоиш таъсирнокии муносибатҳои арзишнок нисбат ба тарбияи оилавӣ дар хонандагони синфҳои болоӣ таҳия гардида, амсилаи рафтори ҳеш дар хонандагони синфҳои болоӣ дар фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба инкишофи муносибати арзишнок нисбат ба оила дар маҷмӯъ ва ба ташаккулёбии ҷузъҳои зерин: маърифатӣ, эмотсионалию арзишӣ ва

фаъолиятнокӣ таъсири назаррасе расонидаанд. Дар гурӯҳҳои озмоишӣ теъдоди хонандагони синфҳои болоӣ чӣхати дарки арзишҳои оилавӣ афзоиш ёфта ва дар поёни озмоиш 35,1%-ро ташкил дод. Сати паст бошад ба 31% коҳиш ёфта, 39,5%-ро ташкил дод. Ин дар натиҷаи ҷалби хонандагони синфҳои болоӣ ва волидайнӣ онҳо ба чараёни фаъоли тарбиявӣ, инчунин истифодаи доимии неруи тарбиявии мазмун, шакл ва методҳои ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба амал омадааст.

4. Кори озмоишӣ дуруст будан ва самаранок будани технологияи пешниҳодшударо чӣхати ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагон тасдиқ мекунанд, Натиҷаҳои озмоишӣшон доданд, ки дар гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ майли умумӣ ба назар мерасад: бо таваҷҷуҳ ба пешравии хонандагони синфҳои болоӣ мутобиқ ба марҳилаҳои ташаккули арзишҳои оилавӣ ташкилшуда мутобиқ ба амсила, арзишҳо, тағйиротҳои ташкилшуда дар муносибатҳои арзишнок нисбат ба оила ва сатҳи инкишофи он дар гурӯҳҳои махсуси мухталиф гуногун мебошанд.

5. Қобили муқоиса будани сатҳи ташаккулёфтаи муносибатҳои арзишиноки хонандагони синфҳои болоӣ то тағйирёбӣ ва дар фарҷоми он имкон медиҳанд, ки самаранокии амсилаи тарҳрезӣшудаи мо тасдиқ ва амалӣ гардад.

6. Истифодаи муваффақиятнокӣ амсилаи ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар асоси муносибати бонизому ҳамгироёна имконоти воқеии дар онҳо ин сифатҳоро ба мақсади такмили чараёни таълимӣ-тарбиявӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ нишон медиҳад.

Ҳамин тариқ, гузаронидани корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ зарурати омодагии мақсадноки хонандагони синфҳои болоиро нисбат ба ҳаёти оилавӣ бо дарназардошти мубрамсозии фаъолияти тарбиявии

хонандагони синфҳои болоӣ тасдиқ мекунад. Таҳлили муқоисавии натиҷаи санҷишҳои назоратӣ тасдиқ карданд, ки бавежа маҷмӯи шароитҳои педагогии ошкоркардашуда дар сохтори амсилаи тарҳрезии оид ба чараҳои ташаккули муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ ба оила самаранокии корҳои гузаронидашуда ва омодагии хонандагонро ба ҳаёти оилавӣ таъмин менамояд.

1. Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия:

Бояд қайд кард, ки дигаргуниҳое, ки дар ҷомеа ба амал омада истодаанд, тағйирёбии низоми муносибати арзишхоро асоснок намуда, тақвияти зарурати ислоҳоти низоми тарбияро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тақвият бахшид. Дар айни ҳол коҳиш ёфтани иқтисоди тарбиявии оила, афзоиш ёфтани теъдоди оилаҳои ноустувору нопурра, кофӣ набудани сатҳи омодагии омӯзгорон ва саводнокии волидайн возеҳу равшан аст. Дар айни ҳол таҳлили адабиёти илмӣ-педагогии ба масъалаҳои оилавӣ бахшидашуда асос медиҳад тасдиқ кунем, ки оила имрӯзҳо омили муҳимтарин дар раванди тарбия боқӣ мемонад.

Таҳлили муқоисавии натиҷаи санҷишҳои назоратӣ тасдиқ карданд, ки бавежа маҷмӯи шароитҳои педагогии ошкоркардашуда дар сохтори амсилаи тарҳрезии оид ба ҷараёни ташаккули муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ ба оила самаранокии корҳои гузаронидашуда ва омодагии хонандагонро ба ҳаёти оилавӣ таъмин менамояд.

1. Хулосаи адабиёти назариявӣ-методологӣ ва психологию педагогӣ дар соҳаи таҳқиқшуда имкон доданд, мубрамияти масъалаи муносибати арзишнок нисбат ба оила дар шароити муосир асоснок карда шавад, ки тасдиқи худро дар зеринҳо ёфтаанд [5-М; 9-М; 11-М; 1-М; 13-М; 7-М]:

– дар байни зарурати ташкили ҷараёни таъмини шароитҳои педагогӣ барои ташаккули арзиши оила дар хонандагони синфҳои болоӣ ва ба таври кофӣ таҳия нагардидани асосҳои назариявӣ-методӣ ва технологияи ташаккули онҳо [12-М; 9-М; 3-М; 8-М; 13-М; 4-М; 7-М; 10-М];

– талаботҳои афзояндаи ҷомеа ва давлат дар ташаккули муносибати арзишнок дар хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила ва кори нокифояи муассисаҳои таълимӣ доир ба ташаккули арзиши оила дар хонандагон, мавҷуд набудани методҳои муносиби илмию методӣ [5-М; 3-М; 8-М; 11-М; 2-М; 13-М; 6-М; 9-М; 5-М; 4-М; 1-М];

– ҷаҳолнокии субъективии ҳуди мактаббача, сифатнокии тарбияи он дар ин самт, сатҳи пасти омодагии касбии омӯзгорон ва саводнокии педагогии волидайн, ҷаҳолияти муштараки онҳо дар ташкили ин ҷараён вобаста ба шароитҳои муносири иҷтимоӣ-фарҳангӣ [1-М; 13-М; 5-М; 9-М; 4-М; 6-М; 8-М; 12-М; 10-М; 2-М].

2. Моҳияти муносибати арзишнок нисбат ба оил ошкор карда шудааст, ки имкон медиҳад, онро ҳамчун навагонӣ мавриди баррасӣ қарор диҳем ва фаҳмиши анъанаҳои муҳими оилавино ҳамчун пайдарпаии наслҳо ва ягонагии иҷтимоӣ, ки дар татбиқи маҳорати ҳамгиро сохтани образи оилаи оянда бобати тарбияи насли нава рас ҳамчун шаҳрванди ҷомеа амалӣ карда мешавад, баррасӣ намоем [13-М; 6-М; 9-М; 5-М; 4-М; 1-М].

3. Амсилаи шахсияти хонандаи синфи болоӣ, ки дар асоси муносибати ҳамгироёнаи ба ҷаҳолият асосёфта, низоми сохторӣ, ҷаҳолиятнокӣ ва муносибатҳои арзишнок, ки ба низоми тарбиявии мактаб мутобиқ гардониди шудааст, таҳия гардида имкон дод, то нақши муттаҳидкунандаи оила бо дигар институтҳои тарбиявӣ ошкор карда шавад [2-М; 13-М; 6-М; 9-М].

4. Тарқиқи озмоиш амсилаи ҷараёни ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоӣ тарҳрезӣ шуда, аз ҷиҳати назариявӣ асоснок карда шуд. Муайян карда шуд, ки он се ҷузъро дар бар мегирад (мақсаднокӣ, мазмуннокӣ, натиҷанокӣ-арзёбӣ) ва дар асоси принсипи якпорчагӣ, технологӣ будан, дастрас будан, шуурнокӣ ва ҷаҳолнокӣ, муносибати фардӣ ва амсоли инҳо бунёд карда мешавад [5-М; 9-М; 7-М; 13-М].

5. Маҷмӯи шароитҳои педагогии таъмин намудани иттилооти сифатнок ба воситаи муошират амалӣ карда шуда, мактаббачагону омӯзгорон ба фаъолияти тарбиявӣ ҷалб карда шуданд. Ҳамзамон, мактаббачагону омӯзгорон маҳоратҳои иртиботиро ҳангоми таҷрибаи ҳамкорӣ доир ба ташаккули муносибати арзишнок ба масоили оилавӣ амалӣ намуданд [1-М; 3-М; 11-М; 9-М; 7-М; 5-М].

6. Дар таҳқиқот нишон дода шудааст, ки барномаи «Асосҳои педагогии ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила» ҳангоми шароити махсуси сохторбандишудаи маводи тарбиявӣ воситаи муҳимми ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагон мегардад [5-М; 9-М; 11-М; 1-М; 13-М; 7-М].

7. Дар чараёни корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ исбот карда шуд, ки мазун, шакл ва методҳои тарбияи муносибати арзишнок нисбат ба оила дар чараёни чорабиниҳои тарбиявӣ ҳангоми истифодаи чунин шаклҳои ташкили фаъолияти тарбиявӣ ба монанди соати тарбиявӣ, мизи мудаввар, суҳбатҳои инфиродӣ ва гурӯҳӣ амалӣ карда шуданд [2-М; 6-М; 7-М; 8-М; 13-М; 5-М; 1-М; 4-М; 10-М; 12-М].

8. Озмоиши педагогие, ки дар ҷаҳорҷӯби таҳқиқоти диссертатсионӣ ташкил карда шуда буд, баланд шудани сатҳи омодагии хонандагони синфҳои болоиро ба бунёди муносибатҳои оилавӣ дар ҳамаи гурӯҳҳои озмоишӣ нишон дод [5-М; 9-М; 7-М; 13-М; 12-М; 11-М; 1-М; 10-М].

2. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқо

Мутобиқ ба натиҷаи корҳои озмоишӣ доир ба ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила тавсияҳои зерин манзур карда мешавад:

1. Барои дастрасӣ ба мақсади гузошташуд оид ба ташаккули муносибати арзишноки хонандагони синфҳои болоӣ нисбат ба оила дар

чараёни фаъолияти тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бештар аз шаклҳои самараноки корҳои тарбияӣ ҳангоми дарс ва корҳои беруназсинфӣ истифода карда шуданд.

2. Бо истифода аз воситаҳои гуногуни педагогӣ, ки дар мазмунҳои корҳои маърифатӣ, тарбиявӣ, ташкилию педагогӣ, ҷорабиниҳои тарбиявӣ ҷой доранд, дарки муносибатҳои арзишнок нисбат ба оила ва инкишофи устувории онҳо, ки ба тарбияи шахсият нигаронида шудаанд, ба амал бароварда шавад.

3. Истифодаи муваффақиятноки амсилаи ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила дар асоси муносибати бонизому ҳамгироёна тақмили чараёни таълимӣ-тарбиявиро оид ба дарки арзишҳои оилавӣ аз ҷониби хонандагони синфҳои болоӣ таъмин карда метавонад.

4. Дар нақшаи тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ворид намудани фанни махсус: «Назарияи тарбияи ҷинсӣ ва оилавӣ» метавонад, самаранокии дарки арзишҳои оилавиро аз ҷониби хонандагони синфҳои болоӣ таъмин намояд.

5. Аз ҷониби ҳайати педагогии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар фаъолияти худ ба назар гирифтани шароитҳои педагогии таъсиркунанда ба ташаккули муносибати арзишнок нисбат ба оила аз манфиат ҳолӣ нахоҳад буд.

Албата дар доираи як таҳқиқоти диссертатсияи номзадӣ тамоми паҳлӯҳои масъалаи мураккаб ва гуногунсоҳаи муносибати арзишнок нисбат ба оила дар хонандагони синфҳои болоиро таҳлилу арзёбӣ кардан аз имкон берун аст.

Таҳқиқи масъалаи ҳамкориҳои муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, оила ва ҷомеа оид ба ҳаёти мустақилонаи оилавӣ тайёр намудани хонандагони синни калони мактабӣ аз масъалаҳои муҳим ба ҳисоб меравад. Ҳамзамон, таҳқиқотчиён метавонанд роҳҳои бартараф

намудани бухрони тарбияи оилавино дар шароити оилаҳои нопурра
мавриди омӯзиш қарор диҳанд.

ФЕҲРИСТИ САРЧАШМАҲОИ ИСТИФОДАШУДА

Санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ

1. Закон Республики Таджикистан «О высшем и послевузовском профессиональном образовании». – Душанбе, 2009. – 40 с.
2. Консепсияи рушди оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Д. 30 декабри 2015 с., № 801. [Матн]. Р.1.2., с. 1,2.
3. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар таҳрири нав, соли 2016) [Матн]. - Душанбе, 2016. – 64 с.
4. Концепция этнокультурного развития в Республике Таджикистан / [Текст]. - Народная газ. 1998. - 20 марта.
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”. [Матн]. Душанбе, 2016.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзандон». Д. 2.08.2011. [Матн]. № 762. Боби 2-3, Моддаҳои 7,8,9,10.
7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии зӯрварӣ дар оила». Д. 19 марти 2013 с., [Матн]. №954.
8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи саломатии репродуктивӣ ва ҳуқуқҳои репродуктивӣ». Д. 18.03.2015 с., [Матн]. №1201.
9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». Душанбе, 2007. 08.06.07. [Матн]. (бо иловаҳо аз 28.08.17с. №1461), М.9,10,11-13.
10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатӣ дар бораи ҷавонон». Д. 27.11.2014 с., [Матн]. №1161.
11. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии ҚТ бахшида ба эълон намудани соли 2015 “Соли Оила”. [Матн]. Аз 20.01.2015.

12. Статистический отчёт Министерство образования РТ. - Д., 2006-2011 гг.

Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, дастурҳои таълимӣ

13. Абуабдуллох Рудаки. Избранные произведения, Издательство «Правда»- М, 1958,-С. 28.
14. Абуали ибни Сино, Тадбири манзил - Тегеран, 1990.
15. Авесто. Избранные гимны. Перевод из авестийского и комментарии И. М. Стеблин - Каменского. – Душанбе: «Адиб», 1990.
16. Азаров, Ю. П. Педагогика семейных отношений. -М., 1977.
17. Акбашев, Т. Ф. Роль оценочных действий в формировании творческой личности // Формирование творческого мышления школьников в учебной деятельности - Уфа: Башкир, пед. институт, 1958 – С. 135 -146
18. Акутина, С. П. Теоретико-методологические основы воспитания духовных семейно-нравственных ценностей школьников: Монография [Текст] / С.П. Акутина. – Масква, 2012. – 89 с.
19. Амонашвили, Ш. А. Педагогика здоровья. [Текст] / Ш.А. Амонашвили // Личность: методы и результаты ее изучения. – 1979. – 192 с.
20. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человека знания / Б. Г. Ананьев – М.: Наука, 1977. – 344с.
21. Ананьев, Б. Г. О проблемах современного человека знания [Текст] / Б.Г. Ананьев – М.: Наука. – 1977. – 344 с.
22. Анисимова, С. Ф. Духовные ценности, производство и потребление [Текст] / С.Ф. Анисимов. – М.: Мысль. – 1988. – 253 с.
23. Арабов И. На пороге семейной жизни / И. Арабов [Текст]. Душанбе, 1990, - с.147.

24. Арабов И. Тайёрии маънавии хонандагони синфҳои болоӣ ба ҳаёти оилавӣ /И. Арабов [Матн]. Рисолаи номзадӣ. М., 1979. - с.20-30.
25. Арабов, И. Воспитание семьянина. Традиции и современность. - Душанбе: Издательство: «Дониш». - 1991.
26. Арабов, И. А. Семья и этнокультурные традиции воспитания семьянина: Монография. [Текст] / И.А. Арабов. – Карачаевск, 1996. – 104 с.
27. Аристотель. Политика // Сочинения. Т. 4. — М.: Мысль, 1983. - С. 623
28. Ахмади Дониш. Путешествие из Бухары в Петербург: Таджикгосиздат, 1960.- 175 с.
29. Бабурова, И. В. Пример в воспитании ценностных отношений у школьников: монография (И. В. Бабурова .- Смоленск: Издательство: Смол ГУ, 2007. – 224с.
30. Бердяев Н. А. Самопознание. - М., 1990. - С. 226.
31. Бертельс, Е. Э. История персидско-таджикской литературы – М., ИВЛ, 1960.-555с.
32. Богданова О. С. Методика воспитательной работы в начальных классах О.С. Богданова, В.И. Петрова.- М.: Просвещение, 1980. – 207с.
33. Бондаревская, Е.В. Педагогика личности и гуманистических теорий в системе воспитания: учебное пособие для студентов средних и высших учебных заведений, слушателей ИПК, и ФПК // Е.В. Бондаревская, С.В. Кульневич .- Ростов-н/д: Учитель, 1999.-560с.
34. Братусь, Б. С. Аномалии личности / Б. С. Братусь-М.: Мысль, 1988.-304 с.
35. Буюева, Л. П. Социальная среда и сознание личности / Л.П. Буюева. – М., Издательство МГУ, 1968.-268с.

36. Васильева, З. И. Новые пути к обновлению теории и методики нравственного воспитания учащихся/ З. И. Васильева - СПб, 2002.-23 с.
37. Васильева, Э.К. Семья и ее функции (статистико-демографический анализ) М.: Статистика, 1975.-181с.
38. Василькова Ю.В. Методика и опыт работы социального педагога / Ю.В.Василькова. – М.: Academia, 2004. – 160 с.
39. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер; Перевод с немецкого; Составление, общая редакция и послесловие доктора философских наук Ю. Н. Давыдова; Предисловие доктора философских наук П. П. Гайдено. — Москва: Прогресс, 1990. — 808 с. - (Социологическая мысль Запада). — ISBN 5-01-001584-6.
40. Водзинский, Д. М. Семейно-бытовая культура. / Д. М. Водзинский. –Минск: Народная Асвета, 1981.-340с.
41. Выготский Л. С. Педагогическая психологическая-/Л. С, Выготский. – М.: Педагогика, 1991. – 580с.
42. Галицких, Е. О. От сердца к сердцу. Мастерские ценностных ориентаций для педагогов и школьников. Метод.пособие. Е. О. Галицкий. – СПб: «Паритет», 2003.-160.
43. Гальперин П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий. — Исследования мышления в советской психологии. - М., 1966
44. Гафарова, Духовный облик женщины Советского Востока. – Душанбе: Издательство «Ирфон». – 1969.
45. Гафуров, Б. Г. Таджики. Древнейшая, древняя и средневековая история. Книга первая и вторая. Издательство, второе - Душанбе: «Ирфон», 1969.
46. Гегель Г. Философия права/ Г. Гегель // Цит.по книга для чтения. В.-2 кн. – Кн. 2. – М.,1991
47. Гидденс, Э. Трансформация интимности/ Э. Гидденс СПб. : Питер, 2004-53с.

48. Головин С. Ю. Будущая семья: какова она / С. Н. Голод. – М. : Знание, 1990. с.
49. Дробницкий, О. Г. Мир живых предметов. Проблема ценности и марксистской философии /О.Г. Дробницкий. – М.6 Политиздат, 1967. – 351 с.
50. Дюркгейм Э. Социология: предмет, метод, назначение / Пер. сфр., составление послесловие и примечание А. Гофмана / Дюрчейм. – М.: Канон, 1995. – С. – 100.
51. Загвязинский, В. И. Теория обучения: Современная интерпретация: учебное пособие для студентов высшего педагогических учебных заведений / В. И. Загвязинский. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 192с.
52. Зацепин, В. О. О жизни супружеской. - М., 1978.
53. Зверева О.Л., Ганичева А.Н. Семейная педагогика и домашнее воспитание: Учебное пособие для студ./ О.Л. Зверева, А.Н. Ганичева .– М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 328 с.
54. Зверева, О. Л. Семейная педагогика и домашнее воспитание / О. Л. Зверева, А. Н. Ганичева.- М., 1999.
55. Ивин А. А. Социальная философия. Учебник для бакалавров. Базовый курс. — М.: Издательство Юрайт, 2013. — 510 с. — ISBN 978-5-9916-2396-4 ГЕГЕЛ
56. Ильин, И.А. Путь духовного обновления / И. А. Ильин // Путь к очевидности – М.: Республика. 1993.
57. Каган, М. С. Человеческая деятельность/ М. С.Кагон – М.: Политическая литература, - 1974. – 328с.
58. Кант, И. Сочинения. В 6 томах. – М.: Мысль, 1965.
59. Кваша, Б. Ф. Спиндель, В. Б., Минко Н. И. Ценностные основы семьи: Монография. СПб ЮИ МВД РФ, ГУВД СПб и Лен, области, АНИЦ, 1997 – 168с.
60. Кирьякова А. В. Теория ориентации личности в мире ценностей / А. В. Кирьякова – Оренбург, 1996. – 188с.

61. Клименко С. В. Генезис ценностных ориентаций исследования отношения к норме социального поведения на разных этапах социального развития человека/ И. Ф. Клименко// К проблеме формирования ценностных ориентаций и социальной активности личности - М.: 1999- С. 3-12.
62. Ковалев, С. В. Подготовка старшеклассников к семейной жизни: тесты, опросники, ролевые игры [Текст] / С.В. Ковалев. – М.: Просвещение, 1991. – 58 с.
63. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь. Для студентов высших и средних педагогических учебных заведений / Г. М. Коджаспирова, А, Ю. Коджаспиро - М.: Московский психолого – социальный институт: Флинта, 2000 – 176с.
64. Колесов, Д.В. Беседы о половом воспитании/Д. В. Колесов – 2-е издательство, доп – М.: Педагогика, 1986 – 160с.
65. Конаржевский Ю. А. Педагогический анализ учебно-воспитательного процесса и управления школой / Ю. А. Конаржевский. – М.: Педагогика, 1986.- 143с.
66. Коренькова, М. С. Формирование у старшеклассников отношения к семье как социально - ценности в условиях проектной деятельности: 10001 / Коренкова Марина Сергеевна: Г. Волгоград, 2015. – 211 с.
67. Королева Ю. Г. Подготовка старшеклассников к семейной жизни: тесты, вопросники, ролевые игры / С. В. Ковалев-М.: Просвещение, 1991.
68. Краевский, В. В. Методология педагогического исследования / В.В. Краевский. — Самара: Изд-во СамГПИ, 1994. — 165 с.
69. Круглов Б. С. Социальная нравственность личности / Б. С. Круглов // Формирование личности старшеклассника / Под ред. И. В. Дубровиной – М.:, 1999 –С. 12 – 14.

70. Кульневич, С. В. Педагогика личности от концепции до технологии / С. В. Кульневич – Ростов – Н/ Д: Творчество. Центр «Учитель», 2001 – 106с.
71. Куприянов Б. В. Восемнадцать форм воспитательной работы с детским коллективом класса // Классный руководитель . – 2007 - № 6 – с. 103 – 113.
72. Кутырев В. А. Традиция, догмат. Обряд. / В. А. Кутырев – М, 1995- 416с.
73. Лаптенко, С. Д. Советская семья. Социально – этические проблемы / С. Д. Лаптонка – Минск: Белорусь, 1985 – 140с.
74. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность – М., 1994 – 62с.
75. Леонтьев, А. Н. Проблемы развития психики. - 4-е изд.- М.:Издательство Московского университета, 1981-584с.
76. Лернер И. Я. Проблемное обучение / И. Я. Лернер – М.: Знание, 174-64с.
77. Лихачев Б. Т. Педагогика. Курс лекций: учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений и слушателей ИПК и ФПК / Б. Т. Лихачев М.: Прометей, 1992 – 528с.
78. Личностно-ориентированное образование: феномен, концепция, технологии. – Волгоград. - 2000-147с.
79. Лурье, Л. И. Моделирование региональных образовательных систем {Текст} :/ Л. И. Лурье .-М.: Гардарики, 2006.
80. Лутфуллоев, М. Истиқлолияти Тоҷикистон ва маорифи навин.-Душанбе, 2006.
81. Лутфуллоев, М. Педагогикаи шавкат. с 1994. - Душанбе, 48с.
82. Лутфуллоев, М. Эҳёи педагогикаи Аҷам - Душанбе: Дониш, 1997-150с.
83. Макаренко , А. С. Овоспитании / А. С. Макаренко – М.: Политиздат, 1988 – 256с.

84. Матковский, М. С. Социология семьи. Проблемы теории, методологии и методики – М – М., 1989 с.
85. Миртов Д. П. Учение Лотце о духе человеческом и Духе Абсолютном. — СПб.: тип. В. Д. Смирнова, 1914. — 518 с.
86. Монтескье, Ш. Л. Избранные произведения / Ш. Л. Монтескье- М.: Государственное издательство политической литературы, 1955.
87. Московский, М. С. Бодрова, В. В. Ценность семьи в сознании различных слоев населения// Семья в представлениях современного человека., М., 1990-С.154.
88. Мудрик А.В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов/ Под ред. В.А.Сластенина. - М.: Изд.центр ВЛАДОС, 1999. – 276 с.
89. Мясищев, В. Н. Основные проблемы и современное состояние психологии отношений человека. – М., 1960 – Т. 2.- С. 110-125.
90. Немов Р. С. Психология. Кн 2: Психология образования / Р. С. Немов – М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 2002 – 688с.
91. Нечаев М. П. Диагностика воспитанности школьников Учебно – методическое пособие / М. П. Нечаев. – М.: Педагогика, 2006. – 64с.
92. О концепции государственной семейной политики: По материалам парламентских слушаний / Под. ред Е. Б. Мизулиной. – М.: Издание государственной Думы, 2009.
93. Овчарова. Р. В. Психологическое сопровождение родительства - М.: Издательство, Института психологии, 2003.
94. Ожегов, С.И. Словарь русского языка: 70000 слов / Под.ред. И. Ю. Шведовой, - 21-е издание, перераб и доп.- М. : Русский язык, 1999-924 с.
95. Организация воспитательной работы в школе. Пособие для директоров общеобразовательных учреждений / Сост. Г. С. Семенов, ред. Л. В. Кузнецова. – М.: Школьная пресса, 2002. – 144с.

96. Персоне Г. Л. Человек в современном мире / Пер. с англ., под ред. В. А. Кузакина – М.: Прогресс., 1985.
97. Персоне, Г. Л. Человек в современном мире / Пер. с англ., под ред. В. А. Кузакина – М.: Прогресс., 1985.
98. Плоткин, М. М. Реализация воспитательных: Методическое пособие для педагогов. – М.: ИСПС РАО, 2006,- Серия // Модернизация образования и социальное развитие села, - Выпуск 55.- 96с.
99. Психология: словарь // Под общ.ред. А. В. Петровского, И. Г. Ярошенкого - 2-е издательство испр и дон – М.: Политиздат, 1990 – 494 с.
100. Психолого-педагогический словарь-справочник (состав. Лобейко Ю.А., Борознец Н.В. – М.: Народное образование; - Ставрополь: Изд-во СтГАУ «АГРУС», 2004.
101. Разбегаева Л. П. Ценностные основы гуманитарного образования / Л. П. Разбегаева – Волгоград: Перемена, 2001-289с.
102. Разбегаева, Л.П. Гуманитарное образование как среда формирования ценностно-коммуникативной культуры личности: монография / Л.П. Разбегаева, Т.В. Самоходкина. - Волгоград: Изд-во ВГПУ «Перемена», 2009. - 132 с.
103. Развитие и новое поколение. Доклад о мировом развитии – М.:Весь мир, 2007.
104. Раҳимзода Х. Таъсири институтҳои иҷтимоии тарбия дар тайёрии хонандагони синфҳои болоӣ ба ҳаёти оилавӣ / Х. Раҳимзода [Матн]. Душанбе, 2002. С. 38, 39.
105. Рикерт, Г. Науки о природе и культуре Г.РикертМ.: Республика,1998.-410 с.
106. Розанов, В.В. Семья как религия //В.В. Розанов// Русский эрос или философия любви в России. /М.: Прогресс, 1991.
107. Розов Н.С. Макроистория: очерки социологии большой длительности. – М.: Педагогика, 2015. - 500 с.

108. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питерком, 2000.-705с.
109. Руссо, Ж. Ж. Политические сочинения. В2-х Г./ Под ред. Джиоладез – М.: Педагогика, 1981.
110. Савинов, Л. И. Семья и общество: история, современность и взгляд в будущее / Л.И. Савинов. – Саранск, 1992.
111. Селиванов В.С. Основы общей педагогики: теория и методика воспитания/ В.С.Селиванов. -М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 336 с.
112. Семейно – бытовая культура / Под.ред. Д. И. Водзинского – Минск, 1987 – 240с.
113. Семья: Книга для чтения. Кн. 2. / Сост.: И.С. Андреева, А.В. Гулыгина. –М.: Политиздат, 1991.
114. Сериков В. В. Личностный подход в образовании: Концепция и технологии // В. В, Сериков – Волгоград: перемена, 1994. – 152 с.
115. Сериков В. В. Личность и образование. Теория и практика проектирования образовательных систем / В. В. Сериков – М.: Издательство Корпорация, Логос, 1999. – 272 с.
116. Сериков, В. В. Развитие личности в образовательном процессе [Текст] / В.В. Сериков. – М.: Логос, 2012. – 448 с.
117. Сериков, В.В. Личностно ориентированное образование: феномен, концепция, технологии: монография / В.В. Сериков, В.И. Данильчук, В.М. Симонов [и др.]; ВГПУ, Ин-т личностно ориентир. Образования. – Волгоград, 2000. – 171 с.
118. Силастье, Р. Р. Сельская школа и село России в начале 21 века. Монография ./ Под общ.ред Ю. В. Борисова. – М.: Центр образовательной литературы, 2003.
119. Сластенин, В. А. Педагогическая аксиология: монография. – Красноярск: Сибирский государственный технологический университет, 2008. - 299с.

120. Словарь социально – гуманитарных терминов / Под общ.-ред А. Л. Айзеншталта. – Минек: Тесей, 1999 – 320с.
121. Сорокин, П. А, Система социологии. Т. М.: Наука, 1993.
122. Социальная философия Ивана Ильина: материалы российского семинара // отв. секр. В. В. Козловский. Части 1,2. — СПб, 1993.
123. Сухомлинский «Павлышская средняя школа» – М.: Просвещение, 1969.-400 с.
124. Сухомлинский В. А. Мудрость родительской любви В. А. Сухомлинский // А. И. Сухомлинская – М.: Молодая гвардия, 1988. – 304с.
125. Тертуаллин, К. С. Жена:/ пер. с англ. Э Юнца / К. С. Ф. Тербуаллин // Тертуаллиан. Избранные сочинения / Под.ред. А. А. Столярова – М.: Прогресс, 1994.
126. Тихомирова Е.И.Социальная педагогика: самореализация школьников в коллективе/ Е.И.Тихомирова. – М. : Гуманитарный издательский центр «ВЛАДОС», 2005. – 144 с.
127. Толковый словарь русского языка начала XX века. Актуальная лексика / Под.ред. Г. Н. Складенского. – М.: Эксмо, 2007. – 1136с.
128. Тугаринов, В. П. О ценностях жизни и культуры / В. П. Тугаринова. – М. : Издательство Ленинградского Института, 1960. – 156 с.
129. Тугаринов, В.П. Теория ценностей в марксизме/В.П. Тугаринов / - Л., 1968.-124 с.
130. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания К. Д. Ушинский. Сборник сочинений Т. 9 М.: Издательство АПН РСФСР. Институт, теории и истории педагогики, 1950. – 682с.
131. Филонов Г.Н. Воспитание гражданина в школе (ред.), М., 1987;
132. Философский энциклопедический словарь. – М.: Полит.издат, 1989. – 840с.

133. Флоренский П. А., _____ Столп и утверждение истины. _____ - М., «Путь», 1914.
134. Харчев, А. Г. Брак и семья в СССР. Опыт социологического исследования. – М.: Мысль, 1979.
135. Холостова, Е. И. Социальная политика и социальная работа. Учебное пособие. – М., 2007.
136. Хотбулаева. А. Т. Динамика ценностных и смело – жизненных ориентаций молодежи в политической образовательной среде: 19.00.07 / Хотбулаева Айшат Тамзатова – Махачкала, 2015. – 194с.
137. Хуторской, А. В. Дидактическая эвристика: Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторский – М.: Издательство Московского университета, 2003. – 406с.
138. Цехмистро, И. З. Концепция целостности / И. З. Цехмистро, В. И. Штанько. – Харьков: Изд-во Харк. гос. унивесита, 1987.-223с.
139. Чавчавадзе, Н. З. Культура и ценности / Н. З. Чавчавадзе. – Тбилиси: Мецинереба, 1988.-212с.
140. Чмлева, Е. В. Педагогика дошкольного детства в России конца XIX – начала XX веков: историко-педагогический очерк – Смоленск: Смол. ГУ, 2008.- 220с.
141. Чумаков, А. Н. Глобализация. Контурь целостного мира. / А. Н. Чумаков - 2-е изд. перераб. И доп. – М.: Проспект, 2009. – С. 283.
142. Шацкий, С. Т. Работа для будущего: документальное повествование: Кн. для учителя / С. Т. Шацкий; сост. В. Н. Млинин, Ф. А. Фрадкин. – М.: Просвещение, 1989.-223с.
143. Шилова М. И. Изучение воспитанности школьника / М. И. Шилова. – М.: Педагогика, 1998. – 104с.
144. Щукина, Г. И. Роль деятельности в учебном процессе: Кн. Для учителя / Г. И. Щукина – М.: Просвещение, 1986. – 144с.

145. Щуркова Н. Е. Воспитание как вхождение ребенка в культуру / Н. Е. Щуркова // Воспитание школьников, 1986. – 144с.
146. Эльконин, Д. Б. Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин. – М.: Педагогика, 1989.-412с.
147. Эмомали Рахмон. Независимость Таджикистана и возрождение нации. – Душанбе, 2002.
148. Эмомали Рахмон. Ответственность за будущее нации.- Душанбе, 1999.-132с.
149. Энциклопедический социологический словарь / общ.ред. Г. В. Осипова.- М., 1995. – 967с.
150. Юркевич, Н. Г. Советская семья. Функции и условия стабильности / Н. Г. Юркевич – Минск. Белорусь, 1970.-209с.
151. Ядров, В. А. О различных подходах в концепции личности и связанных с ними различных задачах исследования массовых коммуникации / В. А. Ядро // Личность и массовые коммуникации: Материалы встреч социологов. - Труда, 1969.-Вып.3.
152. Якубшоев, Ю. Тоҷикон. - Душанбе: Ирфон,1991.

Мақола ва маърузаҳо

153. Айгумова, З. И. Этнокультурные особенности развития младшего школьника (З. И. Айгумова Начальная школа Плюс До и после-2014. -№2. 44-47.
154. Акутина, С. П. Взаимодействие педагогов и родителей в процессе воспитания духовно-нравственных ценностей старшеклассников [Текст] / С.П. Акутина, В.В. Николина // Вестник Инновационные проекты и программы в образовании. – 2011. – №3. – С. 33-36.
155. Акутина, С. П. Подготовка современных старшеклассников к брачно-семейным отношениям как фактор их адаптации и интеграции в

обществе [Текст] / С.П. Акутина, А.В. Бобырев // Наука 21 века: вопросы, гипотезы, ответы. – 2014. – №3. – С. 26-30.

156. Акутина, С. П. Проблемы взаимодействия семьи и школы по воспитанию детей в современной России [Текст] / С.П. Акутина, А.Н. Акутина // Сборник конференций НИЦ «Социосфера». - 2013. - № 3. - С. 62-66.

157. Акутина, С. П. Проектирование успешного взаимодействия семьи и школы в условиях реализации ФГОС [Текст] / С.П. Акутина // Социосфера. – 2014. – №1. – С. 203-206.

158. Арабов И., Рахимов Х. Подготовка старшеклассников к семейной жизни/И. Арабов, Х. Рахимов [Текст]. Мактаби Совети. 1984, №6.

159. Власюк, В. К. Аксиологические основания исследования семьи как социалькультурной ценности / И. В. Власюк // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. - 2011.-Т-58.-№4-с. 11-14.

160. Геворкян Т. В. Подростки и родители о семье как ценности / Т. В. Геворкян /// Гуманизация образования – 2009. - №1 – с. 39-44.

161. Гребенников И.В. О воспитательном потенциале семьи / И.В. Гребенников [Текст]. Сов. педагогика. -1981. - №1. - с. 36-42.

162. Гребенников И.В. Повышение педагогической культуры родителей основа совершенствования семейного воспитания школьников / И.В. Гребенников [Текст]. Сов . педагогика.1976. -№11, -с.61-67.

163. Дармодехин, С. В. Семья и общество: важное качество социальных отношений / С. В. Дармодехин // Известия Российской Академии образования. – 2009.-№3. – с. 85-104.

164. Исаев, И. Ф. Аксиологический и культурологический подходы к исследованию проблем педагогического / И. Ф.Исаев, и. др.11 Известия Российской Академии образования , - 2000. - № 3 . с.45-58.

165. Коренькова, М. С. Модель процесса формирования у старшеклассников отношения к семье как социально значимой ценности в обучении гуманитарным дисциплинам [Текст] / М.С. Коренькова // Научный журнал «Известия ВГПУ». – 2014. – №6. – С. 123-128.

166. Коренькова, М. С. Семья как ценность в трудах отечественных философов [Текст] / М.С. Коренькова // Грани познания. 2012. – №3(13). – С. 20-29.

167. Коренькова, М. С. Состояние проблемы семьи в философской литературе [Текст] / М.С. Коренькова // Профессиональная компетентность педагога как условие повышения качества образования. Материалы научно-практической конференции 21 января 2010 года. 41. – Волгоград: «Колледж», 2010. – 269 с.

168. Мардахаев, Л. В. Развитие социокультурной среды семьи // Духовно-нравственное воспитание молодежи: семейные национальные традиции: материалы VI международного конгресса «Российская семья»-М., РТСУ, 2009-28.

169. Мирзоев И. Семейные традиции в воспитании детей / И. Мирзоев [Текст]. Мактаби советй. 1975, - №5. - с. 60-61. (на тадж. яз).

170. Мудрик, А. В. Вызовы глобального кризиса и новые проблемы социализации подростков // Библиотека и чтение в структуре современного образования: материалы межрегиональной научной конференции М., Наука, 2009. – С.128-133.

171. Орифи, М. Некоторые педагогические идеи Абдурахмона Джамии// Советская школа.- 1964. -№12.

172. Подходы к воспитанию в современной отечественной педагогике / Н. Ф. Головина // Педагогика – 2007. №10. - с. 38-47.

173. Прошкина, М. П. Опыт-экспериментальная работа по формированию ценностного отношения старшеклассников к семейным традициям средствами социально-культурной деятельности [Текст] / М.П. Прошкина // Социальноэкономические явления и процессы. – 2013. – №1(047). – С. 127-131.

174. Рахмонов Э.Ш. Вопросам демографии государственное внимание: Речь Президента Республики Таджикистана на общереспубликанском Совещании по демографическому развитию и планированию семьи / Э.Ш. Рахмонов [Текст]. Народная газета. 2002, -6 марта.

175. Раҳмон Эмомалӣ. Суханронӣ дар чаласаи умумичумхуриявӣ доир ба танзими расму оинҳои миллӣ ва анъанаву маросимҳои динӣ / Э. Раҳмон [Матн]. 24.05.2007 с.

176. Самоходкина, Т.В. Формирование у старшеклассников ценностно-коммуникативной культуры в обучении гуманитарным дисциплинам / Т.В. Самоходкина // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Сер.: Педагогические науки. – 2007. - № 4 (22). – С. 85- 91.

177. Шаменкевич, Т. Ю. «Затмение семьи»: дискуссия во французской социологии Т. Ю. Шаманкевич // Журн. Социологии и социальной антропологии. – 2005. – Т- VIII.- № 3-С. 160.

178. Юферова, Т. И. Образы мужчины и женщины в сознании подростков / Т. И. Юферова // Вопросы психологии.- 1985.-№3.- С. 84-90.

Диссертация ва авторефератҳо

179. Агутина, З. Н. Формирование эмоционально – ценностного отношения старшеклассников к семье в условиях этнокультурной среды: Дисс кант. наук: 13. 00. 01. – Н. Новгород , 2010.

180. Акутина, С.П. Формирование у старшеклассников семейных духовнонравственных ценностей во взаимодействии семьи и школы./С.П. АкутинаДисс...докт. пед. наук:13.00.01.- Н. Новгород, 2010.

181. Алибекова, З. Н. Формирование эмоционально-ценностного отношения старшеклассников к семье в условиях этнокультурной среды:

Автореф. ... дис. канд. пед. наук: 1300001 / Алибекова Заира Нажмудиновна – Махачкала, 2012. – 16 с. 168 159

182. Актуализация ценностей семьи в жизненных планах студентов колледжа: диссертация кандидата педагогических наук: 13.00.01.-Великий Новгород, 2008. – 200с.

183. Болатова, З. А. Формирование ценностных ориентации личной жизни у выпускников общеобразовательной школы: автор дис.... канд. пед. наук: 13.00.01. Болатова Зинаида Азретовна – Карачаевск, 2006.-23с.

184. Верещагина, Н. С. Формирование нравственных основ семейной жизни у старшеклассников: дис..... канд. пед. наук: 13.00.01 / Верещагина Н. С.-Алма – Ата, 1974.

185. Волжина, О. И. Семья как Социокультурная ценность: дис....д-ра социологических наук: 22. 00. 04/Волжина О. И. М., 2002. – 312с.

186. Дадонов Б. И. Формирование ценностного отношения к семье у старшеклассников: дис.....канд. наук: 19.00.07 / Дмитриева Марина Александровна – Ростов на Дону: РГПУ, 1999 – 203с.

187. Дмитриева М, А, Формирование ценностного отношения к семье у старшеклассников: диссертация кандидата педагогических наук: 13.00.01 / Р. С. Немов – М.: гуманит. Издательство центр ВЛАДОС, 2000-688 с.

188. Ильяная, Е. Ф. Подготовка старшеклассников к семейной жизни и воспитание детей: автора. дис.... канд.. пед. наук: 13. 00.01. / Е Ф. Ильяная. – М., 1973. – 19с.

189. Каримова, И. Х. Теоретические основы гуманизации гуманитарного образования учащихся таджикских школ: дис...д-ра пед. наук. – Душанбе, 2000.

190. Кириллов, Д. В. Формирование у старшеклассников гражданской позиции в обучении гуманитарным дисциплинам: автореф.

дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. / Кириллов Дмитрий Владимирович. – Волгоград, 2005. - 20с.

191. Коренькова М.С. Формирование у старшеклассников отношения к семье как социально значимой ценности в условиях проектной деятельности // 13.00.01 - общая педагогика, история педагогики и образования / дисс. на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Волгоград, 2015. – 186 с. ГНОЕВ

192. Логачева, Т. Н. Формирование у старшеклассников ценностного отношения к культурным традициям в обучении гуманитарным дисциплинам: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Логачева Т.Н.. — Волгоград, 2004. — 175 с.

193. Максименко Н. А. Формирование нравственной культуры межполовых отношений старших школьников. Диссертации кандидата педагогических наук: 13. 00. 01 / Н. А. Максименко. Корачаевск, 2000.- 171с.

194. Москвичева, Н. Л. Семья в системе ценностных ориентации личности студентов: дис..... канд. псих.наук: 19.00.11- Санкт-Петербург, 200-165.с.

195. Панкова, Л.М. Человек и семья: философский анализ формирования культуры брачно-семейных отношений: дис. д-ра философских наук: 09.00.13/ Панова Л.М. –Санкт-Петербург, 2003 – 115с.

196. Рассолова, Е. А. Системный подход к правовому воспитанию старшеклассников во внеучебной деятельности: диссертация кандидата педагогических наук: 13. 00. 01. / Рассолова Е. А. М.: 2007- 185с.

197. Рассолова, Е. А. Системный подход к правовому воспитанию старшеклассников во внеучебной деятельности: дис..... канд. пед. наук: В... Рассолова Е. А. – М. , 2007.- 185с.

198. Раҳимов Х. Анъанаҳои пешқадами халқи тоҷик ҳамаҷун вуситаи омодакунии хонандагонии синфҳои болоӣ барои ҳаёти оилавӣ /

Х. Рахимов [Матн]. Автореферати номзади илмҳои педагогӣ. – Алмато. 1990.

199. Самоходкина, Т.В. Формирование у старшеклассников ценностнокоммуникативной культуры в обучении гуманитарным дисциплинам: автореф. дис. ... канд.пед.наук: 13.00.01 / Самоходкина Т. В. - Волгоград, 2007. - 23 с.

200. Сорокина, Т. Ю. Особенности брачно-семейных установок студенческой молодежи: дис.... канд. пед. наук. 19. 00. 05. Самара, 2007. – 240 с.

201. Тягунова, Ю. Ф. Развитие готовности учителя к воспитанию у подростков ценностного отношения к семье: диссертация кандидата педагогических наук: 13. 00. 01. – Челябинск, 2008. – 180с.

202. Уварова, Н. Н. Формирование ценностного отношения студентов к институту семьи: дис....канд. пед. наук:13.00.01.Уварова Наталия Николаевна – Ставрополь, 2006.-232с.

203. Узденов, Е. К. Формирование у старшеклассников ценностного отношения к родительству на основе полноценной семьи: дис.... канд..... пед. наук: 13. 00. 01./ Узденова Е. К.. – Карачаевск, 2006. – 196с.

Манбаҳои электронӣ

204. Анализ идей Мора и Кампанеллы - https://studwood.net/632417/sotsiologiya/analiz_idey_mora_kampanelly.

205. Великие философы России XIX-XX вв. (Соловьев, Бердяев, Флоренский, Ильин, Вернадский и др.) - <https://studopedia.org/8-143677.html>

206. Методика Рокича Ценностные ориентации. (Тест Милтона Рокича. / Исследование ценностных ориентаций М. Рокича. / Опросник ценности по Рокичу) - Источник: <https://psycabi.net/testy/320-metodika->

rokicha-tsennostnye-orientatsii-test-miltona-rokicha-issledovanie-tsennostnykh-orientatsij-m-rokicha-oprosnik-tsennosti-po-rokichu.

207. Организация экспериментального исследования по гендерной социализации детей дошкольного возраста в ДОУ - <https://www.myuniversity.ru> ИСАЕВ

208. Основные идеи философии XVII в. (ф. Бэкон, р. Декарт, т. Гоббс, Дж.Локк, г.Лейбниц). - <https://studfile.net/preview/7117087/page:9/>.

209. Пайдоиш, моҳият, нишонаҳо ва навъҳои таърихи давлат. - <https://donish.org/ru/course/learn/36-sinfi-8/lesson/553--.1-paidoish--mohiyat-nishonaho-va-nav-hoi-ta-rikhii-davlat>. ЭНГЛС

210. Происхождение семьи, частной собственности и государства - <https://vazcek.ru/3-trimester/shpargalka-o-rabote-k-marksa-i-f-engelsa-proishozhdenie-semi.html> БАХОВЕН МАРКС

211. Соловьев, Бердяев и другие: русская религиозная философия - <https://arzamas.academy/materials/1308>.

212. Формирование ценностного отношения к семье у старшеклассников во внеурочной деятельности на основе традиций православного воспитания - [электронный ресурс] – Режим доступа: <https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/vospitatelnaya> (Санаи супориш 16.01.2022).

213. Формирование ценностного отношения к семье у старших школьников - [электронный ресурс] – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=22630741> 78 (Санаи пурсиш 05.08.2021).

214. Формирование ценностного отношения к семье у старших школьников. - [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.dslib.net/psixologiyavozrasta/formirovanie-cennostnogo-otnosheniya-k-seme-u-starshihshkolnikov.html> (Санаи супориш 18.02.2021)

215. Формирование ценностного отношения к семье через организацию семейного досуга и отдыха [электронный ресурс] – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=35295840> (Санаи пурсиш 27.05.2021)

216. Эпоха Возрождения (Н. Макиавелли, Т. Мор, Т. Кампанелла и др.) - https://studopedia.ru/4_147881_epohi-vozrozhdeniya-n-makiavelli-t-mor-t-kampanella-i-dr.html.

ФЕХРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

а) Мақолаҳое, ки дар нашрияҳои тақризшавандаи авсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

[1-М]. Лутфуллозода, М. Муносибати арзишнок ба оила ҳамчун падидаи педагогӣ-психологӣ [Матн] / С.Ш. Саидов, М. Лутфуллозода // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ Тоҷикистон. – 2021. – №1(5). – С. 120-124. – ISSN: 2036-1656.

[2-М]. Саидов, С. Ш. Андешаҳо оид ба моҳият ва аҳамияти арзишҳои оилавӣ дар шароити ҷомеаи муосир [Матн] / С.Ш. Саидов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2020. – №2. – С. 241-245. – ISSN: 2074-1847.

[3-М]. Саидов, С. Ш. Ақидаҳои педагогии мутафаккирони форсу тоҷик оид ба нақши оила ва мактаб дар ташаккул ва инкишофи тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас [Матн] / С.Ш. Саидов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2019. – №4. – С. 256-262. – ISSN: 2074-1847.

[4-М]. Саидов, С. Ш. Пайвастагии мутақобилаи се ниҳоди иҷтимоӣ дар ташаккулёбии муносибатҳои хонандагон аз назари Абдурахмонӣ Ҷомӣ [Матн] / С.Ш. Саидов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. – 2018. – №7. – С. 249-252. – ISSN: 2309-6764.

[5-М]. Саидов, С. Ш. Вазъи омӯзиши арзишҳои оилавӣ да бозтоби таҳқиқотҳои педагогӣ-психологӣ [Матн] / С.Ш. Саидов // Паёми

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2018. – №8. – С. 203-206. – ISSN: 2074-1847.

[6-M]. Саидов, С. Ш. Ташаккули муносибатҳои хонандагон ҳамчун арзишҳои иҷтимоӣ дар ҳамкориҳои мактаб, оила ва ҷомеа [Матн] / С.Ш. Саидов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. – 2018. – №1/2(53). – С. 110-115. – ISSN: 2309-6764.

[7-M]. Саидов, С. Ш. Нақши мактабҳои таҳсилоти ҳамагонӣ дар ташаккули муносибатҳои хонандагон дар оила ва ҷомеа [Матн] / С.Ш. Саидов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. – 2017. – №1/4(49). – С. 126-136. – ISSN: 2309-6764.

б) Мақолаҳои, ки дар дигар нашрияҳо ба таърифи расидаанд:

[1-M]. Лутфуллозода, М. Тадқиқи ақидаҳои илмӣ мутафаккирони гузашта оид ба тарбияи оилавӣ дар шароити муносири муассисаҳои таълимӣ [Матн] / М. Лутфуллозода, С.Ш. Саидов // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии байналмиллалӣ зери унвони «Нақш ва аҳамияти осори Абубакр Муҳаммад Закариёи Розӣ дар тамаддуни олами асримиёнагӣ ва муосир» – Қўрғонтеппа, 2016. – С. 171-174.

[2-M]. Саидов, С. Ш. Масъалаи ба ҳаёти оилавӣ таъри намудани насли қавон дар асарҳои мутафаккирони форсу тоҷик [Матн] / С.Ш. Саидов // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии байналмиллалӣ зери унвони «Об барои рушди устувор солҳои 2018-2028». – Бохтар, 2017. – С. 81-84.

[3-M]. Саидов, С. Ш. Мақсади тарбияи оилавӣ ва баланд бардоштани сатҳи маънавияти насли наврас дар замони муосир [Матн] / С.Ш. Саидов // Маводҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Нақши ВАО дар таҳкими ваҳдати миллӣ». – Душанбе, 2017. – С. 358-360.

[4-M]. Саидов, С. Ш. Таҳқиқотиҳои олимони ватанию хориҷӣ оид ба муносибатҳои оилавӣ дар байни ҷавонон [Матн] / С.Ш. Саидов // Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ «Нақши ваҳдати миллӣ дар тарбияи

сабру таҳаммул ва андешаи миллии ҷавонон». – Душанбе, 2017. – С. 111-113.

[5-М]. Саидов, С. Ш. Вазифаҳои падару модар ҷиҳати тарбияи фарзандон дар Қобусномаи Унсурмаолии Кайковус [Матн] / С.Ш. Саидов, М. Лутфуллозода // Маводи конференсияи илмӣ-амалии «Истифодаи маводи кишваршиносӣ ҳамчун воситаи тарбияи ифтихори миллий ва ватандӯстӣ зимни таҳқиқ ва омӯзиши фанҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ». – Бохтар, 2018. – С. 105-110.

[6-М]. Саидов, С. Ш. Шароити ташкилию педагогии ҷараёни муносибатӣ арзишнок нисбат ба оила дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ [Матн] / С.Ш. Саидов, М. Лутфуллозода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Самтҳои афзалиятноки ислоҳоти таҳсилоти донишгоҳҳои омӯзгорӣ», бахшида ба 30-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Бохтар, 2021. – С. 41-46.